

175
5176

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

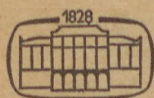
SZERKESZTI
HUSZÁR LAJOS

A SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG TAGJAI
BÍRÓNÉ SEY KATALIN GEDAI ISTVÁN

LXXIV — LXXV. ÉVFOLYAM

1975—1976

KIADJA
A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1976

TARTALOM

<i>Csillag Ferenc</i> : 75 éves a Magyar Numizmatikai Társulat	3
<i>Bíróné Sey Katalin</i> : A szikáncsi V. századi solidus lelet	7
<i>Kupa Mihály</i> : I. István magyar király pénzverése	21
<i>Gedai István</i> : A szigetcsépi friesachi denárlelet	27
<i>Huszár Lajos</i> : A középkori magyar pénztörténet okleveles forrásai. II. rész	37
<i>Pohl Artur</i> : Mátyás király bécsi obulusa	51
<i>Kahler Frigyes</i> : A XVI. századi pénzhamisítás kérdéséhez	53
<i>Bánkúti Imre</i> : Iratok 1705-ből a kolozsvári pénzverés történetéhez	57
<i>Rádóczy Gyula</i> : Mária Terézia pénzverése 1741–1768 között	61
<i>Kőhegyi Mihály</i> : Pénztörténeti adatok Kecskemét város körözüvényeiben (1789–1798)	73
<i>Ambrus Béla</i> : Kossuth Lajos amerikai emigrációs bonjai (1851–1853)	79
<i>Héri Vera</i> : Giambattista Pozzi pápasorozatának modelljei	93
<i>Makai Ágnes</i> : A Magyar Érdemkereszt alapítása	99
<i>Kőmíves István</i> : Sillye Kálmán (nekrológ)	105
<i>Éremleletek</i>	107
<i>Irodalom</i>	111
<i>Társulati élet</i>	117

A végén 20 képes tábla

A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT

Célja a numizmatika tudományos művelése és népszerűsítése.

A Társulat kiadványa a

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

A társulati tagok tagsági díja egy évre 60,— Ft.

A Numizmatikai Közlönybe szánt cikkek és közlemények kéziratait, valamint tudományos kérdésekben való érdeklődések, új tagok felvételi kérelme, bármilyen, a Társulattal kapcsolatos érdeklődés a Társulat címére (1085 Budapest, Csepregy u. 4.) küldendők.

Tagdíj fizetés és egyéb pénzügyi természetű ügyekben a gazdasági ügyintéző — Lódi Józsefné — ad felvilágosítást a 131—058 telefonszámon. Befizetési csekklap a Társulatban kapható.

A Társulat könyvtára a csütörtöki összejövetelek időtartama alatt (17—19,30 óráig), szerdánként az olvasószolgálati napokon 10—16 óráig áll a tagok rendelkezésére.

A Társulat tisztviselőit a hivatalos órák alatt kereshetik fel tagtársaink hivatalos ügyeikkel.

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

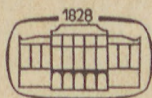
SZERKESZTI
HUSZÁR LAJOS

A SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG TAGJAI
BÍRÓNÉ SEY KATALIN GEDAI ISTVÁN

LXXIV — LXXV. ÉVFOLYAM

1975—1976

KIADJA
A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1976

TARTALOM

<i>Csillag Ferenc</i> : 75 éves a Magyar Numizmatikai Társulat	3
<i>Biróné Sey Katalin</i> : A szikáncsi V. századi solidus lelet	7
<i>Kupa Mihály</i> : I. István magyar király pénzverése	21
<i>Gedai István</i> : A szigetesi friesachi denárlelet	27
<i>Huszár Lajos</i> : A középkori magyar pénztörténet okleveles forrásai. II. rész	37
<i>Pohl Artur</i> : Mátyás király bécsi obulusa	51
<i>Kahler Frigyes</i> : A XVI. századi pénzhamisítás kérdéséhez	53
<i>Bánkuti Imre</i> : Iratok 1705-ből a kolozsvári pénzverés történetéhez	57
<i>Rádóczy Gyula</i> : Mária Terézia pénzverése 1741—1768 között	61
<i>Kőhegyi Mihály</i> : Pénztörténeti adatok Kecskemét város körözüvényeiben (1789—1798)	73
<i>Ambrus Béla</i> : Kossuth Lajos amerikai emigrációs bonjai (1851—1853)	79
<i>Héri Vera</i> : Giambattista Pozzi pápasorozatának modelljei	93
<i>Makai Ágnes</i> : A Magyar Érdemkereszt alapítása	99
<i>Körmives István</i> : Sillye Kálmán (nekrológ)	105
<i>Éremleletek</i>	107
<i>Irodalom</i>	111
<i>Társulati élet</i>	117

A végén 20 képes tábla

75 éves a Magyar Numizmatikai Társulat

Ötven évvel ezelőtt, mikor a krónikás összefoglalta a Társulat negyedszázados működésének történetét, a megtett rögs útra visszatekintve úgy vélekedett, hogy 25 esztendő igen nagy idő egy társulat életében.

Ha ez a megállapítás helytálló volt akkor, még inkább az most, amikor a Társulat háromnegyed évszázados fennállásának évfordulójára emlékezünk.

A szép eredmények mellett mennyi nehézség, gond, néha a Társulat létét is veszélyeztető esemény húzódik meg e hosszú időszak távlatában! Mindezeket leküzdöttük és most az ünnepélyes pillanatban úgy érezzük, hogy a 75. év valóban olyan mérföldkő, melyet elérve bizvást remélhetjük a további mérföldkövek sikeres meglátását. Ezzel a felemelő és megnyugtató gondolattal kezdhetjük múltba való visszatekintésünket, és kíséreljük meg összefoglalni az elmúlt 75 év kimagaslóbb történeteit. Tudatában vagyunk annak, hogy egyrészt a hosszú időszak eseményeinek sokasága, másrészt a terjedelemben szűkre szabott lehetőség miatt is, számadásunk csupán mozaikszerű, hézagos eseménynaptár lehet. Megnyugtató azonban, hogy ez a hiányosság nem jelenti a Társulat részletes történetének feledésbe merülését, annak összefoglalása és rögzítése a nagyobb évfordulók alkalmával a Numizmatikai Közlöny korábbi évfolyamaiban megtörtént.*

A Magyar Numizmatikai Társulat 1901. május 14-én alakult meg. A Magyar Tudományos Akadémia kisebb tanácstermében megtartott alakuló közgyűlés megállapította, hogy a tagok száma 13 fő, ebből 1 alapító és 12 rendes tag.

A Társulat közös működésre kívánta összehozni azokat, akik egyrésztől éremgyűjtéssel, másrésztől pedig a numizmatikával tudományosan foglalkoztak.

A végleges alakuló közgyűlés 1902. június hó 15-én ült össze. Az elnökség tagjai lettek: tiszteletbeli elnök dr. Szivák Imre, elnök dr. Réthy László, alelnök Sziklay Jenő, titkár dr. Zimmermann Lajos. A közgyűlés a tudományos munka szempontjából jelentős határozatot is hozott azzal, hogy a választmányt utasította a társulati folyóirat megteremtésére. A kiadni tervezett Közlöny szerkesztője Gohl Ödön lett, aki még ez év december 11-i választmányi ülésen bemutatta a Numizmatikai Közlöny első évfolyamát. Ez volt a Társulat életében az első tudományos eredmény.

A Társulat vezetősége korán felismerte a numizmatika tudományos ismeretterjesztésének szükségességét. Ez a célkitűzés vezette, amikor munkatervébe iktatta a felolvasó ülések megtartását. Az első felolvasást Finály Gábor tartotta 1904. február 5-én.

A kezdeti áthidaló megoldások után, 1910. augusztus 1-vel sikerült megszerezni állandó otthonként a napjainkban is meglevő Csepreghy utcai társulati helyiségeket.

Az I. világháborút közvetlenül megelőző és a világháború alatti évek — természetesen — erős pangást hoztak a társulati életben. A rendszeres összejövetelek a téli hónapokban megszűntek, a tagok úgyszólván csak magánúton, lakásukban találkoztak.

A normális élet megindulásának első jele az 1922-ben Szentgáli Károly szerkesztésében megjelenő Az Érem c. második folyóiratunk volt. Kiadását elsősorban gyakorlati célkitűzés vezette, a gyűjtőket általános ismeretek közlése mellett, gyakorlati tanácsokkal segítette.

A kezdeti eredmények mellett nagy veszteséget jelentett a társulati élet szellemi irányítóinak gyors egymás utáni elvesztése. 1927. december 5-én elhunyt dr. Gohl Ödön elnök, a Numizmatikai Közlönynek 24 éven át szerkesztője. Majd 1929. május 24-én dr. Harsányi Pál — az új szerkesztő — is követte. A nagy csapásokat a Társulat — bár fájdalmasan — túlélte, új fiatal erők csakhamar pótolták a régieket. 1929. március 28. óta dr. Zimmermann Lajos vezette, mint elnök a Társulatot. 1930-tól dr. Alföldi András vette át a Numizmatikai Közlöny szerkesztését, majd 1937-től dr. Huszár Lajos lett a szerkesztő.

* A Társulat működésének összefoglalói a Numizmatikai Közlöny X, XX, XXV, XXX–XXXI, XL, LXI. évfolyamaiban találhatók.

1934. november 29-én tartottuk meg első társulati serlegvacsoránkat az elhunyt Réthy László dr. emlékének tiszteletére.

A II. világháborút megelőző másfél évtizedben jelentősen fellendült a társulati élet, növekedett a tagság száma. Szaporodott a felolvasó ülések száma is, gyakoriak lettek a társulati kirándulások. Jelentékenyen gyarapodott a könyvtár állománya, az elmúlt évtizedek alatt az ország leggazdagabb numizmatikai könyvtára lett. Személyi adományozások útján a társulati éremgyűjtemény is gazdagodott. E téren legjelentősebb Jeszenszky Géza tiszteletbeli tagunk adománya, aki magyar pénzekből álló szép gyűjteményét és könyvtárát 1939-ben a Társulatra hagyta. Ez volt az említett időszak utolsó jelentősebb eseménye.

A rövid ideig tartó fellendülést ismét a visszaesés évei követték. Jött az emberiség történetének legszörnyűbb korszaka, a II. világháború! Az egyre gyakoribbá váló légiriadók, majd a mindennapos bombázások a pincékbe kényszerítették az embereket, az elsötétített utcák az esti órákban kihaltak. Ki vágyott volna az esztelen pusztítás idején romok és halottak között társulati életet keresni? A Csepregy utcai otthonunk ilyen körülmények közt 1944. november elején bezárta kapuját és ezzel a Társulat működése egyelőre megszűnt.

Felszabadulásunkat követően a társulati élet igen gyorsan, már 1945. április 19-én újra megindult. Csodálatos véletlennek mondható, hogy a háború vihara Társulatunk helyiségeiben és berendezéseiben kárt nem okozott, mindössze az ablakok üvegtáblái törtek be. Így, ha kezdetben csekély látogatottsággal is, lassanként felújultak a szokásos társulati rendezvények. Ettől kezdve a Társulat munkája már rendszeres munkaterv alapján folytatódott, kettős célkitűzéssel. Szolgálni kívánta az éremtan tudományos művelését, másrészt pedig a jó értelem-ben vett éremgyűjtés fejlesztésének elősegítését is.

Az 1945. évben meginduló események sorozata az április 19-én megtartott választmányi üléssel kezdődött, amikor dr. Zimmermann Lajos helyett a tisztikar élére ideiglenesen Procopius Béla mint alelnök került. A pénztár kezelését Lafrankó Gyula vette át, a titkári teendőket dr. Huszár Lajos végezte. A június 14-én megtartott közgyűlés a választmány intézkedését jóváhagyta, egyben Ambrus Bélát a könyvtárosi teendőkkal bízta meg. A tisztikar ebben az összetételben csak rövid ideig élt, mivel Procopius Béla július 24-én elhunyt. Az augusztus 9-én összeülő rendkívüli közgyűlés dr. Huszár Lajost választotta meg ügyvezető alelnöknek. Az év krónikájának szomorú eseménye volt Szentgáli Károlynak, Az Érem szerkesztőjének és gyűjteményünk őrének május 23-án bekövetkezett halála. A numizmatika benne egy lelkes rajongóját, a Társulat pedig egyik legkiválóbb szaktekinélyét veszítette el.

A Társulat fennállásának 45. éve — 1946 — csendes munkálkodással telt el. Ez alkalomból Csúcs Ferenc szobrászművész tagtársunk művészi kivitelezésű emlékérmét készített. Az év folyamán a tisztikarban változás is történt, az április 25-én megtartott közgyűlés Zimmermann Lajos helyett az elnöki tisztségre dr. Soltész Elemért választotta meg, ugyanakkor Szalay Berzeviczy Lászlót gyűjteményőri tisztségében megerősítette. Ez évben megjelent a Numizmatikai Közlöny XLIV—XLV. évfolyama jelezve, hogy a tudományos munkák terén is megindult az élet.

Az 1947. év eleje jelentős gyarapodást eredményezett a könyvtár számára, Zimmermann Lajos dr. hagyatékából megkaptuk a numizmatikai vonatkozású könyveket. Az év egyébként sok eseményben bővelkedett. A közgyűlés társulati jutalomérem alapítását határozta el az éremtan legkiválóbb művelői számára. Részt vett a Társulat két tagja az 1948—49. évben kibocsátott emlékpénzek tervpályázata feletti ítélkező zsűrin. „Moneta Prisca” címen új kiadványsorozat indult, — sajnos ennek csak az első füzetje jelenhetett meg.

A gyűjtőtagok érdekében a régebben szokásban volt éremcsereközvetítéseket 1948-tól kezdve felújítottuk. A határozat szerint, évente három alkalommal került sor a csereközvetítésre.

1949. év folyamán Társulatunk Ambrus Béla tagtársunk összeállításában „Magyarország papírpénzei” címen füzetet adott ki, mely Magyarország területén 1759 óta forgalomban volt hivatalos kibocsátású bankjegyeket és államjegyeket ölelte fel.

Az 1951. év olyan fontos eseményt hozott a Társulat életében, mely átmenetileg megszüntette a függetlenségét. A Magyar Tudományos Akadémia kívánságára — hosszú előzmények után — az 1951. január 11-én megtartott rendkívüli közgyűlés kimondta Társulatunknak a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulattal való egyesülését. Az új egyesület neve Magyar Régészeti, Művészettörténeti és Éremtani Társulat lett, és ebben mi Éremtani Szakosztály címen mint önálló szakosztály működünk tovább — új alapszabállyal. Az új szakosztály titkára dr. Huszár Lajos lett, a tisztikar tagjai a régiak maradtak.

Szakosztályunk az 1951. évi beszámoló ülésen emlékezett meg a régi Társulat alapításának 50. évfordulójáról. A jubileumra Csúcs Ferenc szobrászművész tagtársunk készített emlékérmét.

Tagjaink óhajára 1953-ban felújítottuk Az Érem című kiadványunkat, ennek XIV. évf. 1. sz. füzeté sokszorosított eljárással ez évben megjelent.

Az 1956-os ellenforradalmi események a Szakosztály munkájában időszakos visszaesést hoztak, ennek következtében egyes rendezvényeink, mint pl. a hagyományos serlegvacsora is, ez évben elmaradt.

1958—1959. években a gyűjtemény anyagunkból négy időszaki kiállítást rendeztünk, a Szakosztály helyiségében. Ugyanekkor nagy jelentőségű vállalkozásba is kezdtünk Unger Emil dr. összeállításában elkészült Magyar Éremhatározó füzetének kiadásával.

Fennállásunk 60. évfordulóját 1961-ben ünnepeltük. Ebből az alkalomból Huszár Lajos dr. részletes megemlékezést közölt a Numizmatikai Közöny LX—LXI évfolyamában.

1962-ben két időszaki kiállítást rendeztünk, az 1958—1959. évi kiállítások folytatásaként. Az ez évi március 29-én tartott beszámoló ülés tudomásul vette, hogy Király Ferenc távozása után Dr. Kupa Mihály Az Érem szerkesztését magára vállalta.

Az 1963—1967-ig terjedő évek a csendes munkálkodások jegyében teltek el, a munka a már megszokott mederben folyt.

A következő évben az eddigi tisztikarban változás történt. Az 1968. márciusi közgyűlésen a leköszönő dr. Huszár Lajos titkár helyett dr. Kupa Mihályt választották meg. Másodtitkár dr. Gerencsér György, gyűjteményőr Ambrus Béla, gondnok Bánki V. Emil lett. Mint lényeges esemény megemlítendő még, hogy az 1968. október 10-én tartott választmányi ülés magáévá tette Bánki V. Emil az akkori gondnok-háznagy javaslatát gyűjtési akció megindítására, melynek célja megfelelőbb helyiség szerzése volt. A helyiségalapra befolyt érnek első árverése 1968. december 9-én ment végbe.

Az 1969. márciusában megtartott közgyűlést követően olyan példa nélküli esemény zavarta meg Szakosztályunk életét, mely hosszú időre megbénította rendszeres működésünket: a Szakosztály éremgyűjteményét ismeretlen tettesek megkárosították. Az ügy kipattanása után, május hónapban az illetékes hatóságok elrendelték a helyiségünk bezárását, majd felügyelő főhatóságunk A Magyar Tudományos Akadémia II. Osztálya különböző területeken vizsgálatokat rendelt el. Ezek során olyan szabálytalanságokat és hiányosságokat állapítottak meg, melyeknek alapján a 15691/II/LI./1969. számú átiratával szükségesnek látta a Szakosztály egyes vezető tisztséget viselő tagjai működésének felfüggesztését. Az átirat közlésével egyidőben a Magyar Régészeti, Művészettörténeti és Éremtani Társulat elnöke — az MTA megbízásából — 1969. szeptember 5-i hatállyal 3 tagú Ideiglenes Intézőbizottságot nevezett ki a Szakosztály vezetésének ellátására. Az átirat minden gyűjtői tevékenységet — beleértve az éremcsere-közvetítést is — megszüntette a Szakosztály életében. A megbízást követően az Ideiglenes Intézőbizottság szeptember hónapban megnyitotta a Szakosztály helyiségét, és ezzel ismét megindulhatott az élet. Novemberben felhívást, illetve kérdést intézett a tagsághoz arra nézve, hogy a megváltozott körülmények között is fenn kívánják-e tartani tagságukat, vagy nem?

Mint Szakosztály 1970. május 20-án tartottuk utolsó közgyűlésünket. Ez alkalommal a közgyűlés határozatban kimondta — felügyelő szervünk, az MTA előzetes hozzájárulásával — a kiválást a Magyar Régészeti Művészettörténeti és Éremtani Társulathoz, illetve az önálló Magyar Numizmatikai Társulat újjáalakítását, az MTA felügyelete alatt. Ezt követően a közgyűlés megvitatta és elfogadta a Társulat új alapszabályát. Ugyanekkor „Az Érem” c. folyóiratot további kiadásra átadta a Budapesti Éremgyűjtők Egyesületének. A megválasztott elnökség tagjai lettek: dr. Csillag Ferenc elnök, alelnök dr. Mócsy János, dr. Varannai Gyula, főtítkár dr. Gedai István, másodtitkár dr. Káplár László, háznagy dr. Ákoshegyi Ferenc, könyvtáros Rádóczy Gyula. A közgyűlés határozatairól a tagtársakat a július 15-én kelt körlevélben tájékoztattuk. Ezt követően — augusztus 1-én — újabb körlevelet küldtünk ki, melyben a „Helyiségalap” névre gyűjtött összeg rendeltetésére kértünk választ.

A Társulat 1971-ben ünnepelte fennállásának 70. évfordulóját. Ebből az alkalomból emlékérmeket készíttetett, amit Madarassy Walter éremművész tervezett. Az év folyamán átirattal fordultunk a Magyar Nemzeti Bankhoz, melyben javasoltuk István király emlékpénz verését.

1972—1973-ban a numizmatika tudományos művelése és népszerűsítése céljából négy tudományos ülésszakot rendeztünk. 1973. évben tisztújító közgyűlés volt, melyet március 1-én tartottunk meg. Változás annyiban volt, hogy dr. Mócsy János alelnök helyett — aki magas korára való tekintettel a tisztséget tovább nem vállalta — Pohl Artur lett alelnök, az ugyancsak felmentést kérő dr. Káplár László helyett Kahler Frigyes dr. vette át a másodtitkári feladatkört. A Numizmatikai Közöny szerkesztője dr. Huszár Lajos lett.

A Magyar Tudományos Akadémia 1974-ben a már meglevő adminisztrátori helyen kívül még egy könyvtárosi státust is biztosított a Társulatnak, ily módon a megértő támogatás folytán két főfoglalkozású, függetlenített dolgozó segíti munkánkat.

Az 1975-ös esztendő jórészt a nagy évforduló előkészítésének munkálataival telt el. Tervbe vettük hogy a jelentős alkalomra ezüstből emlékérmét veretünk annyi példányban, ahány példányra a tagok igényt tartanak. A választmányi ülés felhatalmazása alapján körlevélben kértük tagtársaink jelentkezését. Az ünnepség középpontjában a lengyel Numizmatikai Társulattal közösen tartandó symposium állna, melynek első előadására Varsóban, a másodikra Budapesten kerülne sor előreláthatólag 1976. szeptember 13—18 között.

Beszámolónk végére érve, szükségesnek véljük még, hogy a korábbi évfordulók alkalmával kialakult gyakorlatnak megfelelően összefoglaljuk a számok tükrében is lemérhető főbb eredményeket.

Napjainkig megjelent a Numizmatikai Közlöny 74 évfolyama. És ennél a számnál pillanatra álljunk meg. Az elmúlt évek során sokszor hangoztattuk, hogy a Társulat tudományos működésének középpontjában a Közlöny áll. Most büszkeséggel mondhatjuk, hogy az igényünkről soha el nem feledkeztünk, az elmúlt 75 év alatt folyóiratunkat az olykor nyomasztó anyagi gondok mellett is folyamatosan tudtuk megjelentetni! Ezt tekintjük tudományos tevékenységünk legfőbb eredményének.

A volt második folyóiratunk Az Érem 50 száma jelent meg a Társulat kiadásában. Ezen kívül 16 különböző kiadványt és 15 emlékérmét adtunk ki. A numizmatika tudományos művelésére és népszerűsítésére érdekében az utóbbi évek során 4 alkalommal tudományos ülősszakot rendeztünk.

Az újjáalakult Társulat mindig fokozott figyelmet fordított a külföldi tudományos kapcsolatok kiszélesítésére. Ennek érdekében több alkalommal neves szakembereket hívtunk meg felolvasó előadások megtartására, tagtársaink pedig mint előadók gyakran szerepeltek külföldön.

Az elmúlt évek folyamán összesen 284 felolvasó ülést, illetve bemutatóval egybekötött ülést tartottunk. A tanulmányi kirándulások száma 31. A kezdetben gyakori éremárverések számát nem említve, az utóbbi években 57 éremcsereközvetítést rendeztünk. Összesen 36 serlegvacsorán emlékeztünk meg elhunyt jelesebb tagtársainkról.

A taglétszámunk 1975 végén 530 fő, ebből 3 tiszteletbeli tag, rendes tag 527.

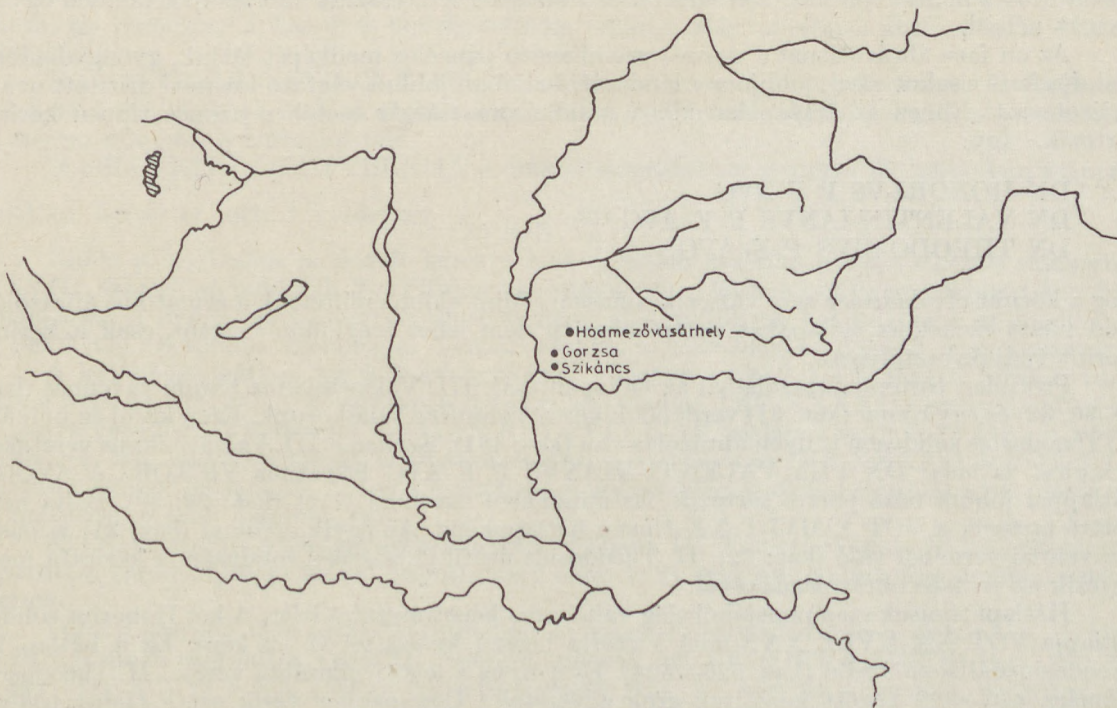
Ezekkel az adatokkal véltük némiképpen érzékeltetni a hosszú időszak alatt elért számokban is kimutatható eredményeinket. Nem túl nagyok ezek az eredmények, mégis biztatók, mert ezekre támaszkodva remélhetjük, hogy a mögöttünk álló 75 év kitartó munkájával szilárd alapot sikerült lerakni, amelyre az elkövetkező évtizedek munkája biztosan épülhet.

Csillag Ferenc

A szikáncsi V. századi solidus lelet

1963 őszén a Tiszántúlon Hódmezővásárhely környékén Szikáncs-tanyán (térkép) a numizmatikai irodalomban eddig ismert legnagyobb számú V. századi solidus lelete került elő. Az éremkincs 1439 db solidusból áll.¹

A lelet nagyságának összehasonlítására csak két példát említünk. A közelmúltban jelent meg egy munka a Svédországban és Dániában összegyűjtött összes szórvány és leletben előforduló solidusokról. Ezek száma összesen 983 db.² Továbbá nem régen publikáltak egy Szlovákiában előkerült „nagy” solidus leletet, amely 108 db solidust tartalmazott.³ Ez az éremkincs nemcsak ma tűnik ki nagyságával az analóg solidus leletek közül, de a maga korában is nagyobb összegnek számított.

¹ A lelet a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárának gyűjteményében van a 28/1964.1-1437 leltári szám alatt, illetve 2 db a találó, József Erzsébet tulajdonában van. Továbbá a leletből 5 db solidust átadtunk a hódmezővásárhelyi Tornyai János Múzeumnak.

A lelet előkerülésének körülményeiről annyit, hogy a találó azonnal bejelentette a solidusok előkerülését. A helyszínre utaztunk, ahol József Erzsébet mintegy 1000 db solidust adott át, a lelet többi részét ismerőseitől, rokonaitól szedtük össze. Megkezdődött a lelőhely és környékének átkutatása is. Részben a fémkutató műszer segítségével találtak még további darabokat, részben a helyszínen történt ásatás során a föld átszítá-lásakor kerültek elő még solidusok. Ennek az összetett munkának az eredménye volt, hogy a leletet 2 db híján sikerült összegyűjteni. A 2 solidus egy ismeretlen személy tulajdonában van.

Ez úton mondok köszönetet Korek József h. főigazgatónak és Horváth Béla kollegának, akik az összegyűjtést, az ásatást és a fémkeresővel történő kutatást eredményesen végezték. Továbbá Szalay Zoltánnak, aki a solidusokra tapadt föld kémiai vizsgálatát csinálta.

² Fagerlie, J. M.: Late Roman and Byzantine Solidi Found in Sweden and Denmark. NNM 157 (1967), a feldolgozott érmekből 759 szórvány, 224 db kincsleletből származik.

³ Kolniková, E.: Nález neskororímskych solidov v Bini, okres Nové Zámky. Num. Sbor. 10 (1967—68) 5—50 o.

A lelet előkerülése után elvégezték az érmekhez tapadt föld kémiai vizsgálatát, mert az volt a feltételezés, hogy a solidusok bőrbe vagy textilbe csomagolva kerültek a földbe. A vegyvizsgálat szerves maradványokat az érmekhez tapadt földben nem mutatott ki. Kerámia maradványok sem a műszeres kutatás, sem a lelőhely területén történt ásatás folyamán nem kerültek elő.

Ha az együttes császárok szerinti megoszlását figyeljük, ez bizonyos kronológiai feltételezésekre ad lehetőséget.

Honorius	2 db
III. Valentinianus	32 „
II. Theodosius	1405 „

A kincs zömét — 97,63%-ot — a keletrómai birodalomban uralkodó II. Theodosius solidusai alkotják.

A kincset először tömegében nézve néhány általános következtetést vonhatunk le. Az előlapi és a különböző hátlapi típusok előfordulásának gyakoriságára, a veretek állapotára, verdék szerinti megoszlására és a solidusok átlagsúlyára vonatkozóan tehetünk megállapításokat.

A lelet érmei előlapi ábrázolás szempontjából nem sok változatosságot mutatnak. Néhány egész kevés kivételtől eltekintve, amelyeket később tárgyalunk, a császárportrék en face ábrázolása a leggyakoribb. Ennél az ábrázolásmódnál sem egyéni vonások, sem korbeli differencia nem különbözteti meg a császárok arcvonásait. A „császárt” ábrázolják minden egyéni arculat nélkül.

Az en face ábrázolásnál a császár szembenéző páncélos mellképét látjuk, gyöngydiadémal díszített sisakot visel, jobbjaiban lándzsát, baljában jobbra vágató lovassal díszített ovális pajzsot tart. Ehhez az ábrázolásmódhoz mindhárom császár esetében azonos típusú körirat tartozik. Így:

DN HONORI-VS P F AVG
DN VALENTIN-IANVS P F AVG
DN THEODO-SIVS P F AVG

Még a körirat elválasztása sem változik sohasem. Mint előbb említettük a sematikus ábrázolási mód miatt ezeket az előlapokat portré alapján nem lehet megkülönböztetni, csak a körirat szerint tudjuk osztályozni.

Profilban történő ábrázolással az előlapon csak III. Valentinianus három ravennai (kat: 29, 30, 32) és egy római (kat: 31) verdéből kikerült solidusán találkozunk. Ezen kívül az unikális II. Theodosius soliduson is ilyen ábrázolás van (kat: 461). Ezekben a III. Valentinianus vereteken a körirat is más: DN PLA VALENTI-NIANVS P F AVG felirathoz VICTORI-A AVGGG hátlappal jobbra néző portré tartozik. Ez mindkettő ravennai veret (kat: 29, 30). Balra néző portré tartozik a VOT X-MVLT XX típusú hátlapokhoz. Az egyik a római (kat: 31), a másik a ravennai verdéből való (kat: 32). II. Theodosius profil ábrázolású solidusának körirata meggyezik az en face ábrázolásúakéval.

Hátlapi típusok szempontjából elég változatos képet mutat a lelet. A két Honorius solidus hátlapja VOT XX-MVLT XXX álló Victoria hosszú kereszttel (1–2. kép). Ez a hátlap II. Theodosiusnál is előfordul (kat. 523–524). Ez a típus a lelet legkorábbi verete. II. Theodosius számára 420–422 között készültek ezek a veretek.⁴ Ugyanekkor verik ezt a típust többek között Honorius számára is.

Csak III. Valentinianus solidusai között van — VICTORI-A AVGGG balra álló császár emberfejes kígyón tapos — típus (29–30. kép) a ravennai verdéből, továbbá a VOT X-MVLT XX szemben ülő császár típus (31–32. kép) szintén a ravennai, illetve római verdéből.

Mindkét uralkodónak — III. Valentinianusnak és II. Theodosiusnak — vannak solidusai a leletben a következő típusokból: IMP XXXXII COS-XVII P P balra ülő Constantinopolis, SALVS REI*PVBLICAE (különböző elválasztás szerint) a két császár szemben ül, továbbá VOT XXX-MVLT XXXX balra ülő Constantinopolis. Ez utóbbi veret kibocsátása mindkét uralkodó esetében 430-ra tehető.⁵ A jól datálható IMP XXXXII típus kronológiája majd a lelet záródása körüli problémák taglalásakor kerül újra szóba.

⁴ Boyce, A. A.: A New Solidus of Theodosius II and other Vota Solidi of the Period. NNM 153 (1965) 63 o.
⁵ Boyce, A. A.: i. m. NNM 153 (1965) 71 o.

„A” ábra

Csak II. Theodosius solidusain fordul elő a leletben a CONCORDI-A AVGG (kat. 35-től) ülő Constantinopolis, GLOR ORVI-S TERRAR (kat. 39-től) álló császár labarummal és kereszttel, továbbá a VIRT EX-ERC ROM (kat. 462-től) jobbra menő császár foglyot húz maga után típus.

A leletben előforduló unikális solidust a korszak pénzeihez használt meghatározó katalógusok, így Sabatier,⁶ Tolsztoj⁷ és Goodacre⁸ nem említik. Már az előlapi ábrázolása is eltér az eddigiektől.

E.) DN THEODO-SIVS P F AVG körirathoz a császár gyöngydiadém, díszköpenyes balra néző mellképe tartozik. A szakállas császárfaj portrészerű, egyéni jellegzetes vonásokkal. A császár mappát és keresztet tart.

H.) SECVRITAS-REIPVBLICAE a császár díszruhában szemben ül, jobbujában mappát, balujában keresztet tart. A verdejegy ^{*} CONOB (461. kép).

Ehhez a solidushoz analógiát keresve csak egyetlen irodalmi utalást sikerült találnunk. A XVIII. században publikált M. D'Ennery gyűjteményben leírnak egy ilyen solidust.⁹ A gyűjtő halála után a gyűjteménye szétszóródott és nem lehet tudni ma hol található ez a példány. A SECVRITAS solidus kronológiai vonatkozásaira a későbbiekben fogunk újra visszatérni.

A különböző hátlapi típusok gyakoriságát tekintve a VOT XXX-MVLT XXXX típus adja a lelet 63,30%-át. A következő leggyakoribb típus az IMP XXXXII, amely 17, 16%-át és nagyságrendben a harmadik a SALVS REI PVBLICAE hátlapok száma, 13,82%-át adják a leletnek. Meg kell jegyeznünk, hogy ábrázolás szempontjából az IMP XXXXII és VOT XXX solidusok azonos hátlapúak. Annyi a különbség, hogy a csillag az előbbi típusnál a bal mezőben, az utóbbinál a jobb mezőben van.

Ki kell emelnünk a leletegyüttes állapotát. Néhány III. Valentinianus solidustól eltekintve a darabok verdefényesek. Ez azt jelenti, hogy nem, vagy csak alig voltak forgalomban ezek a pénzek.

Verdék szerinti megoszlás tekintetében a constantinopolisi verde a domináns. A lelet 99,66%-a innen származik. Csak II. Valentinianusnak két VICTORI-A AVGGG (kat. 29–30) és egy VOT X-MVLT XX hátlapi köriratú solidusa (kat. 32) készült a ravennai verdében. Az utóbbi típusból egy solidus pedig a római verdéből került ki. (kat. 31) Ezen kívül II. Theodosiusnak egyetlen VOT XXX-MVLT XXXX típusú solidusa származik a thessalonikai verdéből

(kat. 525) ^{*} TESOB verdejeggel. Az összes többi arany a constantinopolisi verdében készült.

A constantinopolisi verdét, az arany finomságát, illetve súlyát garantáló jegyet a szelvényben találjuk COMOB, CONOB, illetve COIOB változatban. Leletünkben mind a négy nyugati verdéből származó solidusnál COMOB jelzés szerepel a szelvényben. A jobb és bal mezőben vannak a verde monogramjának betűi. Az IMP XXXXII vereteken előfordul, hogy a szelvényben COMOB (kat. 41-től) jelzést találunk. Egyes kutatók felfogása szerint a COMOB

⁶ Sabatier, J.: Description générale des monnaies Byzantines. I. Paris Londres 1862

⁷ Tolsztoj, I. L.: Vizantijszkija Moneti. I. Peterburg 1912, a katalógusban rövidítése: T

⁸ Goodacre, F. R. N. S.: A Handbook of the Coinage of the Byzantine Empire. London 1957

⁹ Catalogue des Médailles, antiques et modernes, du Cabinet de M. D'Ennery. Paris 1788, 539 o. 244 sz. Ezúton köszönöm J. P. C. Kentnek, hogy felhívta figyelmemet erre a katalógusra

jelzést a nyugati verdék használták, a CONOB-ot a keletiek, illetve Constantinopolis. Boyce tesz ezzel kapcsolatban megfigyeléseket a VOT XXX ülő Constantinopolis típusú solidusokon,¹⁰ amelyek egy részén COMOB, más részén CONOB jelzés van. Leletünkben ezen a típuson II. Theodosiusnál és III. Valentinianusnál is kizárólag CONOB jelzéssel találkozunk. Viszont a váltakozás az előbb említett IMP XXXXII vereteken gyakori. Azonban ezeken a solidusokon nemcsak a szelvényben változik az „M” és „N” betű, hanem a körirat IMP rövidítésében is. IMP, IIP vagy IIIP formában. Ebből ítélve véleményünk szerint nincs jelentősége a verdejegyben váltakozva megjelenő COMOB vagy CONOB jelzésnek. Ha a mezőből hiányzik a verdehely nevét jelző monogram, akkor mindkét jegyvariációval vert pénzek a constantinopolisi verdéhez sorolhatók.

Mivel a leletben ilyen nagy mennyiségű solidus fordul elő, ennek köszönhető, hogy olyan officína jegves darabok is vannak, amelyek az eddigi meghatározó katalógusokból nem ismeretek. Az IMP XXXXII típusú solidusok zöme officína jegy nélküli. Van azonban egy olyan változatuk, ahol az elő- és hátlapi köriratban, vagy csak az egyik oldalon levő köriratban betűk közötti pontok különböztetik meg a vereteket (kat. 161–245).

Ismeretes, hogy a constantinopolis verde már ebben a korban is 10 officínával dolgozott.¹¹ Szép példáját adja ennek a lelet két típusa: a SALVS REI PVBLICAE és a VOT XXX MVLT XXXX típusok. Ezek között mind a 10 officína veretei előfordulnak.

A leletben az egy műhelyből származó sok veret lehetővé tett olyan vizsgálatokat is, hogy hány solidus elő- vagy hátlapja készült azonos verőtővel. Így például II. Theodosius IMP XXXXII hátlapjai közül többek között a katalógus 81–140 számú veretei azonos verőtőből származnak. Ezeknek előlapja azonban nem készült mindig azonos verőtővel. Elég nagy keveredés mutatható ki ilyen téren, ami az elő- és hátlapi verőtövek különböző időben történő kicserélésére, felfrissítésére utalnak. Nyilván különböző kopottsági fokuk tette ezt így szükségessé. Ezzel bővebben azonban csak egy másik dolgozatban foglalkozhatunk, mivel az elemzés terjedelmessége meghaladja a folyóirat kereteit.

Sok a leletben a hibás veret, amikor elcsúszik a verőtő és a felirat egy része, vagy csak a betűk felső része duplázódik. Előlapokon is előfordul ez a hiba, de a hátlapokon sokkal gyakorabban.¹²

A sérült — mély karcolás, bevágás, elgörbült vagy teljesen összehajlott — példányok feltehetően akkor ronszolódtak, amikor az eke a mélyszántásnál „belekapott” az egy tömegben levő solidusokba. Ugyancsak ekkor darabolódhattak fel a katalógus 1435, 1436 és 1437 sz. töredékek.

A lelet solidusainak súlyára az előírt 1/72 font vagyis 4,54 g¹³ betartása nem jellemző. Ez egyben vonatkozik általánosságban a II. Theodosius-kori solidusverésre is. A lelet nagy száma miatt merünk ilyen általános következtetéseket megkockáztatni. Átlagsúlyt nem számítottunk, de az adatokat tekintve a leggyakoribbnak a 4,50 g súlyt mondhatjuk. A leletben a solidusok súlya inkább néhány század grammal a 4,50 g alatt, mint e felett van. Az előírt súlyt, vagy e felett csak a legritkább esetben érik el a veretek.¹⁴

A solidusok pozíciójáról kell még szólnunk, amelyet hely hiányában nem jelölhettünk minden darabnál. A lelet zömében a pozíció ††, a kevés kivételt, amikor eltérést mutat a jegyzetben felsoroljuk.¹⁵ Csak egy dolgot emelünk ki. Eltérést mutatnak ettől a pozíciótól III. Valentinianus ravennai veretei (kat. 32), ahol a pozíció ††. Azonban nem általános ez a pozícióviszony elő- és hátlap között a ravennai vereteknél sem. De nem tartják be olyan következetesen a †† pozíciót, mint a constantinopolisi vereteknél.¹⁶

A fent elmondottak lényegét összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a lelet nagy tömegének verdefényes állapota, továbbá a szinte egy verdéből való származása és a sok azonos verőtővel készült darab egy-egy officínán belül — mind arra utalnak, hogy ez a pénzmennyiség nem aprán-

¹⁰ Boyce, A. A.: Eudoxia, Eudocia, Eudoxia: Dated Solidi of the fifth Century. MN 6 (1954) 139 o. 23. jegyzet.

¹¹ Hahn, W.: Moneti Imperii Byzantini, I. Teil, Von Anastasius bis Justinianus I., Wien 1973, 15 o.

¹² Hibás előlapok, katalógus 76, 391, 1043 sz.

¹³ Hibás hátlapok, katalógus 286, 348, 360, 382, 550, 559, 567, 569, 587, 664, 698, 734, 749, 754, 965, 1051, 1091, 1132, 1372.

¹⁴ Hahn, W.: i. m. 21. o.

¹⁵ 4,54 g feletti súlyúak katalógus 82, 126, 232, 246, 317, 611, 888, 889, 890, 932, 1040.

¹⁶ 6–15, 23, 38, 54, 239, 1113, 24, 160, 243, 567, 633–634, 636, 654–657, 667–668, 712, 764, 797, 802, 960–961, 969, 1125, 1132, 1241, † 19, 32, 40, 289, 357, 364, 371, 376, 378, 387, 413–416, 430, 438, 442, 449–451, 456–457, 523–524, 526–528.

¹⁶ A Magyar Nemzeti Múzeum Éremgyűjteményében levő 12 db III. Valentinianus ravennai solidusa közül 8 db pozíciója ††, 4 db †† pozíciójú.

ként került összegyűjtésre, hanem egy tömegben jutott az elrejtő kezébe. Lehet, hogy egy még nagyobb solidus tömeg együtt maradt töredéke.

A lelet záródását az IMP XXXXII COS-XVII PP solidusok jelentik, amelyek szép számmal fordulnak elő az együttesben. Verésük ideje a 443. év. Ekkor volt II. Theodosius XXXXII. imperátorsága.¹⁷ Az imperátori cím felvétele a III. század közepétől szinte automatikussá válik. Évente felveszi a császár. A XVII. consulság 439-től 443 végéig tartott.¹⁸ A leletben legnagyobb tömegben előforduló VOT XXX-MVLT XXXX veretek jóval korábbiak. Ez a dátum 430-ban esetleg 429. év végén volt aktuális.¹⁹

Most térünk vissza az unikális SECVRITAS hátlapú solidus datálásának kérdésére. Ezzel típusban teljesen megegyező solidus („A” ábra) az IMP XXXXIII COS XVIII köriratú,

*
COMOB verdejeggyel. Ebből a típusból is csak alig néhány ismeretes.²⁰

A császár XVIII. consulsága a 444. év elejével kezdődött és uralkodása végéig — 450-ig — tartott. A XXXXIII. imperátorsága 445. január 10-től 446. január 9-ig volt érvényben. Tehát a fenti érem verésének ideje csak a 445. év lehetett.

Mivel teljes a típusazonosság a két érem között, így ezek vagy egy időben, vagy a SECVRITAS solidus valamivel előbb készülhetett. Talán előképe volt a consuli és imperátori évekkal datált solidusnak.

Eddig a történelmi eseményektől és a földrajzi környezettől függetlenül vizsgáltuk a kincsleletet. Azonban az V. században a Kárpát-medencébe betelepülő hunokat, 430—450 között virágkorát élő birodalmukat, s ennek keletrómai kapcsolatait nem lehet elszakítani a lelettől.

Már korábban megfigyelték a magyar régészek, hogy az V. századi hun emléktárgyakban szép számmal akadnak bizánci tárgyak, ritkábban ugyan, de pénzek is.²¹ A solidus lelet lelőhelyének környéke lelőhelye egyéb hunkori tárgyaknak is. Így Szikáncs-tanyához közel fekvő Gorzsa és Hódmezővásárhely.²² Már régebben az volt a vélemény, hogy az éremlelet előkerülési helyének közvetlen környékén vezetett egy főközlekedési útvonal, amely Konstantinápolyt és a hun központot kötötte össze.²³ A solidus lelet előkerülése éppen ezen a helyen ezt a feltevést látszik igazolni.

Nemcsak a Kárpát-medence hunkori régészeti anyagára jellemző, hogy kevés benne az érem, hanem ez Európa más területein is így van. Ugyanakkor a leletanyag általában aranytárgyakban gazdag. Ennek az aranygazdagságnak az eredete a bizánci adókra és a hunok rablóhadjárataira vezethető vissza.²⁴ A keletrómai császárság vert arany formájában fizetett, tehát pénzben. Hová lett ez a rengeteg solidus; J. Werner adja meg a választ rá, amikor feltételezi, hogy ezeket a pénzeket beolvastották, ékszereket és más aranytárgyakat készítettek belőle.²⁵ A solidusokat nem mint pénzt, hanem mint aranyat használták fel. Ezért olyan ritkák a hun régészeti anyagban. Viszont Észak-Európában, az Északi-tenger mellett elég gyakoriak az ilyen korú solidusok, szörvényban és kincsleletben egyaránt.²⁶ Ott viszont forgalomban is voltak ezek a pénzek,²⁷ sőt hiányukat egykorú hamisítványokkal pótolták.

A lelet korabeli értéke súlya után állapítható meg, mivel az államháztartás nem darabszám, hanem súly szerint fizetett velük. A lelet solidusainak összsúlya 6446 g, ami megközelíti a 20 római fontot. Ennek napi értékét talán leginkább az annona militaris alakulásán mérhetjük le. Éppen 445-ben történt meg az annona militaris 4 solidusban való rögzítése. Ez alapegység, amely a katonák rangsorától függően megsokszorozódott. Ekkor 1 solidus áruértéke pl.: 350 l búza vagy 88 kg marhahús, vagy 109 l bor, vagy 1 katonaköpeny volt.²⁸ Munkabérek átszámí-

¹⁷ Boyce, A. A.: i. m. NNM 153 (1965) 73 o.

¹⁸ mint 17. jegyzet 72 o.

¹⁹ mint 17. jegyzet 72 o.

²⁰ Hahn, W.: szóbeli közléséből tudjuk, hogy egy bécsi bank gyűjteményében ugyancsak van egy ilyen solidus. A közlésért ezúton is köszönetet mondok. Az „A” ábrán látható érem azonos a Numismatické Listy 1947. 65 o. illetve Boyce, A. A. NNM 153 (1965) 73 o. (12. tábla 118) és Boyce, A. A. MN 6 (1954) 135 o. (15. tábla 8) publikálttal, illetve ezt a darabot árverezték el 1968-ban Luzernben (lásd Hess, A.: Auktion 36, 1968. ápr. 17—18, 595. sz.). Ez az árverési katalógus említi, hogy három ilyen példány ismeretes, de az nem derül ki, hogy hol van a harmadik.

²¹ Huszár, L.: Das Münzmaterial in den Funden der Völkerwanderungszeit im mittleren Donaubecken. Acta Arch. Hung. 5 (1955).

²² Kovrig, I.: Nouvelles trouvailles du Ve siècle découvertes en Hongrie. Acta Arch. Hung. 10 (1959) 213 o.

²³ Csallány D.: Adatok Attila székhelyének kérdéséhez. Nyíregyházi Józsa András Múzeum Évk. 2 (1959—61) 19—32 o.

²⁴ Thompson, E. A.: The History of Attila and the Huns. Oxford 1948, 161 o.

²⁵ Werner, J.: Beiträge zur Archäologie des Attila-Reiches. München 1956, 85 o.

²⁶ Fagerlie, J. M.: i. m. 163—174 o.

²⁷ Werner, J.: i. m. 86 o.

²⁸ Várady, L.: Későrómai hadügyek és társadalmi alapjai. Budapest 1961. 91 o.

tása tekintetében nehéz azokat solidusban kifejezni, mivel napszámbérnél csak töredékét keresték annak. Egy mezőgazdasági munkás, egy kőműves, egy mészégető, egy kovács-lakatos, 108 nap alatt, egy pék 54 nap alatt keresett meg napszámmal 1 solidust. Magasabb iskolában való képzésnek 1 hónapi tandíja megközelítette az 1 solidust.²⁹ Természetesen ezek rendeletben maximált árak, hogy a szabadpiaci árak hogyan alakultak a valóságban, ezt ma már nem lehet tudni.

Néhány adat a közel egykorú államháztartási jövedelmekről. Honorius idején az állami bevétel összege 300 000 font, az V. század közepén jóval kevesebb, már csak 100 000 font volt. A század első felében a római átlagbirtokosok nagy részének évi jövedelme kb. 1500 font.³⁰ Ezekhez viszonyítva elenyészően kis összeg a 20 font arany.

Mivel a lelet 97,8%-át II. Theodosius solidusai adják és 99,66%-a a constantinopolisi verdében került kiverésre, így arra következtethetünk, hogy a keletrómai birodalomból kerültek az Alföldre. Mégpedig zsákmány vagy adó formájában, erre utal a lelet; uralkodó, verde és állapot tekintetében elmondott egységes jellege. A solidusok verdefényes állapota azt mutatja, hogy forgalomban sem a Kárpát-medencében, sem a keletrómai birodalomban nem voltak.

Néhány adat a hun — bizánci tárgyalásokról, amelyek az évi adó összegét megállapították. 434 körül az évi adót a korábbi 350 font helyett 700 fontra emelték.³¹ Azonban a forrásokból hírt kapunk arról is, hogy a császári udvar nem fizette meg az adót, vagy annak csak töredékét küldte el. Így az évi adófizetés kérdése állandó témája volt a tárgyalásoknak.

Úgy gondoljuk, hogy egy ponton igazolja a források adatait ez az éremlelet. Röviden vázoljuk az idevágó történeti eseményeket.

A 441–442. évi első balkáni háború kirobbanásának oka, de inkább ürügye, hogy egy határmenti castellumon a hunok rajtaütöttek és meggyilkolták a kereskedőket, áruikat elrabolták, az erődítményt elfoglalták.³² A császár tiltakozott, tárgyalások kezdődtek, amelyek során a hunok is felsorolták sérelmeiket. Az elhúzódo tárgyalásoknak Attila azzal vetett véget, hogy átkelt a Dunán és mélyen benyomult a Balkán-félszigetre. Hiába szabadultak fel a bizánciak ázsiai hadai, a háború a hunok győzelmével végződött. A császár kénytelen volt békétárgyalásokba bocsátkozni, és megegyezni többek között az adó évi 2100 fontra emelésében és az elmaradt adók 6000 fontban történő kifizetésében.³³ A háború során a balkáni területek nagy része elpusztult.

A leletünkkel esetleg kapcsolatba hozható másik esemény a második balkáni háború volt 447-ben. Bár erre II. Theodosius már felkészült mégis csúfos vereséggel végződött, amely után tárgyalások folytak a keletrómaiak számára súlyos békefeltételekről. Más források szerint ekkor emelték 2100 fontra az évi adót.³⁴

Thompson az első balkáni háborúhoz köti az évi adó ilyen összegre való növelését. A források szerint II. Theodosius ekkor rengeteg solidust veretett, hogy a megnövelt követeléseket ki tudja egyenlíteni. Ezek zömmel olyan pénzek voltak, amelyeknek előlapján a császárt ábrázolják sisakkal, páncélban, pajzsot és lándzsát tartva, hátlapján pedig Constantinopolis megszemélyesítőjét, aki sisakosan balra ül, lába prorán nyugszik, egyik kezében glóbuszt a másikban keresztet tart, mögötte pajzs van a földön.³⁵ A típus köriratáról nem esik szó.

Gondoljunk vissza leletünkre, amelynek zömét a fent leírt típusú solidusok alkotják IMP XXXXII és VOT XXX körirattal 80,46%-át az együttesnek. Az is összhangban van a források adataival, hogy a datálható IMP XXXXII solidusok 443-ban kerültek kiverésre. Bár a VOT XXX hátlapú solidusok korábbra tehetők, de elképzelhető verésük később is. Jól egyezik a 443 év a vesztes háború időpontjával, amikor is kísérlet történik bizánci részről az elmaradt és felemelt adók kifizetésére.

A SECVRITAS érem datálása is kapcsolható ehhez a koncepcióhoz, ami sokkal inkább valószínűsíti a leletnek az első balkáni háború utáni időkben való idekerülését, mint 447 utáni származását.

Az elmondottak alapján valószínűbbnek látszik, hogy nem zsákmányból, hanem hadisarcból, illetve évi adóból származik a lelet. Földberekítéséről s annak okáról és időpontjáról közelebbit mondani nem tudunk.

²⁹ Várady, L.: i. m. 93 o., ha elfogadjuk azt az átszámítást a későcsászárkorban, hogy 1 solidusnak 2700 denarius felel meg értékben.

³⁰ Várady, L.: i. m. 113–114 o.

³¹ Gordon, C. D.: *The Age of Attila*. New York 1960, 60–61 o.

³² Seeck, O.: *Geschichte des Untergangs der antiken Welt*. 1–2 Aufl. Stuttgart 1920, 291 o.

³³ Gordon, C. D.: i. m. 65–66 o.

³⁴ Seeck, O.: i. m. 285–287 o.

³⁵ Thompson, E. A.: i. m. 82. o.

Katalógus³⁶

HONORIUS					
+1.	C 68	VOT XX—MVLТ XXX Victoria kereszttel			
		balra áll 4.47	B	CONOB	
+2.	C 68	ua. 4.40	H	CONOB	
III. VALENTINIANUS					
+3.	C 4	IMP XXXXII COS—XVII P P Constantinopolis		*	
		balra ül, egyik kezében glóbuson keresztet, másikban		COMOB	
		sceptrumot tart 4.45			
+4.	C 9	SALVS REI*PVB—LICAE a két uralkodó szemben ül,		CONOB	
		mindkettő mappát és keresztet tart 4.50			
+5.	C 9	SALVS REI—PVBUBLICAE, de a hátlaпon a PVBLIC			
		körirat és a gyöngysor részben kettőzött 4.50	A	CONOB	
+6—+14.	C 9	SALVS REI*PVBUBLICAE	A	CONOB	
		○4.51, ○4.50, ○4.50, ○4.53, ○4.47, ○4.55,			
		○4.52, ○4.52, ○4.47			
+15—+16.	C 9	○4.40, 4.50	B	CONOB	
+17—+18.	C 9	4.53, 4.40	Г	CONOB	
+19.	C 9	○4.50	Є	CONOB	
+20.	C 9	4.53	S	CONOB	
+21—+22.	C 9	4.45, 4.49	Z	CONOB	
+23.	C 9	○4.50	H	CONOB	
+24—+28.	C 9	○4.53, 4.53, 4.47, 4.53, 4.50	Θ	CONOB	
+29—+30.	C 19	VICTORI-AAVGGG a császár balra áll, keresztet és Victo-		R V	
		riát tart, emberfejű kígyót tapos 4.47, 4.47		COMOB	
+31.	C 41	VOT X—MVLТ XXX a császár szemben ül, mappát		R M	
		és keresztet tart 4.47		COMOB	
+32.	C 41	ua. ○4.48		R V	
				COMOB	
+33.	C 42	VOT XXX—MVLТ XXXX Constantinopolis balra ül,		*	
		glóbuson keresztet és sceptrumot tart, lába prórán	A	CONOB	
		nyugszik 4.48			
+34.	C 42	ua. 4.49		*	
			H	CONOB	
II. THEODÓSIUS					
+35.	T 3	CONCORDI-AAVGG Constantinopolis szemben ül, fejét		*	
		jobbra fordítja, glóbuson Victoriát és sceptrumot tart,	Г	CONOB	
		előtte prora 4.47			
+36.	vő. T 1	ua. 4.37	Δ	”	
+37.	T 1	ua. 4.50	S	”	
+38.	T 9	ua. ○4.50	I	”	
+39—+40.	T 10	GLOR ORVI-S TERRAR a császár katonaruhában		”	
		szemben áll, labarumot és glóbuson keresztet tart	S	”	
		4.52, ○4.45			
41—76.	T 24	IMP XXXXII COS—XVII PP sisakos Constantinopolis		*	
		balra ül, glóbuson keresztet és sceptrumot tart, mellette	S	COMOB	
		pajzs, lábát prórán nyugtatja			
		+4.45, 4.50, 4.52, 4.45, 4.48, 4.50,			
		4.52, 4.52, 4.52, 4.52, 4.48, 4.49,			
		4.50, ○4.50, 4.48, 4.50, 4.50, 4.50,			
		4.45, 4.51, 4.51, 4.51, 4.52, 4.51,			
		4.51, 4.50, 4.52, 4.51, 4.48, 4.51,			
		4.50, 4.50, 4.50, 4.52, 4.52, +4.50			
77—152.		ua., de verdejegy változat		*	
		+4.50, 4.51, 4.51, 4.52, 4.52, 4.56,	S	CONOB	
		4.49, 4.48, 4.49, 4.49, 4.49, 4.50,			
		4.50, 4.50, 4.51, 4.50, 4.50, 4.50,			
		4.50, 4.49, 4.50, 4.50, 4.51, 4.50,			
		4.50, 4.49, 4.51, 4.48, 4.49, 4.50,			
		4.49, 4.50, 4.50, 4.50, 4.48, 4.50,			
		4.52, 4.52, 4.50, 4.50, 4.52, 4.48,			

³⁶ A katalógusban használt jelzések feloldása: + jelöli, hogy a képes táblán is szerepel a darab. A táblán a számozás megegyezik a katalógus sorszámozásával, amely egyben darabszámot is jelöl. ○ jelöli, ha a darab pozíciója eltér az általános beállítástól, lásd 15. jegyzet.

A lelet sérült példányai a következők: hajlott és karmolt: 54, 294, 379, 842, karmolt és bevágott: 173, 187, 402, 807, 944, 1022, 1121, 1186, 1215, hajlott: 383, 440, 458, 491, 565, 570, 607, 627, 668, 674, 696—697, 738, 740, 793, 887, 891, 945, 1020, 1041, 1044, 1046, 1070, 1124, 1158, 1160, 1208, 1353, 1433, töredékes: 492, 1435, 1436, 1437.

		4.50, 4.55, 4.50, 4.50, 4.48, 4.49,	S	*	COIOB
		4.50, 4.52, 4.49, 4.47, 4.49, 4.50,			
		4.48, 4.52, 4.52, 4.50, 4.52, 4.50,			
		4.49, 4.51, 4.48, 4.50			
153—154.	vö. T 24	de más emissziós jegy			
		+4.50, 4.50			
155—160.	vö. T 24	de E.) DN THEODOSI-VS· P· F· AVG			
		+4.50, 4.51, 4.50, 4.52, 4.52, 4.50			
161—245.	vö. T 23	de E.) körirat pontok nélkül			
		H.) IMP. XXXXII· COS·XVII· P·P·			
		+4.51, 4.50, 4.51, 4.48, 4.50, 4.48,			
		4.48, 4.50, 4.48, 4.48, 4.50, 4.50,			
		4.48, 4.50, 4.48, 4.50, 4.52, 4.48,			
		4.50, 4.50, 4.48, 4.49, 4.49, 4.48,			
		4.51, 4.45, 4.48, 4.50, 4.50, 4.50,			
		4.51, 4.51, 4.52, 4.51, 4.50, 4.50,			
		4.50, 4.51, 4.50, 4.49, 4.51, 4.50,			
		4.50, 4.49, 4.51, 4.51, 4.51, 4.49,			
		4.49, 4.47, 4.49, 4.49, 4.48, 4.49,			
		4.51, 4.53, 4.51, 4.50, 4.50, 4.48,			
		4.50, 4.50, 4.50, 4.50, 4.50, 4.51,			
		4.50, 4.48, 4.49, 4.49, 4.50, 4.50,			
		4.49, 4.51, 4.51, 4.51, 4.51, 4.50,			
		○4.51, 4.50, 4.50, 4.50, ○4.51, 4.51,			
		4.49			
246—247.		mint előbbi, de H.) P P után nincs pont +4.56,			
		4.52			
248—250.	vö. T 19	de a hátlap körirata pontokkal H.) IMP. XXXXII.			
		COS·XVII·P·P			
		+4.50, 4.50, 4.50			
+251.		mint előbbi, de H.) IMP. XXXXII· COS XVII P P			
		4.51			
252—253.	vö. T 23	de E.) körirat pontok nélkül és H.) emissziós jeggyel			
		+4.53, 4.53			
254—267.	vö. T 23	de H.) ... COS után nincs pont			
		+4.50, 4.50, 4.54, 4.51, 4.51, 4.50,			
		4.48, 4.52, 4.50, 4.51, 4.49, 4.50,			
		4.51, 4.51			
268—283.	T 23	4.53, 4.52, 4.51, 4.50, 4.52, 4.50,			
		4.50, 4.51, 4.51, 4.51, 4.53, 4.50,			
		4.48, 4.49, 4.51, 4.51			
284—286.	vö. T 23	de H.) IMP után nincs pont			
		+4.50, 4.48, +4.48			
287—289.	T 26	SALVS REI * PVBLICAE a két császár (II. Theod-			
		osius és III. Valentinianus) szemben ülnek, mind-			
		ketten jobbjukban mappát, baljukban keresztet tar-			
		tanak +4.47, 4.50, ○4.50			
290—291.	vö. T 32	ua., de hátlapi köriratban SALVS REI * PVB-LICAE			
		elvásztás			
		+4.50, 4.47			
292.	vö. T 32	ua., de hátlapi köriratban SALVS REI * PVBL-ICAE			
		elvásztás +4.52			
293—318.	vö. T 25	de emissziós jegy			
		+4.50, 4.48, 4.50, 4.50, 4.50, 4.52,			
		4.52, 4.51, 4.49, 4.52, 4.52, 4.52,			
		4.51, 4.48, 4.50, 4.49, 4.51, 4.51,			
		4.51, 4.51, 4.50, 4.52, 4.51, 4.50,			
		4.55, 4.51			
319—331.	T 25	SALVS REI * PVBLICAE			
		+4.51, 4.50, 4.51, 4.53, 4.50, 4.50,			
		4.47, 4.51, 4.50, 4.51, 4.51, 4.49,			
		4.51			
332—348.	T 26	SALVS REI * PVBLICAE			
		+4.51, 4.50, 4.51, 4.51, 4.50, 4.51,			
		4.50, 4.54, 4.48, 4.48, 4.44, 4.50,			
		4.52, 4.45, 4.50, 4.49, +4.48			
349—350.	vö. T 26	mert a hátlapi körirat elvásztása SALVS REI *			
		PVB-LICAE +4.49, 4.51			
351—357.	vö. T 25	de emissziós jegy			
		+4.51, 4.51, 4.33, 4.52, 4.52, 4.50,			
		○4.47			

358—363.	T 27	SALVS REI * PVBLICAE 4.44, 4.48, +4.52, 4.43, 4.49, 4.51,	€	CONOB
364—374.	T 28	SALVS REI * PVBLICAE ○+4.53, 4.50, 4.51, 4.53, 4.51, 4.50, 4.49, ○4.47, 4.50, 4.48, 4.49	S	"
375—376	vö. T 28	mert hátlapi körirat elválasztása SALVS REI * PVB- LICAE +4.49, ○4.49	S	"
+377.	vö. T 28	de emissiójegy csonka 4.49	?	"
378—389	T 29	○+4.51, 4.49, 4.48, 4.50, +4.49, 4.49, 4.50, 4.50, 4.48, ○4.48, 4.48, 4.49,	Z	"
390—396.	vö. T 29	mert hátlapi körirat elválasztása SALVS REI * PVBLICAE +4.48, +4.49, 4.51, 4.49, 4.50, 4.48, 4.49	Z	"
+397.	T 29	de emissiójegy változat 4.51	N	"
398—408.	T 30	SALVS REI * PVBLICAE +4.50, 4.49, 4.50, 4.49, 4.51, 4.49, 4.49, 4.50, 4.49, 4.45, 4.51	H	"
409—412.	T 31	SALVS REI * PVBLICAE +4.50, 4.50, 4.39, 4.47	Θ	"
413—435.	vö. T 25	de emissiójegy ○4.48, ○4.52, ○4.51, ○4.51, 4.50, 4.50, 4.50, 4.51, 4.50, 4.49, 4.51, 4.49, 4.50, 4.48, 4.48, 4.44, 4.50, ○4.48, 4.45, 4.51, 4.50, 4.48, 4.50	I	"
+436.	vö. T 25	de hátlapi körirat elválasztása SALVS REI * PVB- LICAE 4.50	I	"
437—452.	T 33	SALVS REI * PVB-LICAE II. Theodosius szemben ül III. Valentinianus pedig áll, mindketten jobbjukban mappát, baljukban keresztet tartanak +4.42, ○4.50, 4.38, 4.47, 4.45, ○4.49, 4.40, 4.50, 4.26, 4.49, 4.48, 4.41, ○4.48, ○4.50, ○4.52, 4.48		"
453—455.	vö. T 33	de hátlapi körirat elválasztása SALVS REI * PVBL- ICAE +4.48, 4.38, 4.50		"
456—460.	vö. T 34	de hátlapi körirat elválasztása SALVS REI * PVBLICAE ○+4.47, ○4.44, 4.49, 4.49, 4.46		"
+461.	T n.h.	E.) DN THEODO-SIVS P F AVG a császár gyöngy- diadémós, szakállas, díszköpenyes mellképe balra néz, jobbában mappát, baljában keresztet tart. H.) SECVRITAS-REIPVBLICAE a császár díszruhában szemben ül, jobbában mappát, baljában keresztet tart.		* CONOB
462—511.	T 37	VIRT EX-ERC ROM a jobbra menő császár hajánál fogva foglyot húz maga után, baljában tropaeumot tart +4.50, 4.53, 4.49, 4.47, 4.50, 4.50, 4.50, 4.52, 4.52, 4.48, 4.49, 4.49, 4.50, 4.52, 4.49, 4.45, 4.46, 4.46, 4.47, 4.48, 4.48, 4.49, 4.49, 4.52, 4.52, 4.47, 4.50, 4.50, 4.48, 4.50, 4.23, 4.49, 4.49, 4.48, 4.50, 4.50, 4.48, 4.50, 4.49, 4.49, 4.48, 4.50, 4.51, 4.48, 4.50, 4.51, 4.50, 4.49, 4.50, 4.50		"
+512.	vö. T 37	de emissiójegy 4.58	Γ	"
513—516.	vö. T 37	de emissiójegy +4.50, 4.49, 4.51, 4.50	Δ	"
+517.	vö. T 37	de emissiójegy 4.50	Ξ	"
518—522.	vö. T 37	de emissiójegy +4.50, 4.47, 4.47, 4.47, 4.50	H	"
523.	T 40	VOT XX-MVLT XXX Victoria balra áll, hosszú keresztet tart +4.50	A	CONOB
524.	T 46	előbbi típus +4.45	I	"
+525.	vö. T 49	VOT XXX-MVLT XXXX Constantinopolis balra ül, glóbuson keresztet és sceptrumot tart, de emissiójegy nélkül és más verdejeggel 4.45		* TESOB CONOB
526—530.	vö. T 49	de emissiójegy nélkül ○+4.48, ○4.48, ○4.50, 4.50, 4.34		* CONOB

		4.50,	4.50,	○ 4.50,	4.50,	4.50,	4.48,		
		4.50,	4.50,	4.50,	4.48,	4.50,	4.48,		
		4.50,	4.48,	4.50,	4.52,	4.50,	4.52,		
		4.43,	4.50,	4.50,	4.50,	4.50,	4.48,		
993—1115.	T 53	4.48,	4.50					€	*
		+ 4.52,	4.50,	4.50,	4.48,	4.50,	4.50,		CONOB
		4.48 (lyukas),	4.48,	4.52,	4.50,				
		4.48,	4.50,	4.48,	4.48,	4.50,	4.50,		
		4.50,	4.50,	4.50,	4.50,	4.52,	4.50,		
		4.50,	4.50,	4.50,	4.48,	4.48,	4.48,		
		4.50,	4.50,	4.49,	4.50,	4.48,	4.50,		
		4.48,	4.48,	4.45,	4.45,	4.49,	4.50,		
		4.50,	4.48,	4.46,	4.48,	4.48,	4.50,		
		4.50,	4.55,	4.45,	4.50,	+ 4.48,	4.50,		
		4.50,	4.48,	4.50,	4.51,	4.48,	4.50,		
		+ 4.48,	4.48,	4.48,	4.48,	4.50,	4.50,		
		4.50,	4.52,	4.41,	4.48,	4.50,	4.50,		
		4.50,	4.50,	4.50,	4.50,	4.52,	4.52,		
		4.52,	4.50,	4.48,	4.50,	4.48,	4.55,		
		4.52,	4.48,	4.50,	4.50,	4.47,	4.50,		
		4.52,	4.52,	4.48,	4.50,	4.50,	4.50,		
		4.50,	4.50,	4.52,	4.50,	+ 4.48,	4.52,		
		4.48,	4.50,	4.48,	4.50,	4.50,	4.50,		
		4.50,	4.50,	4.52,	4.50,	4.48,	4.50,		
		4.50,	4.50,	4.50,	4.48,	4.50,	4.50,		
1116—1135.	T 54	4.49,	4.50,	○ 4.50,	4.50,	4.48,		S	”
		+ 4.52,	4.48,	4.48,	4.50,	4.52,	4.48,		
		4.52,	4.52,	4.51,	○ 4.52,	4.50,	4.50,		
		4.52,	4.51,	4.50,	4.50,	+ ○ 4.50,	4.50,		
		4.52,	4.50						
1136—1180.	vö. T 55	de emissióis jegy						2	”
		+ 4.52,	4.48,	4.50,	4.50,	4.50,	4.50,		
		4.48,	4.50,	4.50,	4.50,	4.50,	4.48,		
		4.50,	4.50,	4.50,	4.50,	4.50,	4.50,		
		4.50,	4.50,	4.50,	4.50,	4.50,	4.50,		
		4.48,	4.50,	4.50,	4.52,	4.50,	4.50,		
		4.52,	4.50,	4.50,	4.50,	4.51,	4.50,		
		4.50,	4.50,	4.50,	4.48,	4.50,	4.50,		
		4.50,	4.50,	4.50					
1181—1207.	vö. T 55	de emissióis jegy						И	”
		+ 4.45,	4.50,	4.49,	4.52,	4.52,	4.50,		
		4.48,	4.50,	4.40,	4.48,	4.48,	4.50,		
		4.50,	4.48,	4.50,	4.48,	4.50,	4.50,		
		4.50,	4.50,	4.50,	4.47,	4.52,	4.50,		
		4.50,	4.49,	4.48					
1208—1217.	T 55	+ 4.48,	4.50,	4.52,	4.50,	4.48,	4.48,	Z	”
		4.52,	4.31,	4.45,	4.50				
1218—1273.	T 56	+ 4.50,	4.50,	4.52,	4.50,	4.52,	4.48,	H	”
		4.48,	4.52,	4.50,	4.50,	4.48,	4.52,		
		4.48,	4.52,	4.52,	4.50,	4.52,	4.50,		
		4.52,	4.48,	4.50,	4.48,	4.52,	○ 4.50,		
		4.52,	4.50,	4.52,	4.48,	4.50,	4.46,		
		4.50,	4.50,	4.50,	4.50,	4.50,	4.50,		
		4.50,	4.48,	4.45,	4.50,	4.52,	4.52,		
		4.48,	4.52,	4.50,	4.57,	4.49,	4.50,		
		4.49,	4.50,	4.48,	4.52,	4.52,	4.50,		
		4.50,	4.50						
1274—1357.	T 57	+ 4.50,	4.50,	4.50,	4.48,	4.50,	4.50,	Θ	”
		4.48,	4.48,	4.50,	4.50,	4.50,	4.50,		
		4.48,	4.50,	4.48,	4.52,	4.52,	4.50,		
		4.50,	4.50,	4.50,	4.50,	4.52,	4.50,		
		4.52,	4.50,	4.50,	4.49,	4.50,	4.48,		
		4.50,	4.48,	4.50,	4.50,	4.50,	4.48,		
		4.52,	4.48,	4.50,	4.50,	4.48,	4.49,		
		4.50,	4.49,	4.50,	4.48,	4.50,	4.50,		
		4.48,	4.48,	4.50,	4.50,	4.50,	4.50,		
		4.50,	4.52,	4.50,	4.48,	4.50,	4.50,		
		4.50,	4.49,	4.50,	4.50,	4.52,	4.52,		
		4.50,	4.48,	4.50,	4.50,	4.52,	4.48,		
		4.50,	4.50,	4.50,	4.52,	4.50,	4.50,		
		4.51,	4.49,	4.50,	4.48,	4.48	4.50,		
1358—1432.	T 58	+ 4.48,	4.50,	4.48,	4.52,	4.50,	4.52,	I	”
		4.50,	4.49,	4.50,	4.50,	4.50,	4.50,		
		4.50,	4.50,	+ 4.50,	4.50,	4.48,	4.50,		

		4.50,	4.50,	4.50,	4.45,	4.50,	4.50,
		4.48,	4.48,	4.45,	4.50,	4.50,	4.50,
		4.50,	4.50,	4.50,	4.48,	4.51,	4.50,
		4.50,	4.50,	4.52,	4.50,	4.48,	4.50,
		4.50,	4.50,	4.50,	4.48,	4.50,	4.50,
		4.50,	4.48,	4.50,	4.48,	4.52,	4.50,
		4.48,	4.50,	4.48,	4.52,	4.50,	4.48,
		4.48,	4.50,	4.50,	4.48,	4.50,	4.48,
		4.47,	4.49,	4.50,	4.52,	4.50,	4.50,
		4.50,	4.49,	4.50			
+1433—+1434. vö. T 58	de emissiój jegy rosszul látszik					I(?)	*
	4.48, 4.50						CONOB
1435.	T 18	csonka, 3.52					„
1436.	T 53	csonka, 3.05					„
1437.	T 18	típus töredéke, 0.98				?	

Biróné Sey Katalin

THE FIFTH CENTURY SOLIDUS FIND OF SZIKÁNC

The largest known solidus find of the fifth century came to light in the area of Hódmezővásárhely east of the Tisza during the autumn of 1963. The coin hoard contains 1,439 Solidi.

The distribution of coins by emperors provides possibilities for some chronological hypotheses in itself. There are two solidi of Honorius, thirty two of Valentinian III, and one thousand four hundred and five of Theodosius II in the treasure.

Looking at the hoard in its quantity we can determine the following. All coins, but some solidi of Valentinian III, are in mint condition. Two solidi with VICTORI — A AVG (catalogue no. 29—30) reverse inscription and one with VOT X — MVLT XX (catalogue no. 32) was struck in the mint of Ravenna, and one piece of VOT X — MVLT XX type (catalogue no. 31) was struck in the mint of Rome. Only one more coin of Theodosius II with VOT XXX — MVLT XXXX (catalogue no. 525) ^{*} reverse inscription comes

from a mint of Thessaloniki. All other solidi are the products of the mint of Constantinople. This means that only 0,34% of the coins of the hoard originates from other mints.

The mintmark distinguishing the mint, the quality of the gold, rather noting its weight is found in the segment as COMOB, CONOB, or CONOB. Judging from the variations of the „M” (or II or I) of the IMP XXXXII COS — XVII PP reverse inscription the occurrence of the „M”, „N”, or I letters in the mintmark has no special significance in our opinion.

Due to the great number of coins in the hoard some even have such issuing marks which are not reported in any of the conclusive catalogues. E. G. the IMP XXXXII—COS XVII PP, the SALUS REI * PVB LICAE, and the VOT XXX—MVLT XXX types. The great number of the same issues made it possible to examine the question of their minting with the same die. Quite often the same die was used for ten to thirty coins. But their observe was not always minted with the same die. Due to this practice there is quite a mingling in this respect which indicates the replacing of the different reverse and obverse dies as they became worn out. Since the extensiveness of this analysis would grow beyond the scope of this periodical we shall have to deal with this question in another paper.

The mint condition, the provenance of the coins from almost only one mint, the many pieces minted with the same die indicate that this hoard was not collected one by one, but represents a collective fragment of a larger hoard en masse.

A chemical analysis of soil samples stuck to the coins was carried out after the treasure came to light. There was a hypothesis that the Solidi had been hidden wrapped in leather or some textile. No evidence of pottery came to light at the excavation site nor could the technical investigation prove any. The chemical analysis did not show any organic remains.

As far as the detailed study of the find is concerned the catalogue lists the types and indicates their quantitative distribution. One type or rather one unique piece is worth dealing separately with (catalogue no. 461), a SECVRITAS — REIVPLICAE inscribed solidus. The obverse shows the portrait like bust of the left looking bearded emperor in an ornate cloak holding a mappa and a cross. The circular inscription reads DN THEODO SIVS P F AVG. The reverse also shows the emperor seated facing wearing ornate clothes with nimbus. The mintmark is ^{*} (fig. no. 461).

CONOB

No such solidus of Theodosius II was found in any other collection. The 18th century D'Ennery collection contained a coin like this. Its description can be found in the catalogue of the collection, but the piece itself had got lost since.

The Theodosius II solidi which do not show the emperor represented schematically facing on their obverse are very rare. They were minted for special occasions only.

Since this coin influences the closing date of the hoard, or rather the other easily dated coins of the treasure determine the closer issue date of this unique piece we must pay special attention to it.

Three such solidi are known which have identical obverse types to our unique piece. The reverse representation is identical also but the inscription is IMP XXXXIII — COS XVIII and the mintmark ^{*} CONOB.

This obverse representation is not known from other Solidi of Theodosius II (fig. „A”).

The IMP XXXXII COS XVII PP coins served for the basis of dating the Szikáncs hoard. These represent a majority in the find. They were minted about 443 A.D., during the XXXXIInd "imperator"ship of Theodosius II. The using of the "imperator" title had become almost automatic from the middle of the third century. The emperor was endowed with it, or rather that he took it yearly. The XVIIth consulship can be dated from 439 to 443 A.D. The XVIIIth consulship started at the beginning of year 444 A.D., and the XXXXIIIth imperatorship in 445 A.D. Thus the solidus dated by the consular and imperial years and identical to the SECVRITAS coin in type must have been minted from 445 A.D. on. The perfect type identity between the two coins indicates that they might have been struck simultaneously or perhaps the SECVRITAS had been minted earlier, thus had become the prototype for the solidus dated by the consular years. It is more likely that they were minted at the same time with the IMP XXXXII . . . solidi since this rather numerous occurring type dates the find more safely. Thus we consider 443 A.D. as the closing date of the treasure.

We examined the find itself up to now detached from the historical events, however this significant hoard cannot be separated from the Hun empire and its Byzantine connections. The date of their settling into the Carpathian Basin was exactly the fifth century, flourishing between the years 430 to the 440-s A.D.

Since the solidi of Theodosius II make up the 97,8% of the hoard, minted in Constantinople, we surmise that they came to the Hungarian Plain from the East Roman Empire. The unity of the treasure indicates that they were either spoils or some form of taxes.

The development of the relation between the Hun and East Roman Empires allows for both hypotheses. According to the sources the East Roman court constantly paid taxes to the Huns to buy peace. This tax had been 350 pounds around 434 A.D., but soon became 700 pounds yearly. By this we mean Roman pounds. The total weight of the hoard is 6446 grammes. Counting some miscellaneous pieces also this altogether makes 20 Roman pounds. I.e. the state treasury measured money by weight.

Twenty pounds represent a small amount relative to the above mentioned large sums. But the sources also report that the Byzantine court paid only in slow installments with much procrastination.

This large quantity of gold coins could also be booty. We know of two significant campaigns of the Huns during this time. This meant the plundering of most of the Balkan peninsula. These plundering campaigns were staged between 441 and 442 A.D., and in 447 A.D. The East Roman Empire used all its financial and military power to drive the Hun offensive back. The sources mention that many gold coins were struck with the representation of the seated goddess "Rome" at this time. Yet our hoard contains mostly these types specifically the solidi with IMP XXXXII—COS XVII PP and with VOT XXX—MVLX XXXX inscription where this representation can be found.

The previously discussed chronological considerations which place the surely dated latest coins to 443 A.D., and possibly the minting of the only SECVRITAS coin to a later date indicate that the golds of the Szikáncs hoard may come from "taxes" after the first Hun campaign on the Balkan peninsula. Although we have no direct proof, it must have been part of the Byzantine peace buying efforts, or part of reparations, based on the condition of the coins, the identical dies, the Rome type mentioned in the sources, and the chronological concordance of evidence.

I. István magyar király pénzverése

A magyar pénzverés kezdeteiről az utóbbi időben kialakult tudományos vita az érdeklődés középpontjába helyezte ezt a kérdést.

Ennek tisztázására szeretnék magam is néhány gondolat felvetésével hozzájárulni.* Természetesen, nem „tárgyi” bizonyítékokkal kívánom jobbra vagy balra eldönteni a kérdést, mert ilyenek vagy nem állnak rendelkezésre, vagy pedig a vita során már szóba kerültek és ki-tárgyaltattak, hanem szélesebb gazdasági, jogi, politikai és hadászati keret felvázolásával, mert úgy gondolom, hogy ezáltal — a szakvita hevében — kevésbé érzékelt, egyébként is erősen árnyalt események láthatóbbakká válnak és így közelebb visznek — az egyébként is sok fel-tételezést tartalmazó — közlemények megértéséhez, végezetül, magának a problémának a megoldásához, vagy legalábbis a — megközelítéséhez.

Kétség nem férhet ahhoz, hogy I. Istvánt 1000 után koronázták magyar királlyá, ezért ez időpont előtt pénzt nem verethetett. A pénzverési jog (ius monetarium) ugyanis egyike volt ama királyi felségjogoknak, amit csak koronás fők, vagy a tőlük származó jogosítvány alapján gyakorolhattak nem szuverén uralkodók.¹ Ez a felségjog a középkorban olyan nagy fontosságú — még a római birodalmi jogrendszeren alapuló — nemzetközi jogtétel volt a keresztény Euró-pában, amit mindenütt a legnagyobb szigorúsággal betartottak és be is tartattak. E felségjog ellen vétők — hamispénz verést követtek el és azt, mint a királyi jogok súlyos megsértését, a hűtlenség esetei közé sorolták, büntetése ezért fej- és jószágvesztés volt.

Ennek az ősi nemzetközi jogszabálynak a figyelembe nem vétele miatt t é v e d é s Dr. László Gyula és követőinek az az álláspontja, hogy a Stephanvs Rex köriratú denárok korábban vert része nem I. István magyar királynak, hanem a keresztségben szintén Stephanvs nevet kapott Géza fejedelemnek a veretei.² Géza fejedelmet ugyanis nem koronázták királlyá és hű-bérése sem volt az akkori szuverén keresztény uralkodók egyikének sem.

I.

Az eddig egyetlen példányban ismert + (ST)EPHANVS REX és + (PR)ESSLAVA CIV köriratú és kereszt-kápolna típusú ezüst dénár — minden valószínűség szerint — I. István koronázására készülhetett nem nagy mennyiségben és nyilván bajor pénzverdében. Innen van az, hogy teljesen a korabeli frank-bajor pénzrendszer szerint verték, még a rajza is annak felel meg.

Nem kívánom ismételni a vonatkozó cikkekben eddig már leírt érveket³, csupán néhány lényeges mozzanatra szeretném a figyelmet irányítani.

* A fenti tanulmányt, noha az — a szerző bevezető szavait idézve — semmi újabb tárgyi bizonyítékot nem hoz a tárgyalt kérdés eldöntéséhez, azért közöljük, mert e kérdéssel kapcsolatos minden hozzászólásnak helyet kívánunk adni, amennyiben annak terjedelme a folyóiratunk kereteit nem lépi túl.

¹ Dr. Herczegh Mihály: Magyar jogtörténet kapcsolatosan az európai jogtörténettel. Budapest, 1902. pp 123—124., Dr. Timon Ákos: Magyar alkotmány- és jogtörténet különös tekintettel a nyugati államok jog-fejlődésére. VI. kiadás, Budapest, 1919. p 245.

² Dr. László Gyula: Die Anfänge der ungarischen Münzprägung. Ann. Univ. Scient., Budapestiensis. Sectio Historica IV., Budapest, 1962. pp 30—53 I Miedzynarodowy Kongres Archeologii Slowianskiej. t 6. Warszawa. 1968. p 288— A magyar pénzverés kezdeteiről. Századok. Budapest, 1963. évi 2. sz. pp 79—85.

³ Dr. Vera Hatz: (B)RESLAVVA CIV(ITAS). Zum Beginn der ungarischen Münzprägung. Dona Numis-matica Walter Hävernicks, 23. I. 1965., Hamburg, 1965.

Dr. Christian Turnwald: Denare vom ältesten ungarischen Oboltyp. Numizmatikai Közöny LXIV—LXV. évf. 1965—1966. Budapest, 1966. pp 19—27. Noch zum Münzwesen Stephans I. Numizmatikai Közöny LXVI—LXVII. évf. 1967—1968. Budapest, 1968. pp 23—27 A magyar pénzverés kezdete. AZ ÉREM 1969/47—48. szám pp 1—9, Dr. Saskó Kázmér fordítása. O Začatich Uherského Mincovníctvo. Drobná Plas-tika, Praha, říjen 1968. pp 65—74. Jěstě k denáru Uherského Krále Štěpána Svatého. Drobná Plastika, Praha, prosinec 1968. p 108

Pozsony neve korábbi elnevezéseiből levezetve, egyházi latinsággal PRESŁAVA vagy BRESŁAVA volt.⁴ Pozsony, természetesen, régi nevein már korán erődítmény, később fejedelmi székhely, majd a magyar honfoglalás után ismét — kiemelt fontosságú végvár volt, amely különlegesen veszélyeztetett helyzetétől eltekintve, összekötő kapocs volt a rokon bajor hercegek országával, a római-német császársággal, nemkülönben környező szláv hűbéreseivel. Mindezekből következően, Pozsony olyan erősség volt már fentebb vázolt fekvésénél fogva is, amit eredményesen lehetett védeni és ahol a magyar király udvartartása, a korabeli keresztény államvezetőség — szükség esetén —, ha ideiglenesen is, de megvethette a lábát minden olyan eseménnyel szemben, amely a magyarság kereszténnyé tétele során, avagy dinasztikus érdekből már egyszer kirobbant és folyamatos kirobbanásokkal fenyegetett. Pozsony ezért mindenképpen István keresztény Magyarországot jelentette, ha az területében — esetleg — csak Pozsony várára fogatkozott volna.

Még élénken mindenki emlékezetében élt, hogy Koppány vezér felkelése rövid idő alatt lángba borította Pannóniát. István keresztény csapatait a Dunától északra a Garam folyó mentén volt kénytelen gyülekeztetni. Itt, a Garam folyóban ütötték lovaggá német módra.⁵ Családja és udvartartása bizonyára ugyancsak a Dunától északra levő valamelyik várban talált menedéket, talán éppen Pozsony várában?

A koronázás is előidézhetett ilyen nemkívánatos eseményeket, hiszen Koppány vezér leverése óta csak a Dunántúl volt megszervezve, az ország nagyobbik fele pedig érdektelenül, vagy éppen ellenségesen állt szemben István államalkotó tevékenységével.

Így kerülhetett a szóban forgó ezüst denár — minden valószínűség szerint a magyar király udvartartásának, vagy egyenesen Gizella királynénak a megrendelésére, és erre analógia van⁶ — a magyar viszonyokkal többé-kevésbé ismerős bajor udvari kancellária döntése alapján Pozsony pénzverőhelyként, természetesen, egyházi latin nevén. A bajor pénzveretők Pozsonyt ismerték, jelentőségével tisztában voltak és — szándékosan vagy enélkül — olyan helységet akartak a pénzre vésni, amit a magyar király feltétlenül birtokol. Lehet azonban, hogy más okok is közreműködtek abban, hogy pénzverőhelyként Pozsony legyen megnevezve.

Gotland szigetén, a Brosarve-i leletből előkerült és eddig egyetlen példányban ismert ezüst denárosról eddig minden hozzászóló elmondta, hogy m i é r t vagy m i é r t n e m t a r t j a a z t I. István magyar király eredeti veretének. Érdekes, hogy a külföldi szakemberek kivétel nélkül I. István magyar király eredeti denárjának, a magyar szakemberek pedig valamennyien u t á n z a t - n a k t a r t j á k a z t.

Ha eltekintünk a külföldi szakemberek véleményétől és elfogadjuk a magyar szakemberek megállapítását, hogy a tárgyalt ezüst denár valóban utánzat, akkor is bírjuk eddig ki nem mondott és le nem írt ítéletüket, hogy I. István magyar királynak volt ilyen e r e d e t i denárja, csak még nem került elő eddig sem itthon, sem külföldön, az utánzat ugyanis feltételezi a létező vagy létezett eredetit.⁷ Nem létező vagy nem létezett tárgyat sem u t á n o z n i, sem u t á n - v e r n i nem lehet.

Eltekintve a súlykülönbségtől — amit utánzatok esetében perdöntő érvként figyelembe venni nem helyes —, továbbá attól, hogy I. István harmadik veretét (CNH. I. 1.) is igen sokszor

Dr. Huszár Lajos: Bemerkungen zur Frage der ersten ungarischen Münzen. Numizmatikai Közlöny LXIV—LXV. évf. 1965—1966. Budapest, 1966. pp 29—41. Megjegyzések az első magyar pénzek kérdéséhez. AZ ÉREMEK, 1966/35.—36. szám. Budapest, pp 289—294.

Dr. Jozef Hlinka: BRESŁAVA CIVITAS — BRATISŁAVA. Prispevok k začiatkom uhorského mincovníctva. Numismatický Sborník. Praha, 1968. roč X. pp 65—77

Dr. Stanisław Suchodolski: Początki mennictwa węgierskiego. Wiadomości Numizmatyczne, Warszawa, 1969. Rok XIII. Zeszyt 3 (49), pp 131—148.

Dr. Gedai István: A magyar pénzverés kezdetének problémái. Magyar Numizmatikai Társulat Évkönyve. Budapest, 1972. pp 69—78. Pénzforgalom a magyaroknál a X. században és az önálló pénzverés kezdete. M. Numizmatikai Társulat Évkönyve, Budapest, 1972. pp 139—149. A magyar numizmatika keleti vonatkozásai. M. Numizmatikai Társulat Évkönyve. Budapest, 1972. pp 189—197

Dr. Györffy György: A magyar pénzverés kezdetéhez. Numizmatikai Közlöny LXXII—LXXIII. évf. 1973—1974. Budapest, 1974. pp 35—41.

Dr. Zolnay László: A magyar pénzverés történetéből (Ezer esztendőse a magyar pénzverés). Népszabadság Budapest, 1968. december 15. p 11

Dr. Nagy Lóránt: Valóban István pénze volna? Petőfi Népe (Halasi Hírek) Kiskunhalas, 1973. augusztus 1. p 5

⁴ Dr. Jozef Hlinka id. műve pp 74—75

⁵ Szalay László: Magyarország története. I. kötet, Lipcse, 1852. pp 66—67.

⁶ Kovács Éva: Árpádkori ötvösség. Budapest, 1974. p 14

⁷ Magyar nyelv értelmező szótára. Budapest, 1959—, VII. kötet pp 71—72.

Magyar Értelmező Kéziszótár, Budapest, 1972. p 1434

kettős súlyban utánózták,⁸ valamint az utánzatok pontatlan, durva kivitelezésétől, eddig még mindig olyan utánzatok kerültek elő idehaza és külföldön egyaránt, amelyekről többé-kevésbé rá lehetett ismerni az eredeti pénzdarabra. Ha ugyanis az utánzók (a Keleti-tenger partvidékének fejedelmei) az idők folyamán állandóan azon igyekeztek, hogy rajzában — legalábbis megközelítően — visszaadják I. István harmadiknak vert ezüst denárjait, miért következtek volna megelőzően más gyakorlatot (a pénzdarab ugyanis felirataiban és rajzában hordja a maga ismertetőjeleit) I. István magyar király korábbi és akkor is már általánosan ismert és elismert értékálló denárainak az utánzásában? És ha ez így van, miért nem lehet a Borsarve-ban talált „utánzat”-ból felismerni I. István magyar király első ezüst denár veretét? Az, ugyanis, hogy az „eredeti” — amiről a szóban forgó utánzatot készítették — még nem került elő, semmiképpen sem elfogadható érv.

Hogy ez a denár — ami talán azért készült, hogy ilyen is legyen a koronázáskor vagy közvetlenül utána, mivel hozzátartozik a koronás fő szuverén személyiségének a kidomborításához — alig-alig lehetett a belső forgalomban fizetési eszköz, valószínűsíti a koronázás után alkotott Decretum első, majd ennek kiegészítésére folyamatosan alkotott jogszabályokat később összefoglaló második könyve. Mindkettőben ugyanis a büntetések kiszabásában az ősi magyar fizetési eszközt, a tinót (iuventus) és a vele egyértékű kül- és belforgalomban egyaránt használt pensa auri-t, azaz a bizánci arany solidust alkalmazza. Nyolc esetben tinóban, két esetben pensa auri-ban és egyetlen esetben a tinó mellett a bajor ezüst solidusban van a büntetés mérve megállapítva.⁹

Nagyon helyesen állapítja meg Dr. Hóman Bálint — bár ő nem erre és nem is István király második veretű denáira gondolt, hanem a CNH. I. 1. denárra — hogy „... der Geldverkehr sehr beschränkt war. Er fand grössenteils nur auf den königlichen Märkten statt. Die Ungarn wickelten ihre Geschäfte mit dem reichen Masse im Verkehr befindlichen byzantinischen Goldgeld und dem alten Produktengeld Rindern... ab. Sogar der König selbst schrieb die gesetzliche Bussgelder in Rindern und Goldgeld vor.”¹⁰

A korai feudális államban, a terménygazdálkodás idején, amikor a király hatalmas földbirtokaiból származó jövedelem szinte kizárólag terményjövedelem volt, és amikor a köztartozásokat¹¹ is terményben vagy személyes szolgáltatásokban (köz munkák, fuvarozás, hadiszolgálat stb.) kellett teljesíteni, nem is lehet másként elképzelni a minimális belső forgalom lebonyolítását.

II.

Természetesen, az idők folyamán a feljebb vázolt állapot is megváltozott, mert átalakultak a gazdasági, társadalmi és politikai viszonyok is, ezért a belső forgalom is fokozottabban igényelte a saját vert pénzt.

Ennek az új formájú denárnak azonban nemcsak fizetési eszköznek kellett lennie, nemcsak a minden irányú fejlődést, a királyság megszervezését és állandóságát kellett kifejeznie, hanem főként annak függetlenségét és szuverén voltát — a király személyétől elvonatkoztatva is és a jövőre nézve is — kihangsúlyozni kellett, mert külső vonatkozásaiban, éppen ezen a síkon állandó veszély fenyegette. A Karoling-hagyomány örököseként fellépő római-német császár ugyanis és a Pannónia felett korábban hűbérúri hatalmat gyakorló bajor herceg sohasem mondtak le a régi keleti tartományok bármily módon való visszaszerzésének a gondolatáról, és ha időnként béke is volt, azt vagy a rokoni kapcsolatok, vagy a rendelkezésükre nem álló elegendő haderő eredményezte csupán. Mindenesetre, az ilyen intermezzókban is állandóan résen kellett lenni a magyar állam vezetőinek.

Figyelemmel a fejlődés nyomon követhető fázisaira, 1010 és 1018 közötti időre tehető a még mindig frank-bajor rendszer szerint — felemás rajzban — megjelenő + LANCEA REGIS és + REGIA CIVITAS köriratú újabb magyar ezüst denár verése. Valószínű, hogy már ide telepített pénzverők közreműködésével készült. A kápolna hátlap bajor eredetre vall, de az elő-

⁸ Dr. Huszár Lajos: Szent István pénzei. Különlenyomat, Budapest, 1938. pp 15 és 19.

Dr. Gedai István: A magyar pénzverés kezdetei. Kandidátusi értekezés. Budapest, 1971, II. rész.

⁹ Dr. Léderer Emma: Szöveggyűjtemény Magyarország történetének tanulmányozásához. I. rész. 1000–1526. Budapest, 1964. pp 15–27.

Závodszy Levente: Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai. Budapest, 1904. pp 15–56.

¹⁰ Dr. Bálint Hóman: Geschichte des ungarischen Mittelalters. 2 Bde. Berlin, 1940 és 1943.

¹¹ Czizmadia–Kovács–Asztalos: Magyar állam- és jogtörténet. Budapest, 1972. p 78

lap inkább olasz pénzverő műve lehet. Ez az előlap ugyanis híven fejezi ki — István királytól elvonatkoztatva is —, hogy a lancea regis, amit az égből alányúló kéz tart,¹² nem földi hatalomtól származik, hanem az égiektől, illetve ennek földi helytartójától — Rómától, ezért a mindenkori magyar király szuverenitása azonos értékű a többi koronás főkével, mert azok földi hatalma is onnan származik. De befelé is intő például szolgált, hogy a királyi hatalom isteni eredetű, és azt a király — későbbi kifejezéssel élve Dei Gratia gyakorolja a korábbi szenioritással vagy esetleges választással szemben.

Bár csak néhány év múlva került vissza a lengyelek megszállta ezüstművek zöme, mégis valószínű, hogy ebből a denárból már nagyobb mennyiséget vertek és így több került belőle a belső és külső forgalomba.

Érdekes jelenség az, hogy ebből a denárból korábban már két példány volt ismeretes külföldön. Ezek egyikét Dannenberg¹³ valamelyik hűbéres fejedelem denára utánveretének tartotta, a másikkal pedig, amely ugyancsak Svédországban került elő, mint I. István első ezüst denárnak utánzata is, nem tudtak mit kezdeni.¹⁴ Csak most — a nagyharsányi leletben előbukkant negyven azonos példány után — Dr. Gedai István előadásai, cikkei, majd kandidátusi értekezése óta tudjuk, hogy ez I. István magyar király második (szerinte első) verete.

III.

I. István államszervezése során 1018-ban, más források szerint 1021-ben¹⁵ már annyira jutott, hogy visszafoglalhatta a lengyel Boleszláv Chrobry-tól az ezüstműveket rejtő Felvidéket. Így akadályozta meg annak, hogy 1020 és 1038 között megjelenjen az újabb magyar pénz, a maga megváltoztatott formájában, súlyával és ennek megfelelő értékével + STEPHANVS REX és + REGIA CIVITAS körirattal. Ez a CNH. I. 1. denár, amit a legutóbbi időkig I. István magyar király első pénzének és így az első magyar vertpénznek tartottak.

Ennek, a sorrendben harmadik magyar denárnak a verésére égetően szükség volt, mert István király ez idő tájt vezette be a „szabadok denár adóját”, amit liberi denarii, libertini denarii, később fumarii, illetve „füstpénz” néven is emlegetnek a források.¹⁶

István király a jövevényektől már a kezdetben is szedett „denáradót”, de ezek minden bizonnyal — különösen a kezdet kezdetén — a magukkal hozott külföldi denárokkal adóztak. 1015-ben István a pécsváradi apátság birtokán a jövevényektől szedett denáradót a monostornak adományozta.¹⁷

Biztosan nem állapítható meg, de valószínű, hogy idővel az egy alkalommal vagy pedig évenként rendszeresen szedett jövevényi denáradó összeolvadt a szabadok denár adójával, mivel a jövevények is szabad emberek voltak és előbb-utóbb beleolvadtak a nem nemes szabadok társadalmi rétegébe. Ezt a denáradót az okmányok tanúsága szerint bizonyos ünnepnapon szedték be.¹⁸ Mivel a szóban forgó adót minden nem nemes szabad ember, aki családfő volt és külön tűzhellyel bírt, fizetni tartozott — hacsak mentességet nem kapott a fizetés alól — tekintélyes mennyiségű denárra volt szükség annak lebonyolítására, különösen akkor, hogyha azt mindenütt egyszerre, egy meghatározott ünnepnapon kellett befizetni.

István király ennek az újabb denároknak a veretésével új, magyar pénzrendszert vezetett be. Ennek létrehozásában a főszerepet a magyar gazdasági élet különleges állapota játszotta, a belső forgalom lebonyolítására ugyanis nem volt szükség a korábban vert nehezebb pénzekre. Semmi kétség azonban, hogy közrejátszott ebben a frank-bajor pénzrendszertől való függőség megszüntetése is, még azon az áron is, hogy a Közép-Európában általánosan elfogadott és forgalomban levő bajor, lengyel és cseh denároknál — amint később látni fogjuk átmenetileg — kisebb értékű legyen az új magyar pénz.

István átvette ugyan a nyugati formákat az államépítés minden területén, de azokat, mielőtt lehetett, azonnal a magyar múltból átvehető és átalakítható tartalommal töltötte meg, olyanokkal, amelyek a független magyar állam érdekeinek megfeleltek. Ezt az utat mu-

¹² Dr. Győrffy György id. műve p 39 (Dr. László Gyula véleménye)

¹³ H. Dannenberg: Die deutsche Münzen der sächsischen und fränkischen Kaiserzeit. Berlin, 1876. Nr. 1706/a.

¹⁴ Dr. Győrffy György id. műve p 36

¹⁵ Školny Atlas Šěvtovych Dějin. Praha, 1965. p 13. Západni a středni Evropa v 10.—11. Století. Térkép.

¹⁶ Dr. Herczegh Mihály id. műve p 121

Dr. Timon Ákos id. műve p 255

Csizmadia—Kovács—Asztalos id. műve p 78

¹⁷ Dr. Herczegh Mihály id. műve p 126, 5. lábjegyzet

¹⁸ Dr. Timon Ákos id. műve p 255

tatja pénzrendszerének végleges kialakítása is. Mindvégig alkalmazkodott a magyar gazdasági élet követelményeihez és csak fokozatosan vezette be a saját vertpénzt, és szorította háttérbe az idegen pénzt az ősrégi magyar terményvaluta mellett.

István király saját pénzeinek nemzetközi értékelését és elismerését legfényesebben bizonyítják a mindenkori utánveretek gyakori előfordulásai, mert jó, értékálló pénzt szoktak utánozni ugyanis.

IV.

Összefoglalásképpen egybevetve I. István magyar király két első — sokak által vitatott — ezüst denárját, azokról megállapíthatjuk:

a) mindkettőt I. István uralkodásának első felében verték, amikor a felvidéki gazdag ezüstmányák¹⁹ átmenetileg Lengyelországhoz tartoztak,

b) ennek ellenére, mindkettő ezüst minősége megfelel az István által később veretett (CNH. I. 1.) denárnak, a mindenki által elismert értékálló pénznek, különben hogyan kerülhettek volna ezek is messze külföldre, bár újabban nemcsak a kereskedelmi kapcsolat eredményének tartják a főként az Északi- és Keleti- tengerek környékén előkerülő pénzdarabokat,²⁰ hanem utalnak István király normann, varég, rusz zsoldosokból álló testőrségére is.

c) Mindkettő súlya megfelel a korabeli — Karoling-minta szerint — másutt is vert denárok körülbelüli súlyának, de azoknál mindegyik fajtája nagyobb értéket képvisel,

d) mindkettőnek az egyik oldalán az akkor szokásos kápolna ábrázolás van,

e) mindkettőn rajta van a vésnök neve vagy jele, ami a későbbi magyar vereteken — a szigláktól eltekintve — sokáig nem szerepel,

f) mindkettőn van olyan utalás (szöveg vagy rajz), amely alkalmas arra, hogy a magyar királyhoz való tartozását és a király szuverenitását megfelelő formában kifejezze,

g) mindkettő tökéletesen beleilleszthető az első fempénzeinket verető I. István magyar király politikai, gazdasági és jogi rendszerébe.

V.

István király pénzverésével kapcsolatban egy helytelen megállapításra és egy bizonytalanságra kívánok rámutatni.

Mind a hazai, mind a nemzetközi numizmatikai irodalomban úton-útfélen olvasható, hogy István király a maga végleges magyar pénzrendszerének a megalapításához a frank-bajor féldenárosokat, helyesebben az obulusokat vette zsinórmértékül és ennek eredményeképpen, ha nem is pontosan ilyen értékűek az általa veretett magyar „obulusok” (CNH. I. 1.), erősen megközelítik azokat.

Magától értetődő, hogy István kezdetben átvette a frank-bajor pénzrendszert, mert más, az akkori magyar viszonyoknak jobban megfelelő pénzrendszer nem volt. Mihelyst azonban az államépítésben elért eredmények lehetővé tették számára, azonnal megalkotta az eleinte kisebb értékű, de később a többit, beleértve a mintát is, értékben felülmúló saját pénzrendszerét az értékálló új magyar denárok verésével. A pénzrendszer megalapítója ugyanis — már abban az időben is — maga szabta meg pénzének értékét, még akkor is, hogyha ugyanazt a pénzsúlyt vette alapul, mint egy másik állam.

A helytelen megállapításra a frank-bajor metrológia túlértékelése vezetett és az, hogy minden egyéb szempontot figyelembe kívül hagytak kutató elődeink, minek eredményeképpen annyira belebonyolódtak²¹ a kérdésbe, hogy az utódok közül is csak néhánynak sikerült a probléma tisztázása.

I. Istvánnal kezdődik a magyar királyok hosszú sora, akik csak denárokat verettek, obulusokat nem. Ha nem így lenne, nem lehetne megmagyarázni, hogy miért nevezik az utódok ugyanolyan súlyú, rontott minőségű pénzeit denároknak, holott szerintük István csak obulusokat vert és hogyan lehetséges, hogy a későbbi utódok feleértékben vert pénzeit is obulusnak

¹⁹ Dr. Györffy György: István király emlékezete, Budapest, 1973. p 7. Taksony fejedelem ezüst-exportja

²⁰ Dr. Györffy György id. műve p 12.

²¹ Dr. Hóman Bálint: Magyar pénztörténet 1000—1325. Budapest, 1916. pp 169—191

Dr. Réthy László—Dr. Günter Probst: Corpus Nummorum Hungariae, Graz, 1958. (G. Probst: Einleitung p 6.)

Dr. Huszár Lajos: Szent István pénzei.

nevezik. I. István és közvetlen utódai csak denárokat vertek, későbbi utódai a magyar denár fele értékében vertek csak obulusokat, a denárok mellett.

*

Végezetül: a pensa auri értékbeni bizonytalansága is a fenti metrológiai problémával van kapcsolatban.

Az első magyar törvények szerint belső fizetési eszközzé is tett pensa auri²², amely megjelenési formájában a bizánci arany solidust, vagy ennek megfelelőjét a magyar terményvaluta egységét, a tinót (iuvenus) jelentette, addig amíg I. István király számára a ma még vita tárgyául szolgáló kétféle denárt a karolingi pénzláb szerint verték, 30 denár értékű volt; de a megváltoztatott új, magyar pénzrendszer alapján 40 denár értékű lett. Ez az értékviszony a XIII. századig volt érvényben.

Kupa Mihály

DIE MÜNZPRÄGUNG KÖNIG STEFANS I.

Der Autor entwickelt seine Ansicht bezüglich das Problem des Beginnes der ungarischen Münzprägung auf breiter geschichtlicher Basis, aufgrund der bekannten Daten, doch ohne neue Beweise zu erbringen. Die aus dem Fund in Gotland stammende Münze mit Umschrift Stephanus Rex und Presslava Civ. hält er für eine Prägung zur Krönung Stefans, welche in einer bayrischen Münzstätte geschlagen wurde, doch bedeutet der Name Presslava Pressburg. Damit wollten die bayrischen Münzer einen solchen Ort auf der Münze nennen, welcher unbedingt im Besitze des ungarischen Königs war. Die Münzen Lancea Regis und Regia Civitas wurden zwischen 1010—1018 angefertigt. Der Revers zeugt vom bayrischen Ursprung, die Vorderseite könnte, dem Autor nach, eher das Werk eines italienischen Münzers sein. Als drittes Geld Stephans I. erschienen die Silbermünzen CNH. I. 1. in der Zeit 1020—1038. Der Autor meint, dass die letzteren Prägungen — obwohl sie nach dem Muster der bayrischen Halbdenare (Obole) angefertigt wurden, eigentlich Denare seien und Stephan damit eine Valuta mit kleineren Wert eingeführt hatte.

²² Dr. Hóman Bálint: Magyar pénztörténet, pp 154—168

Felhasznált további művek:

Corpus Juris Hungarici

Magyarország története, I. kötet. Budapest, 1967.

Bónis György: István király, Budapest, 1956.

Dr. Hóman Bálint—Dr. Szekfü Gyula: Magyar történet. I. kötet Budapest, 1941

Dr. Unger Emil: Magyar Éremhatározó. Középkor. I. füzet, Budapest, 1960.

Dr. Günter Probst: Österreichische Münz- und Geldgeschichte, Wien, 1973.

Dr. Marian Gumowski: Handbuch der polnischen Numismatik, Graz, 1960.

Dr. Jaroslav Pošvář: Die Währung in den Ländern der böhmischen Krone. Graz, 1970.

A szigetcsépi friesachi denárlelet

1966 nyarán Szigetcsép község 044 hrsz.-ú Tsz. földjén, a Kis-Duna-ágtól kb. 100 méterre gazdasági munka közben friesachi denárokat találtak. Összesen 319 db-ot szolgáltatottak be. A Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára a helyszínen műszeres kutatást végzett, amelynek során megtalálta az eke által érintetlenül hagyott edényt, illetve annak alsó részét további 3651 db éremmel, így a lelet összesen 3970 db-ból áll.¹ Ezek meghatározását az alábbiakban adjuk.

Rövidítések:

CNH.	= Réthy L.: Corpus Nummorum Hungariae. I. 1899.
L.	= A. Luschin-Ebengreuth: Friesacher Pfennige. Numismatische Zeitschrift. 56. (1923) 33—146., VIII.—XXV. Tábla.
BC.	= E. Baumgartner: Die Frühzeit der Friesacher Pfennige. Carinthia. I. 142. Jahrg. Heft. 1—3. Klagenfurt. 1952.
BE.	= E. Baumgartner: Das Eriacensis — Gepräge und seine Beischläge. Numismatische Zeitschrift. 68. (1935) 67—88.
BB.	= E. Baumgartner: Die Blütezeit der Friesacher Pfennige. Numismatische Zeitschrift. 73. (1949) 75—106., 78. (1959) 14—57., 79. (1961) 28—63.
Häv.	= W. Hävernicks: Die Münzen von Köln. Köln. 1935.
LW.	= A. Luschin-Ebengreuth: Wiener Münzwesen im Mittelalter. Wien und Leipzig. 1913.
CNI.	= Corpus Nummorum Italicorum. Roma. 1922.
Menadier:	= J. Menadier: Die Aachener Münzen. Berlin. 1913.
Cappe:	= H. P. Cappe: Die Mittelalter-Münzen von Münster, Osnabrück, Paderborn, Corvei und Hervord. Dresden. 1850.
Cahn:	= A. Cahn Frankfurt a/M. Verst. Kat. No. 58, 1927. május 23.
Saulcy:	= F. Saulcy: Supplement aux recherches sur les Monnaies des évêques de Metz. Metz. 1835.

*

A. MAGYAR

1. I. László denár CNH. I. 28. Szigla: ...AxV ...	1 db
2. II. Endre denár CNH. I. 199.	1 db
3. II. Endre denár CNH. I. 204. (töredék)	1 db

B. FRIESACHI TÍPUSÚ PÉNZEK

I. Salzburgi érsekség

Friesach

I. Eberhard érsek (1147—1164):

4. L. 4., BC. 6a	3 db
5. L. 4., BC. 6d	3 db
6. L. 4., BC. 6f	4 db
7. L. 4., BC. ?, kopott	6 db
8. L. 4. (?)	2 db
9. L. 5. BC. 7a	5 db
10. L. 5., BC. 7b	7 db
11. L. 5., BC. ?, kopott	3 db

¹ Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára. Lev. N. 103/1966. É. T.

1164—1200 közötti veretek:

12. L. 6., BE. 1.	243 db
13. L. 6., BE. 2.	91 db
14. L. 6., BE. 1 vagy 2	90 db
15. L. 6., BE. 3	6 db
16. L. 6., BE. 3 ...LΛ. ∞... (1. kép)	1 db
17. L. 6., BE. 6	3 db
18. L. 6., BE. 6 ...∞... E... (2. kép)	1 db
19. L. 6., BE. 7	1 db
20. L. 6., BE. 7b	2 db
21. L. 6., BE. 9b	1 db
22. L. 6., BE. 12	1 db
23. L. 6., BE. 14	2 db
24. L. 6., BE. 16	1 db
25. L. 6., BE. 18 (3. kép)	1 db
26. L. 6., BE. 19 (4. kép)	1 db
27. L. 6., BE. 19b (5. kép)	1 db
28. L. 6., BE. 21	2 db
29. L. 6., BE. 31a (6. kép)	1 db

1180—1210 közötti veretek ismeretlen verdéből:

30. L. 6., BE. 34	1 db
31. L. 6., BE. 36	2 db
32. L. 6., BE. 39 (7 kép.)	1 db
33. L. 6., BE. 40 (8. kép)	1 db

1200 utáni veretek ismeretlen verdéből:

34. L. 6., BE. 44 (9. kép)	1 db
35. L. 6., BE. 47/46 (10. kép)	1 db
36. L. 6., BE. 48 (11. kép)	1 db

1185—1195 közötti veretek ismeretlen verdéből:

37. L. 6., BE. 50 (12. kép)	1 db
38. L. 6., BE. 51 (13. kép)	1 db
39. L. 6., BE. 52	4 db
40. L. 6., BE. 56 (14. kép)	1 db

Valószínű XII. század végi veretek ismeretlen verdéből:

41. L. 6., vö. BE. 14 $\wedge \square \in A \dots D \dots \sim I \sim$ (15. kép)	1 db
42. L. 6., vö. BE. 31 $\dots N \wedge \dots$	
$\dots \wedge M$	2 db
43. L. 6., vö. BE. 41 $\forall I \dots EI \dots \infty I \square \square \infty$, kopott (16. kép)	3 db
44. L. 6., vö. BE. 46	2 db
45. L. 6., H /vö. BE. 46 (17. kép)	1 db
46. L. 6., vö. BE. 47/46 (18. kép)	1 db
47. L. 6., E) vö. BE. 49 (19. kép)	1 db
48. L. 6., BE. ? ERIAC $\in L \wedge \infty \infty I \infty$ (20. kép)	1 db
49. L. 6., BE. ? $\dots AC-L \wedge \sim I \dots$ (21. kép)	1 db
50. L. 6., típus A $\dots V \dots CA \dots ICD$ (22. kép)	1 db
51. L. 6., típus A $\dots \sim \models I$ (23. kép)	1 db
52. L. 6., típus C $\infty CIII \infty \supset \dots$ (24. kép)	1 db
53. L. 6., típus A $\models NI \sim \models$	
A $\models \dots \sim \models \models$ (25. kép)	2 db
54. L. 6., típus A $\dots A \circ$ (26. kép)	1 db
55. L. 6., típus A $\dots VII \circ$ (27. kép)	1 db
56. L. 6., típus AICN $\sim \dots I \dots$ (28. kép)	1 db
57. L. 6., típus AC $\dots \infty H \infty \dots$ (29. kép)	1 db
58. L. 6., típus $\dots CX(?) \infty H \infty \dots$ (30. kép)	1 db
59. L. 6., típus AI $\dots$ (31. kép)	1 db
60. L. 6., típus A $\dots \infty \infty ER$ (32. kép)	1 db
61. L. 6., típus $\wedge \sim \dots$ (33. kép)	1 db
62. L. 6., típus $\wedge N \dots \circ V$ (34. kép)	1 db
63. L. 6., típus $\wedge II \dots X \sim \dots$ (35. kép)	1 db
64. L. 6., típus $\dots \blacktriangleright \blacktriangleleft [\blacktriangleright \blacktriangleleft \dots$ (36. kép)	1 db
65. L. 6., típus $\dots \in \blacktriangledown V \dots$ (37. kép)	1 db
66. L. 6., típus $\dots \sim I \sqcap \in \dots$ (38. kép)	1 db
67. L. 6., típus $\sim \dots M$ (39. kép)	1 db
68. L. 6., típus $\dots F \dots \sim H \supset I \dots$ (40. kép)	1 db
69. L. 6., típus, kettős veret (41. kép)	1 db
70. L. 6., típus, kisméretű templom (42. kép)	1 db
71. L. 6., típus, üres templom, három ablakkal (43. kép)	1 db
72. L. 6., típus, üres, ferde orom, három ablakkal (44. kép)	1 db
73. L. 6., típus, üres, ferde orom, négy ablakkal (45. kép)	1 db
74. L. 6., típus, alacsony templom (46. kép)	1 db
75. L. 6., típus, keskeny templom (47. kép)	1 db

76. L. 6., típus, nagy kereszttel (48. kép)	1 db
77. L. 6., típus, kopott olvashatatlan felirat	396 db
78. L. 6., típus, töredék	10 db
79. L. 6., típus, hamis, anyaga réz (49. kép)	1 db

II. Eberhard érsek. (1200—1246)

80. L. 8.	285 db
81. L. 8., hibrid, XIII/2. BB. 271.	6 db
82. L. 8., hibrid, BB. 269. (50. kép)	1 db
83. L. 8., hibrid, vö. BB. 269, de a kereszt az érsek bal kezében van. (51—53. kép)	3 db

L. 8. feliratváltozatai; több azonos feliratú példány alapján összeállított felirat. A jobb-bal oldal többnyire felcserélve.

84. $+ \infty \Pi \dots - PC \in \Pi$ (54. kép)	24 db
85. $+ \infty \Pi \dots - \in PC \in \Pi$ (55. kép)	4 db
86. $\dots - \in PC \in \Pi$ (56. kép)	1 db
87. $\dots - \in PC \in \Pi$ (57. kép)	1 db
88. $\dots - \in PC \in \Pi$ (58. kép)	1 db
89. $+ \infty \Pi \dots () \dots - \in PC \in \Pi$ (59. kép)	4 db
90. $+ \infty \dots - \in PC \in \Pi$ (60. kép)	1 db
91. $+ \sim \dots - \in PC \in \Pi$ (61. kép)	1 db
92. $+ \infty \Pi \dots - \in PC \in \Pi$ (62—63. kép)	17 db
93. $\dots \Pi.R.III - \in PC \in \Pi$ (64. kép)	1 db
94. $+ \infty \Pi \dots$ (65. kép)	4 db
95. $+ \infty \Pi \dots - \dots$ (66. kép)	1 db
96. $+ \infty \Pi \dots$ (67. kép)	1 db
97. $+ \sim \Pi \dots$ (68. kép)	1 db
98. $+ \sim \Pi \dots$ (69. kép)	1 db
99. $+ \infty \Pi \dots - CP \dots$ (70. kép)	3 db
100. $+ \sim \Pi \dots - \dots \in \Pi$ (71—72. kép)	3 db
101. $+ \sim \Pi \dots - \dots \in \Pi$ (73—75. kép)	8 db
102. $+ \dots \Pi \dots - \dots$ (76. kép)	1 db
103. $+ \infty \Pi \dots \dots \in \Pi$ (77. kép)	2 db
104. $+ \sim \Pi \dots$ (78. kép)	1 db
105. $+ \dots \Pi \dots - \dots \Pi \dots \Pi \dots \Pi \dots \Pi \dots$ (79. kép)	8 db
106. $\dots \Pi \dots \Pi \dots \Pi \dots \Pi \dots \Pi \dots$ (80. kép)	1 db
107. $\dots - \dots \Pi \dots$ (81. kép)	2 db
108. $+ C \dots \Pi \dots - \dots \Pi \dots \Pi \dots$ (82—83. kép)	6 db
109. $\dots \in \dots \Pi \dots$ (84. kép)	1 db
110. $+ \infty \dots \dots \sim$ (85. kép)	1 db
111. $+ \dots - \in PC \in \Pi$ (86. kép)	2 db
112. $+ \dots \Pi \dots - \dots \Pi \dots$ (87. kép)	2 db
113. $\dots \dots \dots \Pi \dots$ (88. kép)	2 db
114. $\dots \Pi \dots - \dots \Pi \dots$ (89. kép)	1 db
115. $\dots \in \Pi \dots \dots \Pi \dots$ (90. kép)	1 db
116. $\dots - \dots \Pi \dots$ (91. kép)	1 db
117. $\dots - \dots \Pi \dots$ (92. kép)	1 db
118. $\dots \in \Pi \dots - \dots$ (93. kép)	1 db
119. $+ \dots \Pi \dots \Pi \dots - \dots$ (94. kép)	4 db
120. $+ \sim \Pi \dots \dots \Pi \dots$ (95. kép)	1 db
121. $+ \infty \dots \Pi \dots - \dots \in \Pi$ (96. kép)	1 db
122. $\dots \Pi \dots \Pi \dots \Pi \dots \Pi \dots \Pi \dots$ (97. kép)	1 db
123. $\infty \Pi \dots$ (98. kép)	1 db
124. $+ \dots \dots \Pi \dots$ (99. kép)	1 db
125. $+ \Pi \dots$ (100. kép)	1 db
126. Kopott példányok, a felirati mező betűtöredékei alapján azonban megállapítható, hogy a feliratuk az eredetitől eltérő	71 db
127. Hibás veret (101. kép)	1 db
128. Kopott példányok	310 db
129. Töredék	2 db

L. 8 változatai; a jobb és baloldal felcserélve. Feliratváltozatok:

130. $+ \infty \Pi \dots - \dots \Pi \dots$ (102—103. kép)	4 db
131. $+ \sim \Pi \dots - \dots \Pi \dots$ (104—105. kép)	4 db
132. $+ \sim \Pi \dots - \dots \Pi \dots$ (106—107. kép)	4 db
133. $+ \sim \Pi \dots \dots \Pi \dots$ (108. kép)	2 db
134. $+ \infty \Pi \dots - \dots \Pi \dots$ (109. kép)	2 db
135. $+ \dots \sim - \dots \Pi \dots$ (110. kép)	3 db
136. $\dots \Pi \dots$ (111. kép)	1 db
137. $\dots - \dots \Pi \dots$ (112. kép)	2 db
138. kopott példányok	8 db
139. L. 9.	9 db
140. L. 10.	284 db

141. L. 10., hibrid LIX/4. BB. 4. Baumgartner szerint Bernhard kartinthiai hg. St. Veit-i verete	3 db
142. L. 10., hibrid., L 183/10 (113. kép)	1 db
143. L. 10., hibás veret (114. kép)	1 db
144. L. 10., eltérő betűtípus (115. kép)	1 db
L. 10. típus feliratváltozatai:	
145. + $\epsilon H \dots H \wedge - / X \rangle \cup H \cup$ (116. kép)	2 db
146. + $HE \dots \dots \dots \Pi H A B T$ (117. kép)	2 db
147. + $\epsilon \dots \dots \dots H \epsilon \rangle \wedge \cup$ (118. kép)	1 db
148. + $EV \sim \cup I \dots \dots \sim$ (119. kép)	2 db
149. + $\epsilon V \Omega \delta I \dots \dots$ (120. kép)	1 db
150. + $\epsilon VI \dots \dots \dots$ (121. kép)	1 db
151. + $\epsilon \dots \dots \dots \cup \rangle$ (122. kép)	2 db
152. + $\epsilon \rangle \dots \dots \sim C C \dots$ (123. kép)	1 db
153. + $CEC \wedge H \wedge - \dots \dots$ (124. kép)	1 db
154. + $\epsilon \rangle \dots \dots \rangle \sim \dots$ (125. kép)	1 db
155. + $C \rangle \epsilon \wedge H - \dots \dots$ (126. kép)	2 db
156. CVCI $\dots \dots \dots$ (127. kép)	1 db
157. + $C \sim \dots \dots V \dots \dots \rangle$ (128. kép)	1 db
158. + $C \dots \dots \dots \sim$ (129. kép)	1 db
159. + $\cup CVC \dots - \dots \dots$ (130. kép)	1 db
160. + $\sim \epsilon I \wedge I - \dots \dots$ (131. kép)	1 db
161. + $\sim \dots \dots \dots C \rangle$ (132. kép)	1 db
162. + $\sim \Pi \sim I \mid - \sim - \dots \dots$ (133. kép)	1 db
163. + $\dots \dots \dots CHO \cup \wp HH$ (134. kép)	1 db
164. + $\dots \dots \dots \sim C \neq \cup$ (135. kép)	1 db
165. + $\dots \dots \dots V \cup \epsilon$ (136. kép)	1 db
166. + $\dots \dots \dots - b I V I \rangle \cup$ (137. kép)	1 db
167. + $\dots \dots \dots - R \sqsupset \sqsupset \rangle \rangle$ (138. kép)	1 db
168. + $\dots \dots \dots - H O \rangle \rangle \cup$ (139. kép)	1 db
169. + $\dots \dots \dots I \epsilon \rangle$ (140. kép)	1 db
170. + $\dots \dots \dots C \sim$ (141. kép)	1 db
171. + $\dots \dots \dots - \dots \sim \dots \sim$ (142. kép)	1 db
172. + $\dots \dots \dots I \nabla C \rangle$ (143. kép)	1 db
173. + $\dots \dots \dots A - HO \rangle \dots$ (144. kép)	1 db
174. + $\dots \dots \dots \cup - O \wedge H \dots$ (145. kép)	1 db
175. + $\dots \dots \dots I \square A - \dots \dots$ (146. kép)	3 db
176. A felirat helyén betűimitációk (147. kép)	1 db
177. Kopott példányok, a felirati mező betűtöredékei alapján megállapítható, hogy fel- iratuk az eredetitől eltérő	23 db
178. L. 10., kopott példányok	530 db
179. L. 10., töredék	2 db
180. L. 11.	4 db
181. L. 13.	340 db
182. L. 13., hibás veret (148. kép)	2 db
183. L. 13., hibrid., L. 357/13 (149. kép)	2 db
184. L. 13., változat E) mellkép, bal kezében könyv; baloldalt a hátlappal megegyező csil- lag (150. kép)	1 db
185. L. 13., változat E) pásztorbot helyett kereszt (151. kép)	2 db
186. L. 13., hibrid E) $H \dots \dots \Pi R I C V \cup m \pi$, jobbában kardot, baljában lilomot(?) tartó mellkép. H) kereszt (152. kép)	1 db
187. L. 13., változat H) csillagok helyett kereszt (153. kép)	1 db
188. L. 13., barbarizált utánpótlás (154. kép)	1 db
189. L. 13., barbarizált utánpótlás (155. kép)	1 db
L. 13. típus feliratváltozatai:	
190. CECRH $\wedge C \dots \dots$ (156. kép)	1 db
191. + $\epsilon \dots \epsilon H \wedge R \epsilon \dots \dots$ (157. kép)	2 db
192. + $C \cup \dots \sqsupset \epsilon \Pi \sqsupset \rangle \cup$ (158. kép)	10 db
193. + $\dots \dots \dots \Pi \cup \rangle$ (159. kép)	1 db
194. + $\epsilon \square H \wedge \dots \dots$ (160. kép)	3 db
195. + $C \square \square \wedge \dots \dots \mid \mid$ (161–162. kép)	4 db
196. + $\epsilon \dots \cup \epsilon \wedge \Pi \dots \cup$ (163. kép)	1 db
197. $C \cup \square C I \wedge \dots V$ (164. kép)	1 db
198. + $C \cup C I \square \wedge \cup \rangle$ (165. kép)	1 db
199. + $\sim C V \epsilon \square \dots \dots$ (166. kép)	1 db
200. + $\dots \dots C \wedge \cup \epsilon I \cup$ (167. kép)	1 db
201. + $\epsilon E B \dots \wedge \rangle R I \cup$ (168–169. kép)	5 db
202. + $C \square \sim \epsilon \dots H C O$ (170. kép)	2 db
203. + $C \dots \dots C H V \rangle \cup$ (171. kép)	1 db
204. + $\epsilon \dots \sim I O V \dots C \dots$ (172. kép)	2 db
205. + $C O C I \vdash \dots \dots$ (173. kép)	1 db
206. + $\epsilon \dots \rangle \epsilon \wedge \cup \dots \dots$ (174. kép)	1 db
207. + $\dots \dots O I I R$ (175. kép)	1 db
208. + $C \cup \dots \rangle \cup$ (176. kép)	1 db
209. + $\dots \dots H \wedge \rangle R \dots$ (177. kép)	1 db

210. ... CH $\overline{\Lambda}$ (178. kép)	1 db
211. ... O $\overline{\Lambda}$ C (179. kép)	1 db
212. + C ∞ C (180. kép)	1 db
213. + ϵ ϵ I ∞ (181. kép)	3 db
214. VHC (182. kép)	1 db
215. H $\overline{\Lambda}$ $\overline{\Lambda}$ (183. kép)	1 db
216. + ϵ $\sim$ ϵ H ∞ (184. kép)	1 db
217. ... ∞ $\div$ O H $\div$ (185. kép)	1 db
218. + V Γ $\sim$ $\sim$ ∇ $\sim$ (186. kép)	2 db
219. $\overline{\Lambda}$ $\overline{\Lambda}$ $\wedge$ $\wedge$ $\wedge$ $\wedge$ (187. kép)	1 db
220. kopott példányok, a felirati mező betűtöredékei alapján azonban megállapítható, hogy feliratuk az eredetitől eltérő	59 db
221. L. 13., kopott példányok	236 db
222. L. 13., töredék	2 db
223. L. 15.	1 db

II. Andechs-Meran-i hercegség

IV. Berthold herceg (1188–1204)	
224. L. 129. típus; de E) + E $\diamond$ $\ni$ $\sim$ —, álló alak, jobbában valószínűleg keresztet (liliomot), baljában könyvet tart. (188. kép)	alakú 2 db
225. L. 130a.	9 db
226. L. 130b.	3 db
227. L. 130c.	5 db
228. L. 130d.	3 db
229. L. 130. kopott	13 db
Stein	
IV. Henrik herceg (1204–1228)	
230. L. 142., BE. 73.	4 db
Gutenwört	
II. Ottó freisingi püspök (1188–1220)	
231. L. 152.	38 db

III. Karinthiai hercegség

St. Veit	
Hermann herceg (1161–1181)	
232. L. 183.	75 db
233. L. 183., (?), kopott	5 db
II. Ulrich herceg (1181–1202)	
234. L. 184.	96 db
235. L. 130. vagy 184 utánverete. BB. 1. (189. kép)	1 db
236. L. 186.	45 db
Bernhard herceg (1202–1256)	
237. L. 187.	6 db
238. L. 186–187 típus. E) HA —, álló alak (190. kép)	3 db
239. L. 187., barbarizált utánpótlás (191. kép)	1 db
240. L. 187., barbarizált utánpótlás (192. kép)	1 db
241. L. 189.	173 db
242. L. 189., feliratváltozata: HEB Σ (C). (193. kép)	2 db
243. L. 189., feliratváltozata: .. CARI (194. kép)	1 db
244. L. 189., utánpótlás (195. kép)	1 db
245. L. 189., változata H) az állat balfelé néz (196. kép)	2 db
246. L. 189., töredék	1 db
247. L. 189., (?) obulusa (?). kopott példány, 0,45 g. (197. kép)	1 db
Landstrass	
Bernhard herceg (1202–1256)	
248. L. 158., feliratváltozata H) + LEIBACEN ∞ ESDE (198. kép)	1 db
249. L., n.h. E) B $\in$ RH $\cap$ RDVS-DVX; álló alak, jobbában liliomot tart. H) CIVITAS LA $\supset$ $\in$ STRO; középen talpas szárú kereszt (199. kép)	1 db

IV. Bambergi püspökség

Villach	
II. Ottó püspök (1177–1196)	
250. L. 292., BE. 60.	1 db
251. L. 292., BE. 60a.	1 db
252. L. 296., BE. 61.	1 db
253. L. 296. BE. 65.	5 db
254. L. 297. BE. 62.	4 db
255. L. 297. BE. 63.	7 db
256. L. 297. BE. 67.	1 db

V. *Aquileiai érsekség*

Aquileia

II. *Ulrich érsek* (1161—1181)

257. L. 309. BE. 75. 7 db

Gottfried érsek (1182—1194)

258. L. 310., BE. 77. 6 db

259. L. 310., BE. 78. 6 db

260. L. 310., BE. 75—78. 4 db

261. L. 310., BE. 77—78. 3 db

262. L. 310., BE. 77—78 utánverete (200. kép) 1 db

II. *Pilgrim érsek* (1195—1204)

263. L. 12. CNI; VI. I. t. 17 (?) 1 db

264. L. 12., CNI. VI. I. t. 18 9 db

Wolfger érsek (1204—1218)

265. L. 312., BE. 79. 44 db

266. L. 312., BE. 79, a kereszt közepén erőteljes pont. (201. kép) 2 db

267. L. 312., BE. 79. H) $ERI \vdash C \in L \wedge I \in$ (202. kép) 1 db

268. CNI. VI. I. 22. (203. kép) 3 db

Bizonytalan kibocsátó (1195—1218)

269. CNI. VI. I. 20. 16 db

VI. *Magyar veretű (?) Friesachi denárok*

270. L. 319., (204—205. kép) 4 db

271. L. 338., BB 278. (206. kép) 1 db

VII. *Bizonytalan kibocsátó hatóság*

272. L. 356. BB 268. $+A \sim \dots \sim$ (207. kép) 1 db

273. L. 356. BB 269. $+A \dots$ (208. kép) 1 db

274. L. 357. BB 275. 10 db

C. TRIEST

Givardo Vescovo (1209—1212)

275. CNI. VI. XXII. 11. (209. kép) 1 db

276. CNI. VI. XXII. 20. A CNI. szerint II. Givardo Arangone (1255—1260) verete, de szerintünk — e lelet összetétele szerint — Givardo Vescovoé. (210. kép) 1 db

D. BÉCSI DENÁROK

Enns

I. *Ottokár herceg* (1180—1192)

277. LW. 12 1 db

278. LW. 13 1 db

Bécs

V. *Lipót herceg* (1179—1194)

279. LW. 28. 1 db

VI. *Lipót herceg* (1198—1230)

280. LW. 38. 1 db

E. NÉMET-RÓMAI CSÁSZÁRSÁG

Köln

Philipp von Heinsberg érsek (1167—1291)

281. Häv. 549. (211. kép) 3 db

282. Häv. 573. 14 db

283. Häv. 573., PNI... (212. kép) 1 db

284. Häv. 573., (?), kopott 1 db

Adolph érsek (1193—1205)

285. Häv. 588. 15 db

286. Häv. 589. 1 db

287. vö. Häv. 598., $+S \overline{\wedge} N \square T \dots$ (213. kép) 1 db

I. *Dietrich érsek* (1208—1212)

288. Häv. 608. 8 db

289. Häv. 608., típus; visszafelé:ICVZ (214. kép) 1 db

290. Häv. 608., típus,VDIZ (215. kép) 1 db

291. Häv. 608., típus, $+ \overline{\sigma} \dots NC \dots \Sigma$ (216. kép) 1 db

Aachen

I. *Frigyes császár* (1152—1190)

292. Menadier 27a (217. kép) 2 db

IV. *Ottó császár* (1198—1218)

293. Menadier 47. (218. kép) 1 db

Münster

XII—XIII. század fordulója

294. Cappe. 6—7. (219. kép)

1 db

Selz

1180 körül

295. Breiter Dünnpfennig, Cahn 1474—1475. (220. kép)

1 db

1220. körül (?)

296. denár, Cahn 1479. (221. kép)

1 db

Trier

297. kopott XIII. század elejei (?) denár

1 db

Bizonytalan

298. kopott, császári kibocsátású denár

1 db

F. METZ

III. Adelberon (1047—1072)

299. Sauley. 2. t. 54—59. típus; kopott (222. kép)

1 db

Bertram (1180—1211)

300. Sauley 1. t. 29.

4 db

G. BIZONYTALAN

301. Friesachi stílusú, kopott és valószínűleg elcsúszott verésű pénz. E) fej (?), felette rozetta. H) kereszt, szárai között rozetta. (223. kép)

1 db

302. Friesachi stílusú denár. E) szárnyas fej; alatta kereszt, felette három kör. H) két torony között (mint L. 6.) fej, felette kereszt, alatta pontsor; a L. 6. típus templomablaksora (224. kép)

1 db

A lelet értékelése több szempontból is megkülönböztetett figyelmet érdemel. Valamennyi szempont kellő értékeléséhez elengedhetetlen a lelet hozzávetőleges elrejtési idejének ismerete, így először ennek meghatározását kíséreljük meg. Kormeghatározáshoz csak a biztosan kibocsátóhoz köthető példányokat vehettük alapul, elhagytuk tehát az utánvereteket, bizonytalannak tűnő feliratváltozatokat.

A friesachi típusú pénzek közül II. Eberhard salzburgi érsek (1200—1246) és Bernhard karinthiai herceg (1202—1256) vereteit kell megvizsgálnunk. Eberhardnak gyakorlatilag mindössze négy típusa fordult elő (ha a L. 9.-et is számítjuk) 1994 példánnyal. A négy típus jelenléte — amely a L. 9. miatt inkább csak három — önmagában is feltűnő jelenség a magyarországi friesachi leletek összetételének ismeretében. Sajnos, nem lehet belső időrendet felállítani egy kibocsátó típusain belül, azonban Luschin szerint Eberhard L. 27. előtti típusai 1240 előtt kerültek kibocsátásra. Nyilvánvaló, hogy a szigetcsépi leletből hiányzó L. 17—27 közötti típusokat e lelet elrejtése után kellett, hogy verjék, tehát a L. 8., 10. és 13. típusok II. Eberhard érsek első kibocsátásai, amit a L. 15. követett, e lelet egyetlen L. 15. példánya szerint.

Luschin szerint² a XIII. sz. második évtizedéig a salzburgi érsek egyetlen verdéje Friesach volt, a pettaui, reichenburgi és ranni verdéket később állították fel. Ennek a ténynek következménye, hogy a szigetcsépi leletben e verdék termékei nem fordulnak elő, a lelet valószínűleg e verdék működése előtt a földbe került.

A karinthiai hercegek veretei ugyanezt bizonyítják. A landstrassi verdéből csak az 1215—1220 között vert aquileiai típusú pénzek fordulnak elő, a st. veitiből pedig a L. 187. és 189. A L. 187. még II. Ulrich pénzeihez igazodik, s a L. 189.-ről is korábbi verést tételezhetünk fel.

Figyelemre méltóak az andechsi veretek. A windischgrätzi verdéből csak IV. Henrik (1204—1228) előtti veret ismeretes; IV. Henriknek mindössze a steini verdéből van egy típusa. Legfontosabb a gutenwörthi verde anyaga. Itt II. Ottó freisingeni püspök verette a L. 152. típust 1220-ig. E típusból 38 db van, míg az itt 1215-től verető IV. Henrik egyetlen példánnyal sem szerepelt.

Mielőtt következtetést vonnánk le az említettekből, meg kell említeni, hogy a Magyarországon előkerülő friesachi leletek³ legtöbbször 1241-ben rejtették el, és ezekből soha nem hiányoznak a szigetcsépi leletben elő nem forduló L. 17—27. típusok, II. Eberhard érsek pettaui, reichenburgi, ranni veretei, Bernhard karinthiai herceg L. 190. utáni st. veiti és L. 161. utáni landstrassi típusai, sőt a nagyobb tömeg éppen ezekből szokott lenni. Mindezeket összevetve a lelet elrejtési idejét legkésőbb 1220 körülre kell tennünk.

² A. Luschin—Ebengreuth: Friesacher Pfennige. Numismatische Zeitschrift. 56. (1923). 61.

³ Gedai, I.: Fremde Münzen im Karpatenbecken aus den 11—13. Jahrhunderten. Acta Archaeolog 21. (1969). 105—148.

	1150–1160	1160–1170	1170–1180	1180–1190	1190–1200	1200–1210	1210–1220	1220–1230	1230–1240	1240–1250
Friesach	I. Eberhard (1147–1164) 4 5	1164–1200 6				8	9 10 11	13	14 15	16 . 27
St. Veit		Herman hg. (1161–1181) 183		Ulrich hg. (1181–1202) 184 185 186	Bernhard herceg (1202–1256)					
Landstrass						187	188 189 190	191	...	215
Stein (Berthold hg.) veretei is itt.						Bernhard herceg (1202–1256)				
						159	160 161	163	...	165
Gutenwört					IV. Berthold 1188–1204) 129 130	IV. Henrik (1204–1228)		142 143 144 145		
					II. Ottó (1188–1220)	IV. Henr.		152 153 157		
Villach			II. Ottó (1177–1196)			Eckbert (1203–1237)				
			292 293 .. 296 297				299	300		
Aquileia		II. Ulrich (1161–1181)	Gottfried (1182–1194)	II. Pil. (1195–04)	Wolfer (1204–1228)					
		309	310	12 311	312					

A szigetcsépi lelet biztos kibocsátóhoz köthető friesachi típusú pénzeinek táblázatos kimutatása. Az egyes verdek megfelelő sorában a kibocsátó neve és uralkodási éve van; alatta a Luschin-számok. Amely számok a leletben előfordulnak, dőlt számúak.

Erre az elrejtési időre utalnak a triesti, bécsi és különböző német veretek is, amelyek közül csupán a kölnieket emeljük ki. Az utolsó kibocsátó I. Dietrich (1208—1212) érsek, holott a többi magyarországi leletben — ha kölni denár előfordult benne — a legnagyobb számmal mindenhol Engelbert érsek (1216—1225), sőt Henrik érsek (1225—1238) szerepelt, akiknek veretei itt nem fordulnak elő.

Az 1220-as elrejtési időpont felvet néhány relatív és abszolút időrendi kérdést. Mindenek előtt azt, hogy az utolsó kibocsátók itt előforduló típusait az illető első vereteinek kell tartanunk, tehát II. Eberhard első három típusának a L. 8., 10. és 13.-at amit L. 15. követett, Bernhardnak a L. 187. és 189. típusát, Steinból pedig IV. Henrik L. 181. típusát; s mindezek 1220 előttről származnak. Főbb vonalakban tehát követik a luschini korrendet.

A lelet elrejtési időpontja — 1220 — teszi lehetővé azt az időrendi módosítást, hogy a leletleírás 276. tétele alatti triesti denár (CNI. VI. XXII. 20.) nem II. Givardo Arangone verete, hanem Givardo Vescovoé.

Említettük, hogy a Kárpát-medence friesachi éremleleteinek elrejtési ideje szinte kivétel nélkül 1241, s a tatár betöréssel hozható kapcsolatba. A szigetcsépi lelet ettől az általánostól eltérő elrejtési időpontja — ha nem is egyedülálló — ritka jelenség; így megkülönböztetett figyelmet érdemel, bár ennél nem mondhatunk többet róla.

A szigetcsépi leletnek rendkívül jelentős numizmatikai értékét a különböző változatok, feliratvariációk adják. A friesachi denárok alaptípusainak eddig is számtalan változatát ismerjük, leletünkben azonban igen sok új fordul elő, elsősorban a L. 6., 8., 10. és 13. típusokban. Mindezek felvethetik a friesachi denárok újabb összefoglalásának szükségességét.

A lelet azonban nemcsak alaptípusok változataiban ad újat, hanem eddig ismeretlen típust is tartalmaz. Egyik legjelentősebb a leírás 249. tétele. A landstrassi verde itáliai stílusban készült veretei különleges helyet foglalnak el a friesachi pénzverésben, és ehhez ad újat ez a művészi kivitelű veret. A herceg egész alakos ábrázolása ebben a megfogalmazásban egyedülálló és ugyancsak nincs analógiája a talpas keresztnek. A másik landstrassi veret hátlapji felirata típusváltozatot jelent.

A leírás 301. tétele alatt közölt példány is valószínűleg eddig ismeretlen típus, az éremkép bizonytalansága azonban nem teszi lehetővé, hogy behatóbban foglalkozhassunk hovatarozásával. Foglalkoznunk kell viszont a leírás utolsó, 302. tételével. Sajnos körirat hiánya nem tesz lehetővé szöveg alapján meghatározható kibocsátót, csupán az ábrázolásra vagyunk utalva. Példaadó a L. 6. típusú denár volt, meghatározásához viszont — közelállósága miatt — segítségül kell hívnunk II. Endre magyar király CNH. I. 200. és a L. 330. típusú, Luschin által magyarnak meghatározott denárokat. Ezeket fordul elő ugyanis a L. 6. alaptípus királyfejjel kombinált éremképe. Bár a sematikus ábrázolásmód alig tesz lehetővé ikonográfiai vizsgálatot, mégis megjegyezzük, hogy az emberfőn koronát sejtethünk. Akkor pedig a L. 330.-al együtt e lelet 302. tételében is magyar veretet, II. Endre denárját sejtethünk.

A lelet összetétele egy negatív adattal járul hozzá egy sokat vitatott magyar numizmatikai problémához. Nem lehet ugyanis végérvényesen eldöntötnnek tekinteni a magyar lemezpénzek (brakteáták) kormeghatározását; vitatott, hogy III. vagy IV. Bélához köthetők-e. Korábbi munkánkban⁴ IV. Béla vereteinek véltük, és ezt a nézetünket erősíti ez a lelet is. A magyar brakteáták ugyanis friesachi denárokkal kerülnek elő, mégpedig olyanokkal, amelyeknek elrejtési idejét 1241-re tehetjük. Természetesen nem minden friesachi lelet tartalmazott magyar brakteátát is, így nem perdöntő az 1220 körül elrejtett szigetcsépi lelet brakteáta hiánya. Ellenkező esetben viszont perdöntő lett volna. Azonban ebben az esetben is igen fontos adat.

Figyelemre méltó a lelet összetétele is. Friesachi leletekben a kölni denár általános, de az aacheni, münsteri, trieri, metzi veretek előfordulása sem egyedülálló. Feltűnő viszont a bécsi denárok jelenléte. Korban ugyan teljesen egyeznek, friesachi veretekkel azonban Magyarországon nem szoktak előfordulni. Pontosabban, az 1241-ben elrejtett friesachi denárokkal. Lehet, hogy a korábbi évtizedek pénzforgalmi képe kissé módosulni fog a jövő kutatásának eredményeképpen, és ebben a szigetcsépi lelet egyik forrásadat lesz.

A szigetcsépi lelet tehát — még egyszer hangsúlyozva — igen sok szempontból érdemi meg a kutatók megkülönböztetett figyelmét.

Gedai István

⁴ Gedai I.: Árpád-kori lemezpénzeink kormeghatározásához. Numizmatikai Közöny. LXIV—LXV (1965—1966) 33—40.

DER FUND VON FRIESACHER PFENNIGEN IN SZIGETCSÉP

Auf der südlich von Budapest befindlichen Donauinsel Csepel, in der Gemeinde Szigetcsép, kam im Sommer 1966 ein Fund zu Tage der 3970 Münzen enthielt und hauptsächlich aus Friesacher Pfennigen bestand.

Die zahlreichen ungarischen Funde von Friesacher Pfennigen können — mit wenigen Ausnahmen — mit der Mongoleninvasion von 1241 in Verbindung gebracht werden; die Verbergungszeit dieses Fundes ist jedoch spätestens mit 1220 anzusetzen. Das ist an und für sich bemerkenswert und lässt die Möglichkeit der Annahme zu, dass wir bei einigen, nach 1220 verstorbenen Münzherren ihre hier vorkommenden Prägungen als ihre frühen Emissionen betrachten können. Dabei denken wir an die Typen Eberhards II: Luschin 8, 9, 10 und 13, welchen Luschin 15 folgte, sowie von dem Kärntner Herzog Bernhard, die St. Veiter Prägungen Luschin 187, 189. Der frühe Zeitpunkt hilft auch bei der Modifizierung der Zeitbestimmung des Triester Pfennigs CN.I.VI.XXII.20, wodurch dieser nicht als Prägung des Givardo II. Arangone, sondern des Givardo Vescovo anzusehen ist.

Von grössten numismatischen Wert sind die besonders zahlreichen Aufschrift-Varianten der einzelnen Typen, besonders bei den Typen Luschin 6, 8, 10, 13. Aber nicht nur bei Aufschriftsvarianten brachte der Fund neues, sondern er enthielt auch bisher unbekannte Typen. Eines der hervorragendsten — Nr. 249 der Beschreibung — ist eine Prägung des Herzogs Bernhard, welche ein neues künstlerisches Denkmal der unter italienischen Einfluss stehenden Münzanstalt von Landstrass ist. Ein wahrscheinlich bisher unbekannter Typ ist die Nr. 301 der Beschreibung ebenfalls, doch ermöglicht die Unbestimmtheit des Münzbildes keine nähere Untersuchung. Ein weiterer bedeutender neuer Typ ist Nr. 302 der Beschreibung. Leider ist dieser ohne Umschrift. Nach Analogie der ihm nahestehenden Typen — Luschin 330, CNH.I.200 — ist anzunehmen, dass es sich um eine ungarische Prägung handelt. Dies bekräftigt, dass trotz schematischer Darstellung, am Kopf der Gestalt eine Krone zu vermuten ist.

Die Zusammensetzung des Fundes bestätigt unsere Annahme, dass die Brakteaten mit Aufschrift BELA REX und die in diese Gruppe gehörigen Brakteaten ohne Aufschrift von Béla IV. geprägt wurden und nicht von Béla III. Die Friesacherfunde in Ungarn wurden mit wenigen Ausnahmen um 1241 verborgen und ein Grossteil dieser enthielt ungarische Brakteaten. In diesem Funde kam jedoch kein einziges Exemplar dieser zu Tage, sicherlich deshalb, weil sie erst der 1235 auf den Thron gekommene Béla IV. prägte. Auch aus einem weiteren Standpunkt ist die Zusammensetzung des Fundes von Interesse. In den ungarischen Friesacherfunden sind die Kölner Pfennige gewöhnlich, aber auch das Vorkommen Aachener, Münsterer, Trierer, Metzger Prägungen ist nicht selten. Auffallend ist jedoch das Vorkommen von Wiener Pfennigen; in ungarischen Funden pflegen sonst Friesacher und Wiener Prägungen nicht gemeinsam vorkommen.

Der Fund von Szigetcsép verdient also aus vielen Hinsichten eine besondere Aufmerksamkeit.

A középkori magyar pénztörténet okleveles forrásai

II. rész

A Numizmatikai Közlöny 70—71. (1971—1972) évfolyamában megkezdett adatközlés folytatása. Ott Mária királyné korával záródott az első sorozat, tehát eljutottunk 1387-ig, az Anjou-kor végéig. Ezúttal Zsigmond király korától V. László koráig bezárólag (1387—1457) folytatjuk az adatok közlését. A feldolgozás ugyanazon elvek szerint történik, mint az első részben, azzal a bővítéssel, hogy a kiadott oklevelek regestáihoz hozzávettük a Horváth Tibor Antal gyűjtéséből (kéziratai a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárában) származó kiadatlan oklevelek regestáit is.

Az irodalmi hivatkozásoknál gyakrabban használt rövidítések a következők:

Arch. Ért.	= Archaeológiai Értesítő
Corpus Iuris	= Corpus Iuris Hungarici. Millenniumi kiadás. Szerk. Márkus Dezső. Budapest, 1899.
Fejér	= Fejér, Georgius: Codex Diplomaticus Hungariae. I—XI. Buda, 1829—1844.
Hazai Okmánytár	= Nagy Imre stb.: Hazai Okmánytár. I—VIII. Budapest, 1865—1891.
Házy	= Házy Jenő: Sopron szabad királyi város története. 1—6. és Okmánytár II/1—6. Sopron, 1921—1943.
Horváth	= Horváth Tibor Antal kézirataira való hivatkozás
Hurmuzaki—Iorga	= Hurmuzaki, Eudoxiu—Iorga Nicola: Documente privitoare la istoria Romanilor. XV. Bucuresti, 1911
Iványi, Bártfa	= Iványi Béla: Bártfa sz. kir. város levéltára. 1319—1526. I. Budapest, 1910.
Iványi, Eperjes	= Iványi Béla: Eperjes levéltárai. Budapest 1931.
Jakab	= Jakab Elek: Oklevéltár Kolozsvár története I—III. kötetéhez. I—II. Buda, 1870—1888.
Krizskó	= Krizskó Pál: A körmöci régi kamara és grófjai. Ért. a tört. tud. köréből. VIII. kötet X. sz. Budapest, 1880.
M. G. Sz.	= Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle
Mályusz	= Mályusz Elemér: Zsigmond-kori Oklevéltár. I—II. Budapest 1951—1958.
Num. Adattár	= Numizmatikai Adattár. Melléklet a Numizmatikai Közlöny 9—13. (1910—1914) évfolyamaihoz.
N.K.	= Numizmatikai Közlöny
Quellen, Wien	= Quellen zur Geschichte der Stadt Wien. Wien 1895—1911.
Schmidt	= Schmidt, Franz Anton: Chronologisch-systematische Sammlung der Berggesetze der Königreiche: Ungarn, Kroatien, Dalmatien, Slavonien und des Grossfürstenthumes Siebenbürgen. Abt. 2. I—XXV. (1053—1834). Wien 1834—1838.
Széchenyi	= (Schönvisner Stephanus): Catalogus numorum Hungariae ac Transilvaniae Instituti Nationalis Széchenyiani. II. Pest 1807. és Appendix. Pest, 1810.
Schönvisner	= Schönvisner Stephanus: Notitia Hungaricae rei numariae ab origine ad praesens tempus. Buda, 1801.
Seivert	= Seivert, Gustav: Beiträge zu einer Geschichte der Hermannstädter Münzkammer. Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde. VI/2. (1864) — VI/3./1865.

Teleki	= Teleki József: A Hunyadiak kora. I—XII. Pest, 1853—1857. (X—XII. Okmánytár).
Tört. Tár	= Történelmi Tár vagy Magyar Történelmi Tár
Urkundenbuch	= Zimmernann, Franz—Werner, Karl—Gündisch, Gustav: Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. I—V. Nagyszeben, 1892—1937.
Weszerle	= Weszele József kéziratos jegyzetei a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában.
Zichy	= Nagy Imre stb.: A gróf Zichy család idős ágának okmánytára. I—X. Budapest, 1872—1907.

A forrásanyag ismertetése az 1387—1457 közötti időből

1387. ápr. 11. Buda.

Joannes Sarachenus és Franciscus Bernardi „comites luci camararum nostrarum” szerint a kassai kamara hatáskörébe tartozó némely személyek vonakodnak az idei kamara nyereséget megfizetni.

Mályusz I. 8. regesta.

1390. nov. 20. Buda.

Zsigmond a jelenlegi új pénzzel (praesens moneta utilis nostra) kapcsolatban, mely mindenütt forog, szigorúan fellép a pénzhamisítók ellen. Eszerint őket el kell fogni és az összes javaiktól megfosztani.

Mályusz I. 1756. regesta., Num. Adattár 179. sz.

1392. márc. 12. Buda.

Beni László 50 márka fejtárságot régi pénzben akart megfizetni. A káptalan válasza szerint azonban vagy új pénzben, vagy az új pénzzel egyenlő értékű régi pénzben kell fizetni. Mivel azonban a hatalmaskodás elkövetésekor az új pénz alig volt még forgalomban, az ország-bíró ítélete szerint kötelezettségének régi pénzben kell eleget tenni.

Mályusz I. 2431. regesta.

1392. jún. 20. Eperjes.

Mária királyné meghagyja Somosi Péternek, hogy amíg a Tarca folyó hídját rendbe nem hozatja, a vámot ne új, hanem régi pénzben szedesse. A híd elkészültével a vámot új pénzben lehet szedetni.

Mályusz I. 2539. regesta, Iványi, Eperjes 44. p.

1397. Az esztergomi káptalan visitatiója.

Elrendelik, hogy az adószedők és tizedszedők csak jó pénzt fogadjanak el tized fejében. Rossz, hamis és régi pénzt ne keverjenek a jó pénz közé. Ha mégis ilyen előfordul, büntetésül a hamis, rossz pénzért két jó pénzt kell adniok a divisornak.

Tört. Tár 1901. 267. p.

1397. Országgyűlési végzés.

Az új pénz forogjon húsvéttól húsvétig és a denárok olyanok legyenek, mint Béla király idejében. Egy garas egyenlő a királyi kamara 6 denárjával, ami értékben 6 széles bécsi denárt tesz ki. 14 garas tesz ki egy fertót.

Tört. Tár 1857. p. 219—221.

1399. márc. 23. Kassa.

Zsigmond az eperjesi vámszedőknek meghagyja, hogy a jelenleg forgó új pénzből egy denárt egy szaracén denár értékében fogadjanak el.

Iványi, Eperjes 55. p.

1399. nov. 2. Szakolca.

Zsigmond meghagyja Nürnbergi Márknak, a budai aranypénzverő kamara grófjának, hogy minden jövedelemből, úgy az aprópénzből, mint a garasokból az esztergomi érseknek adja ki a köteles részt.

Mályusz I. 6107. regesta.

1401. jan. 17. Nagyszombat

Zsigmond közli minden pénzverdének helyet adó várossal, hogy a pénzverők minden fizetéstől mentesek, kivéve a collectát és az örökösödési censust, továbbá csak a király vagy a kamaragróf bíraskodásának vannak alávetve.

Fejér VIII. 4. p. 799—800., Széchényi II. p. 305—307.

1402. nov. 3. Wien.

Zsigmond 8000 aranyforint tartozás fejében a budai aranypénzverde jövedelmét zálogba adja Ulrich von Wolfurt számára addig, míg az említett összeg kiegyenlítve nem lesz. Ezt Gara Miklós nádornak és Trentel Miklós tárnokmesternek is a tudomására hozza.

Fejér X. 3. Suppl. p. 77—80., U.o. X. 4. p. 152—155.

1404. ápr. 17. Pozsony.

Különböző egyházi hatóságok panaszaira leszögezi Zsigmond, hogy amikor elrendelte az új denárok verését, egy ilyen új denárt értékben egy régi „Saracenus” denárral nyilvánított egyenértékűnek. Ezt az értékviszonyt most is be kell tartani, tehát nem lehet az új denárt három régi denárban számítani.

Mályusz II. 1. 3122. regesta.

1405. Országgyűlési végzés.

Zsigmond ez évi első decretumában a 15. pontban tiltja a nemesfém kivitelét, a 18. pontban rendeli, hogy a királyi pénzt mindenki köteles elfogadni, tilos azt körülnyírni, a nehezebbeket kiválogatni és hamisítani. A 19. pont szerint pénzváltást mindenütt csak a királyi pénzváltók végezhetnek.

Corpus Iuris p. 210—229.

1405. Országgyűlési végzés.

Zsigmond ez évi második decretumában a 6. pontban a budai súlyt az egész országban érvényessé teszi. A 7. pontban rendeli, hogy fizetéseknel a jó és teljes súlyú aranyforint már új denárokból számítható. Minden más forint szerinti számítás tiltva van.

Corpus Iuris p. 231—241.

1406. febr. 26. Buda.

Zsigmond a pozsonyiakhoz intézett levelében megismétli korábbi rendelkezését, amely szerint egy új denár értékben egyenlő egy régi saracenus denárral, tehát nem lehet egy új denárért három régi denárt számítani.

Mályusz II. 1. 4497. regesta.

1407. jan. 17. Kassa.

Zsigmond megismétli előbbi rendelkezését.

Mályusz II. 2. 5241. regesta.

1410. máj. 31. Pozsony.

Zsigmond egy poseni polgárral kötött zálogügylet kapcsán kijelenti, hogy egy prágai garast hét új denárban kell számítani.

Fejér X. 8. p. 515—516., Schönvisner p. 321—322.

1411. júl. 15. Buda.

Zsigmond Zathmár és Némethy városokat, Asszonypatakát Felső Bányával együtt az aranynak és ezüstnek érceivel, valamint a pénzverés szabadságával a szerb uralkodónak engedi át új királyi adományként.

Fejér X. 5. p. 141—142.

1412. ápr. 19. előtt

Magdeburg város XVI. századi írással írt törvénykönyve táblájának belsején Cibner Keresztély eperjesi jegyző bizonyos átszámítási összegeket jegyzett fel (Tres solidi sunt 1/2 marca hoc est XXXVI denarii novi).

Iványi, Eperjes 67. p.

1412. jún. 29. Buda.

A király felszólítja Körmöcbánya városát, hogy Kunigh Mihály helyébe Zuboriusnak adják át a probator tisztséget.

Krizskó 15. p.

1415. febr. 19. (Buda)

A budai káptalan előtt Ladislaus dictus Vinche de Zenthgewrgh vallotta, hogy a lucrum camerae-t a több vármegyéből a király neki bérbeadta 31 ezer forintért, minden forintot 150 új denárban számítva; most pedig ennek a felét Walentino dicto Vynche és Andree Capy mestereknek engedte át.

Ol. Dl. 64182 (Horváth közlése).

1417. júl. 21. Buda.

Zsigmond lucrum camerae ügyben határoz és itt mondja, hogy vannak akik állítják, hogy az ország különböző részein hamispénzt verők és pénzcsonkítók léteznek.

OL DL 50580 (Horváth közlése).

1417. aug. 24. Constanz.

Zsigmond rendeli a nádornak, országbírónak és kincstartónak, hogy vizsgálják meg, vajon megilleti-e az esztergomi érseket a királyi kamarákból évenként 30 denármárka és 15 öl posztó. Ha igen, akkor fizessék ki.

Thallóczy Lajos: A kamara haszna története. Budapest, 1970. 170. p.

1421 körül

A Budai Jogkönyv néhány intézkedést tesz a pénzverésre nézve is. Így 97. Az arany és ezüst próbájáról. 98. és 175. A pénzverők jogairól és a várossal szemben fennálló fizetési kötelezettségeikről. 270. A pénzhamisítókról. 278. A kamarai pénz elfogadásáról és a pénzcsonkítókról.

Michnay Endre—Lichner Pál: Ofner Stadtrecht von MCCXLIV—MCCCCXXI. Pressburg, 1845. passim.

1421. jún. 1. Trinchini.

Zsigmond birtoküggyel kapcsolatban kinyilvánítja, hogy 60 széles cseh garas (sexagena) egy aranyforinttal egyenértékű.

Fejér X. 8. 602. p.

1424. nov. 10. Targoviste.

Dan havasalföldi vajda közli a brassóiakkal, hogy a király megengedte neki, miszerint a kamarájában filléreket, azaz kis denárokat veressen és ezek az ő országában éppúgy forogjanak, mint Brassóban és Magyarországon.

Bodgán II. I. kötet 24. p.

1425. márc. 30. Tata.

Zsigmond rendeli, hogy miután a fillér nevű pénzt nagymértékben hamisítják, a hamis pénzek forgalmát eltiltja és a hamisítókra szigorú büntetést helyez kilátásba.

Fejér X. 6. p. 681—682., Széchényi, Appendix p. 198—200. (de 1424. ápr. 14. helytelen keltezéssel.)

1425. ápr. 4. Székesfehérvár.

Zsigmond értesíti Dan havasalföldi vajdát, hogy a vajda által veretett ducát nevű pénz forgalmát Brassó város és a Barcaság lakóira erőszakkal ne kényszerítse.

Urkundenbuch IV. 232. p., Hurmizaki-Iorga XV. 1. 14. No. 16.

1426. máj. 8. Tata.

Zsigmond megengedi az erdélyi hét százsz székeknek, hogy az adót Szent Márton napja körüli időben fizessék finom ezüstben vagy pénzben a budai márka szerint. Ezzel kapcsolatban megemlíti, hogy a Béla király márkája egy lattal kevesebb súlyú, mint a budai márka. Ugyan-ezen kelettel megengedi ezt a medgyesi és selyki székeknek is.

Urkundenbuch IV. p. 249—250. és p. 251—252.

1427. márc. 17. Brassó.

Zsigmond rendeli, hogy az aranypénzt ugyanolyan minőségben kell verni, mint eddig. A nagyobb ezüstpénzt illetőleg egy márka tiszta ezüsből készüljön 600 denár, amelyből 100 ér egy aranyforintot. A kisebb ezüstpénzt, amely fillér néven ismeretes, ne verjék többé, de forogjanak, amíg tartanak. A hamis kispénzeket (denarios minores, fillerios, obulos) a legközelebbi Jakab napig el kell távolítani a forgalomból. E dátum után büntetést ír elő és tiltja a pénzek válogatását is. Elrendeli továbbá, hogy egy budai márka tiszta ezüst érjen 550 nagyobb denárt. Minden pénzzé nem vert nemes fémeket a királyi kamarákba kell vinni, és tilos a velük való kereskedés, végül tilos nemesfémeket az országból kivinni.

Urkundenbuch IV. p. 275—277., Jakab I. p. 164—166. (tévesen 1426 évszámmal).

1427. ápr. 29.

Borbála királyné vizsgálatot rendel el a körmöci pénzverők között, ami kiderítené, hogy kik kölcsönöztek pénzverőszerszámokat idegeneknek hamis pénzek veréséhez.

Fejér X. 6. p. 899—900., Széchényi II. p. 312—313.

1427 körül.

Falbrecht János de Thorn nemcsak főkamagróf volt, hanem a körmöci kamara bérlője is. Borbála királynénak 6000 aranyforintot fizetett egy évi bér fejében. Körméc városának pedig 3000 vörös magyar forintot.

Krizskó 23. p.

1427 körül.

Falbrecht de Thorn körmöci főkamagróf idejében hamis pénzverőt fogtak el, és a főkamagróf szerint az egyik pénzverő a pénzverőszerszámokat másoknak adja kölcsön.

Krizskó 23. p.

1429. máj. 28. Brassó.

Brassó város tanácsa egy lólopással kapcsolatos ügyben említi Stephan Münzer nevét. Urkundenbuch IV. p. 379—380.

1430. febr. 11. Pozsony.

Zsigmond rendeli a kassai pénzverő kamarának, hogy Matko Kouin-i castellanusnak 500 forintot a jelenleg forgó pénzben fizessen ki.

Fejér X. 7. p. 200—201.

1430. márc. 6. Pozsony.

Zsigmond Pozsony városának jogot ad pénzverő felállítására, amelyben verjék a Quarting vagy Fyrting nevű új kis ezüst pénzt olyan formára és ligára, mint Körmécön. Tehát egy márka finom ezüstműből, amelyhez hét márka réz keverendő, 500 denár veretessék. A pénz egyik oldalán kettős kereszt, a másikon korona az éremkép. Ebből 400 menjen az aranyforintra. Intézkedik a pénzverési haszon elszámolásáról és a nemesfém beváltásáról.

Fejér X. 7. p. 196—200., Széchényi, Appendix p. 203—207.

1430. márc. 12. Pozsony.

Zsigmond rendeli, hogy ezüstöt, aranyforintot vagy bármilyen pénzt vásárolni, beváltani csak a pozsonyi polgároknak szabad, akiknek ő jogot adott a quarting nevű pénz veretésére.

Fejér X. 7. p. 206—207., Széchényi, Appendix p. 200—202.

1430. márc. 28. Pozsony.

Zsigmond rendeli, hogy a királyi pénz minden elszámolásnál úgy számíttassék, hogy 100 nagyobb denár ér egy aranyforintot, a quadring nevű pénzből pedig 400 ér egy aranyforintot. A nagyobb denár értéke csak egy denár és négy quadring egyenlő egy nagyobb denárral. Egy nagyobb denár, illetve négy quadring egyenlő értékben tíz ducát nevű pénzzel.

OL DL 12 219. (Horváth közlése).

1430. ápr. 2. Nagyszombat.

Zsigmond rendeli, hogy Szlavóniában is minden fizetésnél 100 nagyobb denár egyenlő értékű egy aranyforinttal. A quartinus nevű kisebb pénzből 400 darab egyenlő az aranyforinttal. 1 nagyobb denár = 4 kisebb denár = 10 ducát.

Fejér X. 7. p. 207—208.

1430. jún. 4. Pozsony.

Zsigmond meghagyja, hogy miután Pozsonyban a quartting vagy firting nevű kisebb pénz verését megengedte, Komárom megyében minden nemesfém, aranyforintot vagy bármilyen ezüst pénzt csak a pozsonyi polgárok vásárolhatnak vagy válthatnak be.

Weszerle Msc. 8. p. 45—46.

1430. jún. 22. Tata.

Pozsonyi kereskedők a városi tanácshoz fordulnak segítségért. Ugyanis, amikor ők Nagyváradról vásárból Budára jöttek, az ottani kamaragróf Angelo Walich királyi rendeletre hivatkozva, követelte, hogy a náluk levő ducát nevű pénzt adják be a kamarába és 5 ducátért 2 új denárt akart fizetni. A ducataik Angelo és hét budai esküdt pecsétje alatt Budán maradtak és most kérik a közbenjárást ebben az ügyben.

Budapesti Történeti Múzeum regesta gyűjt. 94. sz.

1430. jún. 23. *Kwkche.*

Zsigmond közli Sopron megyével, hogy a ducát nevű pénz forgalmát megszüntette és elrendelte annak minősége szerinti beváltását, mivel a jó nagyobb denárt és a kisebb quaring nevű pénzt bőségesen verik a kamarákban.

Ar. Ért. 1878. p. 75—76.

1430. jún. 23. *Kewche.*

Zsigmond a pozsonyi polgároknak megengedi, hogy úgy ők, mint az utódaik, mindenféle forgalomban levő ezüstpénzt verhetnek ugyanolyan pénzláb, forma és érték szerint, mint a többi kamarában. A pénzverési haszon felét a királyi fiscusnak kell beszolgáltatni. Felszólítja a környező megyéket és városokat, hogy csak a pozsonyi polgárok válthatnak tőlük pénzt és vásárolhatnak nemesfémeket.

Fejér X. 8. p. 626—630., Széchényi, Appendix p. 208—213.

1430. júl. 15. *Bécs.*

Zsigmond Pozsony városának meghagyja, hogy Rozgonyi István pozsonyi grófnak 2400 forintot, forintonként 100 quaringba számítva, az itteni pénzverdében vert pénzből fizessenek ki.

Fejér X. 7. p. 212., Uo. X. 8. p. 624—625.

1430. júl. 16. *Bécs.*

Zsigmond az előbbi rendelkezését megújítja.

Fejér X. 8. p. 625—626.

1430. júl. 18. *Harum.*

Említe Nikolaus von Redwitz szörényi bán, mint a szebeni pénzverőkamara grófja. Urkundenbuch IV. 405. p.

1430. nov. 11. *Ulm.*

Zsigmond meghagyja az országbírónak és tárnokmesternek, hogy vizsgálják meg löcsei Polner Orbán urbura és a kassai pénzverő kamara grófjának a panaszát, miszerint a kereskedők nagy mennyiségben visznek nemesfémeket Lengyelországba és ezzel nagy kárt okoznak a kassai kamarának.

Iványi, Bártfa p. 40—41. 221. reg.

1431. jún. 12. *Buda.*

Az országbíró bizonyos zálogügyben úgy dönt, hogy mivel a birtok annak idején 1000 forintért fillér nevű pénzben lett elzálogosítva, viszont a pénz a forgalomból már kivétetett és helyette batharing nevű kisebb értékű pénz forog. A zálogösszegért batharingban fizetve 1500 forintot kell számolni.

Tört. Tár. 1901. p. 231—232.

1432. márc. 7. *Turn-Severin.*

Klaus von Redwitz szörényi bán értesíti a Német Lovagrend nagymesterét, hogy az erdélyi pénzverő nem hozott neki semmi jövedelmet.

Urkundenbuch IV. 456. p.

1432. ápr. 3.

Zsigmond parancsa Zsidóvár jobbágy népéhez, amelyben rendeli, hogy a censust és collectát fizessék vagy a jelenleg denárként forgó nagyobb pénzzel, melyből 100 megy az aranyforintra, vagy tényleges (in specie) aranyforintokkal, illetve annak értékében a quaring nevű kisebb pénzzel, melyből egy aranyforintra vagy száz nagyobb denárra tíz százquaringos forint esik.

Tört. Tár. 9 (1861) p. 140—141., M.G.Sz. 1901. 46. p.

1432. jún. 24. *után.*

Vlad Dracul havasalföldi vajda közli a brassói tanácsal, hogy a szebeniek a régi dukatokat többé nem ismerik el. Kéri őket, hogy ők se éljenek ezekkel, mert aki velük él, azt megbünteti. Említve van Anton Kammergraf neve.

Urkundenbuch IV, p. 476—477. No. 2160.

1432. évi V. *Decretum.*

Elhatároztatott, hogy fizetéseknel száz nagyobb denár vagy 400 kvarting nevű kis pénz menjen egy aranyforintra, de mivel az értékviszonyok a forgalomban változtak, rendeli, hogy a jelenleg forgó 100 nagyobb denár érjen egy aranyforintot, de a kartingh nevű kisebb pénzből tíz kartingh forint számíttassék egy aranyforintra, tehát egy nagyobb denár értéke tíz kartingh.

Fejér X. 7. p. 428—432., Széchényi Appendix p. 213—219.

1433. ápr. 6. Buda.

Zsigmond rendeli a szebeni tanácsnak, hogy az eltávozott probator helyett keressenek egy alkalmas, hűséges és tapasztalt férfit a szebeni pénzverő kamarához.

Urkundenbuch IV. 496. p. No. 2171., Seivert 163.

1433. máj. 31.

Vlad Dracul vajda megengedi a brassóiaknak, hogy régi dukátokkal éljenek Magyarországon és Havasalföldön. Csak a Barcaságban, amelyik Brassóhoz tartozik, nincs megengedve a régi pénz forgalma.

Urkundenbuch IV. 503. p. No 2177.

1433. máj. 31. után.

Vlad Dracul havasalföldi vajda kéri a brassói tanácsot, hogy legyen neki a segítségére egy pénzverő berendezésében, amelynek a felállítását a császár megengedte neki.

Urkundenbuch IV. 501. p. No 2175.

1433. máj. 31. után

Vlad Dracul vajda kéri Brassó város tanácsát, hogy a rezet csak a császár pénzverdéibe szállítsák.

Urkundenbuch IV. p. 502—503. No. 2176.

1433. nov. 25. Basel.

Zsigmond rendelete a sókamaraispánokhoz. Eddig a sóátvételnél az aranyforintot 200 fillér nevű pénzben (azaz két forint fillérben) számolták, amilyen volt a kurzusa az egész országban. Most pedig a quaring nevű pénzből számolnak ugyanannyit, holott ez kevesebbet ér. Rendeli, hogy az aranyforint ne legyen másként értékelve, mint ahogy az Budán érvényes.

Fejér X. 7. p. 481—484.

1434. júl. 5.

Báznai János az esztergomi érsek embere tájékoztatja Pozsony városát, hogy az új pénz veréséről még nincs végleges intézkedés. Fennáll az a rendelkezés, hogy egy márkához három súlyrész rezet kell adni, de nincs eldöntve, hogy hány százdenáros forintot kell verni egy márkából. Azon vagyunk, hogy egy márkából 632 denárt verjenek. Tudomása szerint Budára Nadler Mihály és Noffry János, Kassára Polner Orbán lett kamarássá kinevezve. Ígéri, hogy sürgeti a pozsonyi pénzverés ügyét, de határozott feleletet még nem kapott.

Num. Adattár 1914. No. 200.

1434. okt. 28. Pozsony.

Zsigmond rendeli Kassa városának, hogy a kamara haszna adót aranyforinttal vagy a nagyobb ezüstpénzzel, illetve a quaring nevű kisebbel fizessék oly módon, amilyen az ezüstpénzek árfolyama az aranyforinthez Kassa városában.

Fejér X. 7. p. 546—547.

1434. nov. 20. Pozsony.

Panasz a Szrechen-i várnagy ellen, hogy míg az egész országban a fizetéseknel meghatározott számú quarthnyk ér egy nagyobb denárt, addig ő a collecta fizetéseknel egy nagyobb denárt 20—30, sőt még több quarthnyk pénzben számlálja.

OL DL 94471. (Horváth 162.)

1435. júl. 1. után.

Anton (Vlad Dracul havasalföldi vajda kamarása) értesíti a brassói tanácsot, hogy a segeváriak tiltakoznak a vajda ottani pénzverdéjének Brassóba való helyezése ellen. 15 napi haladékot adott nekik, hogy a vajdával tisztázzák a kérdést.

Urkundenbuch IV. p. 589—590. No. 2247.

1436. jún. 9. Buda.

Zsigmond közli Késmárk városával, hogy meghagyta Leonardus Noffry de Baymocz harmincad, bánya és pénzverőkamarai ispánnak, hogy a jelenlegi nagyobb ezüstpénzt, melyből 100 denár megy az aranyforintra, a kassai pénzverdében veresse. Az ehhez való ezüstöt az alattvalók adják kölcsönképpen.

Num. Adattár 1911. No 29., Fejér X. 7. p. 777—778.

1436. szept. 3–7. Prága.

Zsigmond az erdélyi püspök panaszára rendeli, hogy tized fizetésnél a nagyobb ezüstpénzből, amelyből 100 denár megy az aranyforintra, egy denár mindig csak egy denárba számíttassék, illetve, amíg ez sokasodni fog, a quartling nevű pénzzel kell fizetni, a nagyobb pénz értéke szerint.

Urkundenbuch IV. p. 613–614. No. 2269., Kovachich I. p. 467–469.

1438. nov. 30. Wien.

Két pozsonyi polgárnak két nürnbergi polgárral szemben fennálló tartozása kapcsán: egy forint = 200 Wiener phennig der alten swazen Münz.

Num. Zeitschrift 1902. 179. p.

1439. Decretum.

Albert decretuma 6., 10. és 11. pontja intézkedik a pénzverésről. A jelenlegi liga a rendek beleegyezése nélkül nem változtatható. Verni kell denárt és obulust azonos pénzláb szerint. Idegen pénzt ne engedjenek az országba.

Corpus Iuris p. 278–279.

1439. aug. 20. Táborban (török ellen)

Albert a nejének Erzsébetnek biztosít évenként 14 000 aranyforintot a körmöci kamara urbura és pénzverési jövedelméből.

Schmidt Abt. II. I. p. 37. 38.

1439–1441.

Albert magyar király és Zsigmond osztrák herceg között egyezmény a pénzverésre nézve. Egyebek között egy budai márka pénzezüstből 450 denárt verjenek és ezekből 25 menjen egy bécsi latra. A finomság olyan legyen, mint az osztrák pénzé, azaz 8,5 bécsi lat rézhez 9,5 lat ezüst keverendő.

T. G. Karajan: Beiträge zur Geschichte der landesfürstlichen Münze Wien's im Mittelalter. Der Österreichische Geschichtsforscher 1838. p. 445–446.

1440. márc. 8. Krakko.

I. Ulászló király ígéri, hogy nőül veszi Erzsébet özvegy királynét és megígéri részére néhai Albert király intézkedéseit, többek között a pénzverési jogot is.

Bártfai Szabó László: Pest megye történetének okleveles emlékei. 1002–1599-ig. Budapest 1938. 180. p. 693. reg.

1440. okt. 7. Pozsony.

Erzsébet királyné meghagyja Konrad Polner körmöci kamaragrófnak, hogy az elkopott aranypróbatűt újítsa meg.

Széchenyi II. p. 313–314.

1440. okt. 7. Pozsony.

Erzsébet királyné rendeli a körmöci tanácsnak, hogy a probator által régóta őrzött arany próbaveretekből néhányat fordítsanak az aranypróbatű megújítására. A többi próbaveretet pedig, melyeket pecsét alatt őriznek, küldjék el a királynénak.

Krizskó 26. p.

1441. jan. 3. Buda.

Buda város bizonyos határ megállapító oklevele szerint a pénzverőház a B. Szűz temploma mellett állott.

Budapesti Történeti Múzeum regesta gy. 123. sz.

1441. máj. 24. Pozsony.

Erzsébet királyné rendeli Óvár városának, hogy a magyar aranyforintot csak 220 denárért váltsák és ne többért, a pozsonyi kamarában vert jelenlegi új pénzben számítva.

Schönvisner 325. p.

1441. jún. 28. Buda.

I. Ulászló engedélyt ad Alsólendvai Bánfi Pálnak, hogy Alsólendván vagy Bolondócon, illetve más egyéb birtokán bécsi denárokat veressen.

Num. Közlöny 70–71. (1971–1972) 73. p.

1441. júl. 3. Pozsony.

Erzsébet özvegy királyné rendeli, hogy a Pollner kamaragróf által Körmöcön most vert pénzből egy aranyforintra ne több, mint 300 denár és 600 obulus számíttassék és ez az árfolyam az egész országban érvényes legyen.

Széchényi III. p. 215—216., Krizskó 29. p.

1441. júl. 21. Pozsony.

Erzsébet királyné rendelete a pozsonyi tanácshoz, hogy a pénzt a pozsonyi kamarában ugyanúgy verjék, mint Körmöcön, tehát egy budai márka tiszta és finom ezüsthöz hét márka réz keverendő. Minden így vegyített márkából 475 nagyobb denár és kétszerannyi kisebb pénz veretessék. Az egész vegyítéktömegből pedig készüljön 3800 nagyobb denár és kétszerannyi kisebb. Ebből 300 nagyobb és 600 kisebb pénz ér egy aranyforintot.

Num. Közlöny 64—65. (1965—1966) 53. p.

1441. okt. 4.

III. Frigyes császár rendelete Jan von Steg bécsi pénzverőmesterhez, amelyben magyar és rajnai forintok verését rendeli egyebek között.

Num. Adattár (1911) No. 17., Num. Zeitschrift 41 (1908). 160. p.

1441. okt. 16. Wyneeph helység melletti táborban.

Ujlaki Miklós és Hunyadi János erdélyi vajdák közlik a brassóiakkal, hogy tudomásukra jutott, miszerint a király megengedte Wlaad havasalföldi vajdának az ország és saját védelme érdekében náluk pénzt veretni. Rendelik ezért, hogy a pénzverés folytatását engedjék meg minden akadály eltávolításával.

Hurmuzaki—Iorga p. 27—28.

1442. ápr. 17. Ujevár.

Thamássi Henrik értesíti Töttös Lászlót, hogy a pénzveréssel sietni fognak és ápr. 22—23-ra készen lesznek. Továbbá a királyné győzelme biztos.

Zichy 12. k. 1931. p. 194—195.

1442. jún. 2.

Adatok a pozsonyi pénzverő működésére nézve.

M. G. Sz. 1900. 444. p.

1443. jún. 6. Hunyad.

Hunyadi János értesíti a brassóiakat, hogy Segesvárott pénzverő kamarát állított fel és kéri őket, hogy küldjenek oda megfelelő szerszámokat pénzverőkkel együtt.

Hurmuzaki—Iorga XV/1. 28. p.

1443. szept. 29.

Cristoferus Ytalicus szebeni polgár, Hunyadi János erdélyi vajda pénzverőkamara-ispánja felsorolja, hogy milyen szerszámokat vett át a brassóiaktól a segesvári pénzverde részére.

Hurmuzaki—Iorga XV/1. 29. p.

1443.

Vlad Dracul havasalföldi vajda értesíti a brassóiakat, hogy vihetnek bármilyen árut, csak ducatok ne hozzanak. Megtiltja az aranyforint, az ezüst és a réz kivitelét. Amennyi ducatjuk van a brassóiaknak, azt kivihetik, bármennyi is legyen az. Ha ő új ducatokat veret, közölni fogja 14 nappal előbb, hogy a brassóiak költsék el a ducatjaikat.

Bogdan I. p. 52—53.

1444. ápr. 4. Esztergom.

Johan Gyskra de Brandis levele Bécs városához Conradus Polner körmöci kamaragróf ezüstküldeménye ügyében.

Quellen, Wien Abt. II/1. 2980. regesta.

1444. ápr. 18. Buda.

I. Ulászló decretuma rendeli, hogy az országban senki ne veressen semmiféle pénzt. Csak a királyi kamarákban lehet pénzt verni és pedig olyat, amelyből 100 denár vagy 200 obulus ér egy aranyforintot.

Ol. Dl. 61566. (Horváth 159.)

1444. máj. 27. Torda.

Hunyadi János erdélyi vajda rendeli, hogy Erdély területén aranyat, ezüstöt vásárolni és forgalomból kivont régi pénzt beváltani csak a szebeni pénzverőkamara ispánjának Jacobus szebeni polgármesternek vagy az ő embereinek van megengedve.

Teleki 10. k. p. 149—150., Seivert p. 179—180.

1445. márc. 10. Palota.

Ujlaki Miklós erdélyi vajda és macsói bán közli Szeben városával, hogy megbízta kamarását Pepo Italicust a szebeni pénzverő kamarában az ő részére pénzt verni. Tehát ezt engedjék meg neki.

N. K. 68—69/1969—1970) 74. p.

1445. júl. 29. Nagycsűr.

Hunyadi János erdélyi vajda rendelete Körösbánya községhez, hogy Simon szász aranyverőnek biztosítsák ottani javai békés birtoklását.

A Hunyadmegyei Tört. és Rég. Társ. Évkönyve 4 (1885—1886) p. 21—22.

1445. szept. 30. Gyula.

A gyulafehérvári káptalan átírja Marothi László macsói bánnak Gyulán 1445. aug. 21-én kelt rendeletét Simon szebeni szász aranyforintverőnek a megesketése iránt bizonyos zálogbirtokkal kapcsolatban.

Seivert 181. p.

1446. márc. 24. Vhrowicz.

Giskra János főkapitány levele Bécs városához, melyben említve van Conrad Polner körmöci kamaragróf neve.

Quellen, Wien Abt. II/2. 3145. regesta.

1446. júl. 31. Apold.

Hunyadi János levele Simon mester szebeni aranyforintverő érdekében.

Seivert p. 181—182.

1446. aug. 23. Szeged.

Hunyadi János kormányzó meghagyja a bányahelyek (Ofenbánya, Zalatna stb.) lakóinak, hogy nemesfémeket csak Christophorus és Antonius Italicus de Florencia kamaraispánoknak adhatják el a kolozsvári pénzverőházban.

Teleki 10. p. 187—188., Jakab, Okmánytár p. 181—182.

1447. okt. 8.

Hunyadi János kormányzó a kamarását küldi Pozsonyba, ahol megengedte a pénzverést a budai pénzek mintájára és ligájára. Felszólítja a várost, hogy a pénzverési jövedelem felét neki szolgáltatassák ki.

Lederer Emma: A középkori pénzüzetek története Magyarországon. Bp. 1932. 228. p.

1447. okt. 18. Karaan.

Hunyadi János kormányzó értesíti Pozsony városát, hogy az egész országban egységes pénz verését határozták el, amelyből 200 denár és 400 kisebb pénz megy az aranyforintra. Rendeli, hogy Pozsonyban is ilyen pénzeket verjenek, csak ez lehet forgalomban, semmi más régebbi veret nem.

Fejér XI. Suppl. p. 107—108., Széchényi, Appendix p. 228—229.

1448. márc. 7. Temesvár.

Hunyadi János kormányzó értesíti a brassóiakat, hogy rendelkezése szerint a jelenlegi pénz Havasalföldön is érvényesen forog, ezért rendeli, hogy ők a szebeniekkel és a havasalföldiekkel ez ügyben egyezzenek meg. Adásvételnél csak a jelenlegi kispénzt szabad használni (aranyforintot és oszporát nem).

Docan N.: Studii privitoare la numismatica terii romanesti. Analele A. R. XXXII. k.

1449. ápr. 9. Buda.

Hunyadi János levele az offenbányai bányászokhoz Simon szebeni pénzverő ügyében, aki az urburát bérli.

Seivert 182. p.

1449. júl. 19. Altsohl.

Giskra János levele a kassaiakhoz, amelyben értesíti őket, hogy Czaneko-nak (Zenko) a pénzverést elrendelte, a pénzpróbát neki elküldte és kéri őket, hogy Zenko-nak segítségére legyenek.

Franz Krones: Beiträge zur Städte- und Rechtsgeschichte Oberungarns. Archiv für Öst. Geschichte 81 (1894) 464. p.

1451. febr. 13. *Kapus.*

Ung megye alispánja jelenti V. László királynak, hogy Homemzay (Homonnay) István esküvel tartozik Ewri Dacsó Péter ellen, hogy előbbi az utóbbit 4 hónapon át az ungvári pénzverő házban eltartotta.

Num. Adattár (1911) No. 22., Tört. Tár 1902. 75. p., Hazai Oklevéltár 417. p.

1451. máj. 1. *Szászsebes.*

Hunyadi János kormányzó Körösbánya urbuját Simon szebeni aranypénzverőnek febr. 1-től számítva egy évre bérbe adja.

Teleki 10. p. 291—292., Seivert p. 182—183.

1451. máj. 6.

Az esztergomi érsek értesítése a szebeni ezüstpénzverő kamara grófjainak, hogy Anthonius de Bazna pisetariust küldi a szebeni pénzverőbe.

Seivert p. 183—184.

1451. máj. 13. *Kassa.*

Giskra János a kassai pénzverőkamarát és a pénzváltást Modrar Pál nagyidai kapitánynak és Gremczér Ágoston volt kassai bírónak egy évre ötezer aranyforintért bérbe adja. A körmöci liga megőrzendő. Egy márka tiszta ezüst és három márka réz vegyítékéből márkánként 400 kerek és fehér denár, valamint 800 obulus veretendő. 4—6 denár hiány lehet a súlyban. Az érem egyik oldalán kettős kereszt az éremkép Wladislai R. Ungarie körirattal, a kereszt mellett C a pénzverőhely a másik betű a kamaraispán jele. A másik oldalon négy pajzsban a magyar, cseh, osztrák és morva címer. Az obulus felirat nélkül.

Tört. Tár 10 (1853) p. 297—301.

1451. okt. 22. *Korpona.*

Hunyadi János megengedi Lévai Lászlónak, hogy Németújvárott (in castro suo Wywar) bécsi denárokat veressen.

Hazai Okmánytár VII. 470. p.

1452. aug. 24.

Hunyadi János és Giskra János között megegyezés Körömbánya alatt, hogy egyforma pénz forogjon az egész országban ugyanazon súlyban és ligában.

Tört. Tár 1884. 609. p.

1452. okt. 24. *Ewsy.*

Hunyadi János értesíti a brassóiakat, hogy új, állandó és az egész országban forgó pénzt veret, amilyen most Budán van. Rendeli, hogy ők ezt az új pénzt a kolozsvári kamaraispánon keresztül szerezzék be és ne fogadjanak el más pénzt, sem oszporákat, sem havasalföldi pénzt, sem pedig bármilyen régi pénzt. Aranyat, ezüstöt, valamint régi pénzt csak a kolozsvári kamara válthat be.

Teleki 10. p. 341—342., Jakab, Okmánytár I. p. 185.

1452—1457.

Jegyzék a királyi jövedelmekről, amelyben az egyes pénzverdék hozama is fel van tüntetve.

Új Magyar Múzeum 3 (1853) I. k. 512. p.

1453. máj. 12. *Wien.*

V. László értesíti Körömbánya városát, hogy Conradus Holczler urbura és pénzverőkamarai ispánra bízta az új pénz verését. Minden adásvételnél ezt az új pénzt kell használni és nem a régít.

Széchényi III. p. 324—325., Krizskó p. 33—34.

1453. máj. 8. *Wien.*

Petrus Vicarius írja a bártfaiaknak, hogy Giskra János Nicolaus Berczalt küldi a pénzverésre. Bécsben és Magyarországon azonos ligában kell verni a pénzt és pedig a fele részben ezüst, a fele részben réz vegyítékéből. Az ilyen pénzből 200 denár ér egy magyar aranyforintot.

Carolus Wagner: Diplomatarium Comitatus Sarosiensis. Posonii et Cassoviae 1780. p. 112—113.

1453. máj. 14. Wien.

V. László tudatja, hogy új pénzt veret az egész országban azonos liga szerint. A körmöci kamara élére Conradus Hetzler kamaraispánt helyezi. Az aranypénzek olyan forma és pénzláb szerint készüljenek, mint Albert idejében, de az ő nevére és az új kamaraispán névjelével. Az ezüstpénznél egy márka finom ezüsthöz vegyítendő egy márka réz és az így vegyített két márkából 1300 fehér denár veretendő, amelyből 200 denár ér egy aranyforintot. Az előlapon Szent László képe legyen Sanctus Ladislaus Rex körirattal, a hátlapon kettős kereszt a pénzverő jegyekkel, Regis Hungariae etc. körirattal és két betűvel (a körmöci pénzverő és kamaraispán jele).

Széchenyi III. p. 316—320., Krizskó p. 31—33.

1453. júl. 7. Wien.

V. László király rendeli, hogy egy aranyforintért mindenki 200 denárt köteles elfogadni és nem követelhet senki ennél többet.

Széchenyi III. p. 327—329., Krizskó p. 34—35.

1455. febr. 1. (Kassa).

Giskra János a kassai bírónak bemutatta V. László levelét, amely szerint az általa bérelt kassai kamarában körmöci mintára kell a pénzt verni.

Weszerle Msc. 8. p. 105—106.

1455. szept. 25. Veresmart.

Hunyadi János rendeli minden hatóságnak a király nevében, hogy a szebeni pénzverőház arany és ezüst beváltóit engedjék az egész országban szabadon közlekedni és engedjék nekik a beváltást.

Teleki X. p. 483—484., Seivert 184. p.

1456. febr. 5. Körmöcbánya.

Giskra János kötelezi magát, hogy a bányavárosoktól felvett 400 aranyforint kölcsönt a kezében levő körmöci főkamaraik jövedelemből fogja törleszteni.

Krizskó 36. p.

1456. márc. 5. Bécsújhely.

Jembniczer Lénárd bécsújhelyi polgár és pénzverdei ügyész megküldi a soproni tanácsnak a császárnak a pénzre vonatkozó rendeletét.

Házy I/4. 79. p.

1456. máj. 22. Zólyom vára.

Giskra János hibáztatja a kassaiakat, mert nem engedik meg neki a pénzverést a király rendeletének a felmutatása nélkül. Szerinte a királyi parancs már közölve volt velük és amikor kívánják, megint közölve lesz.

Teleki X. p. 524—525.

1456. okt. 24. Buda.

Jungk Péter a budai pénzverő kamarása Várdai István egri prépostnak 300 forintról kötelezvényt ad.

Zichy IX. 528. p.

1456. okt. 31. Futtak.

V. László király rendeli, hogy az egész országban egységesen veretendő denárt a szebeni pénzverő kamarában is verni kell. Ebből 200 darab menjen az aranyforintra, a kisebb filer nevű pénzből pedig 400 darab.

Széchenyi Appendix p. 222—224., Seivert p. 185—186.

1456. okt. 30. Futtak.

V. László rendeli, hogy Oswaldus szebeni polgármester, Nicolaus de Wagio és Christoforus de Florentia szebeni kamaraispánok tudta és akarata nélkül senkinek sem szabad aranyat-ezüstöt választani.

Seivert p. 184—185.

1457. jan. 5. Buda.

V. László közli a kassaiakkal, hogy nem emlékszik arra, miszerint Giskrának engedélyt adott volna a kassai pénzverésre, tehát ne engedelmeskedjenek neki a királyi levél felmutatása nélkül.

Széchenyi Appendix p. 225—227.

1457. febr. 27. Bécsújhely.

Jembniczer Lénárd bécsújhelyi pénzverdei ügyész közli a soproni tanáccsal, hogy a megvizsgálásra küldött pénz hamis. Tehát eszerint járjanak el az ellen, aki ezt forgalomba hozta.

Házi I/4. 166. p.

1457—1460.

Miksa császár 12 000 forint kölcsön ellenében megengedi, hogy Graf von Pösing, Ellerbach, Grauenekher és Andreas Paumkirchner pénzt verhet Pozsonyban, Óvárott, Sopronban és másutt. Verték is krajcárt és pfenniget, melyekben alig volt ezüst, csak réz.

Num. Adattár (1910) No. 15., Num. Zeitschrift 2 (1909) 185. p.

1457—1462.

Jacobus de Heltha nagybányai pisetarius levele, melyben közli, hogy rövidesen új pénz lesz Seivert 187. p.

Huszár Lajos

DIE URKUNDLICHEN QUELLEN DER UNGARISCHEN MITTELALTERLICHEN MÜNZGESCHICHTE II. TEIL

Die Fortsetzung der im Numismatischen Közlöny 70—71 (1971—1972) begonnenen Quellenmitteilungen. Auch diesmal werden die geldgeschichtlichen Daten der zeitgenössischen Dokumente und anderen schriftlichen Quellen registerartig für den Zeitraum von 1387—1457 mitgeteilt.

Mátyás király bécsi obulusa

Ismeretes, hogy Mátyás király Bécs elfoglalása után, tehát az 1485–1490 években Bécsben magyar denárokat veretett. Ezt Frigyes császár egy saját kezű levele is igazolja. Ezeket a denárokat a közelmúltban meg is határozták. (Pohl A.: Hunyadi Mátyás birodalmának ezüstpénzei. Bp. 1972, M. Éremgyűjtők Egyesülete kiadás). 53–54 p. Most előkerült a CNH. II, 242-es obulus olyan verdejegy-változata mely a Bécsben vert CNH. II. 238-as denár obulusának tekinthető. Ez a denár az azonos időben Magyarországon kiadott CNH. II. 232-es denártól csak abban különbözik, hogy az országos címer alatt, az előlapon kis Szapolyai-címert helyeztek el, mivel az ausztriai megszállt terület kormányzója Szapolyai István volt. Ez a körülmény az S-W verdejegy által is kifejezésre jut, mert ez Stefanus-Wienna-val könnyen feloldható.

Miután a CNH. II. 232-es denár az ezüstpénzverés egyesítése folytán (L. fenti irodalom 29. oldal) kizárólag Körmöcbányán, Schaider Péter kamaragrófsága alatt került kiverésre, a kétségtelenül ezen denárhoz tartozó CNH. II. 242-es obulusra is ugyanaz mondható. Mármost ennek az obulusnak egy –W verdejegyű változata került elő. Tekintettel arra, hogy ekkor magyar ezüstpénzt Körmöcbányán kívül csak Bécsben vertek (ezt is Körmöcbányán készült verőtővel) indokoltan feltehető, hogy ezt a verdejegy-változatot Bécsben verték, vagy pedig Körmöcbányán verték és Bécsben hozták forgalomba. Hogy az obuluson a Szapolyai címer és az S elmaradt, az a pénzdarab kicsiségével magyarázható.

Pohl Artúr

WIENER OBOL DES KÖNIGS MATTHIAS CORVINUS

Seit einigen Jahren sind die in Wien geprägten ungarischen Denare des Königs Matthias Corvinus, welche auch Kaiser Friedrich in einem Briefe erwähnt, bekannt. (A. Pohl: Die Grenzlandprägung, Graz 1972 ADEVA) Nun wurde auch ein Obol dieser Zeit, mit Mzz. — W bekannt. Der Wiener Denar Réthy II. 238 unterscheidet sich vom gleichzeitigen ungarischen Denar Réthy II. 232 durch den kleinen Wappen des Landeshauptmanns Stefan Szapolyai und dem Mzz. S—W, ist aber sonst im gleichen Styl gehalten. In diesen Jahren prägte — infolge der Rationalisierung — nur Kremnitz Silbergeld, unter der Leitung des Kammergrafen Peter Schaider. Zum Denar R. II. 232 gehört nun der Obol Réthy II. 242, dessen abweichendes Münzzeichen nun bekannt wurde. Da in diesen Jahren nur in Kremnitz und Wien ungarisches Silbergeld geprägt wurde, Schaider aber niemals — W als Mzz. benützte, ist anzunehmen, dass der Obol in Wien, oder in Kremnitz für Wien geprägt wurde.

A XVI. századi pénzhamisítás kérdéséhez

A XVI. századi pénzhamisítás jelentőségénél fogva kiemelkedő helyet foglal el a magyar pénztörténetben. Jelentőségét mindvégig az adja meg, hogy a pénzhamisítás kilép a kriminalitás szűkebb köréből és gazdaságpolitikai tényezővé válik. E minőségben egyrészt eredménye a XVI. századi „árforradalom” magyarországi hatásának, másrészt egyik komponense a magyar tőkehiány kialakulásának; egyszersmind egyik útjelzője a „második jobbágyság” kialakulási folyamatának.

Nem véletlen, hogy a XVI. századi nagy pénzhamisítási periódusok¹ időben szorosan kapcsolódnak azokhoz az összeurópai gazdasági erőtényezőkhöz, amelyet a világkereskedelmi utak átrendeződése, a nyugati és keleti országok fejlődésének eltolódása, az amerikai nemesfém okozta „árforradalom” jellemez, azaz „a kapitalista viszonyok fejlődése a feudalizmus méhében”.²

A nyugat-európai gazdasági fejlődés — az Újvilág felfedezése előtt közvetlen gazdasági hatásként Magyarországon — mint a Nyugat- és Kelet-Európa között húzódó „peremrészén”³ érvényesül a *nemesfém export*, amelynek szabályozása középkori jogalkotásunkban is jól nyomon követhető. E korai „devizarendelkezések” a nyers érc kivittelt igyekeznek meggátolni, s ezzel a királyi jövedelmek veszteségeit csökkenteni⁴ — egyúttal érzékeltetve a magyar nemesfém-bányászat jelentőségét is.⁵

A XVI. századi „árforradalomnak” a hazai pénzhamisítással kapcsolatos összefüggéseinek vizsgálata előtt utalnunk kell még azokra a jelenségekre, amelyek már a XVI. századi atlanti forgalom előtt is hatottak gazdasági életünk szerkezetében — s amihez képest válik döntővé az atlanti világpiaci hatás a magyarországi pénzhamisítás történetében.⁶

Gazdasági-társadalmi fejlődésünk iránya a XV. század végétől alapvetően megváltozik. Ennek lényege a paraszti árutermelés ellen irányuló feudális támadássorozat, a nemesi áru-termelés — a majorsági gazdálkodás — kialakulása a jobbágyok rovására. Ez a társadalomban a szabad paraszttá válás folyamatának megakadályozását, majd elsorvadását jelenti. Szabó István szavaival élve: „nem sok időnek kellett azonban eltelnie ahhoz, hogy a pénzgazdálkodás a jobbágyok számára visszájára forduljon ... a pénzbeli szolgáltatás mértéke a rendkívüli taksával immár határtalanná vált”.⁷

A XV. század utolsó és a XVI. század első évtizedeiben egyre több jel mutatta már, hogy az ország jobbágyságának útja válságba torkollik.⁸ A válság alapjait a paraszti árutermelés ellen irányuló törvények képezik. Elsőként Mátyás egyforintos adóját említjük, amely mintegy ötszörös adóterhet jelent a jobbágyság számára. Ezt követik II. Ulászló 1492. évi I. decretumának 47—49, az 1498. évi (III) decretum 41 és az 1500. évi (IV) decretum 27 arti-

¹ Vö. Kahler Frigyes: A pénzhamisítás Magyarországon a XVI. században. Magyar Numizmatikai Társulat évkönyve 1971, Budapest, 1972.

² Marx Károly: A tőke I. Budapest 1948. 774.

³ Vö. Gunszt Péter: Kelet-Európa gazdasági — társadalmi fejlődéséről. Valóság 1974. évi 3. szám 16—31.

⁴ Károly Róbert 1342. évi decretuma 15 §: Et nedom illi qui pose, et sua propria autoritate, contra ordinationem camerarum nostram voluntatem, aurum, vel argentum in specie (preaterquam in aureis, aut argenteis, novis, denariis) ex potente inventi foerunt: ablatione eorundem, et delionestetione personarum suarum puniantur és vö.: még 1405/I. XV. te. 1492 XXXII. te. 1498 XXXI te. 1518 (bácsi) XIII. te. A jogszabályok szövegét lásd: Corpus Juris Hungarici — Magyar Törvénytár 1000—1526 (Budapest 1899.)

⁵ Vö. még: Hóman Bálint: A magyar királyság pénzügyei és gazdaságpolitikája Károly Róbert korában Budapest 1921; Paulinyi Oszkár: Magyarország aranytermelése a XVI. század végén és a XVI. század derekán (Budapest 1936.) Klébelsberg Kunó Magyar történettudományi Intézet Évkönyve VI. évf. és vö. A magyar aranymonopólium jövedelme a középkorban: Domanovszky-émlékkönyv. (1937) 488—503.

⁶ Vö. Wittman Tibor: Az „árforradalom” és a világpiaci kapcsolatok kezdeti mozzanatai 1566—1618 (Budapest 1957). 61.

⁷ Szabó István: A magyar mezőgazdaság története a XIV. századtól az 1530-as évekig (Budapest 1975) 75.

⁸ Uo. 76.

culusa.⁹ A nemesség részére vámmmentességet biztosító 1498. évi (III) decretum 35. articulusa nem hagy kétséget afelől, hogy a nemesség meg akarja szerezni a kereskedelemből eredő hasznot is. Végül szólni kell az 1492. évi I. decretum 93, 94, az 1495. évi (II) decretum 18 és 22, végül az 1504. évi (V) decretum 16 a jobbágyok költözködési szabadságát érintő — articulusairól.¹⁰ A XV. században meginduló *paraszti árutermelés*¹¹ pénzeszköz igényeinek kielégítése a magyar nemesfém bányák feladata. E bányák állapotában a XVI. század első negyedében olyan mérvű hanyatlás mutatkozik, hogy 1518-ban az ún. bécsi decretum arról kénytelen rendelkezni, „amely szerint a bányákat a régi virágzó állapotukba lehetne hozni és hogy miképpen kelljen mind a körmöci, mind a nagybányai kamarásoknak az arany és ezüst bányákat a maguk részére művelni és cselédeiket meg munkásaikat élelmiszerekkel ellátni”.¹² A III. decretum a következő évben a „megszökött bányamívelők visszatéréséről”¹³ beszél és a bányák régi virágzó állapotba¹⁴ juttatását sürgeti. Az 1523. évi V. decretum¹⁵ pedig arról határoz, hogy „mindenkinek szabad bányákat művelni és az arany és ezüst ércet ásní”, továbbá a bányák „művelésére idegen országokból is hívasson be munkásokat és bányászokat”. A nemesfém kiviteli tilalom törvénybe iktatása II. Ulászló 1492. évi (I) decretumának 32. articulusaiban egy sokat sejtető mondatot tartalmaz: „Mivel vannak ebben az országban némely üzérkedők és más különféle nemzetiségű emberek, akik az ország vagyonát tulságosan kimerítik, amennyiben az ország kincsét, tudniillik az aranyat és ezüstöt az országból kiviszik és az országot attól megfosztják”. Ha ezzel összevetjük Kovács és Paulinyi számításait a magyar aranytermelés alakulását illetően, a hanyatlás képe megdöbbenő.¹⁶ A bányaművelés ilyen alakulása mellett, már az „*árforradalom*” hatása előtt létrejön egy más természetű *pénzhiány*, amely hatásában azonban hasonló ahhoz, amelyet az Újvilág ezüsthőse hoz majd létre. Ennek következtében a főurak nagy mennyiségű nemesfémeket teaurálnak. Ez a kincs jelentős részben a hamis pénzt verő műhelyekben kerül majd beolvasztásra. Ugyanezen folyamat másik oldala — amely felől a jogszabályok biztos tájékoztatást adnak —, hogy a Mohács küszöbén álló országban egyre szorongatóbbá válik a pénzhiánya, s ezen belül is az *aprópénz* hiánya, amely természetesen egy drágulási folyamattal kapcsolatos. Mint láttuk, korábbi jogszabályaink csak a feldolgozatlan nemesfém kivitelét tiltották, valamint — kisebb-nagyobb — megszorításokkal — az idegen pénzek forgalmát.¹⁷ II. Lajos 1573. évi V decretuma¹⁸ arról rendelkezik, hogy a régi pénzeket sem lehet kivinni az országból, hanem be kell azokat váltani. Az említett drágulási folyamat ellen pedig — amely újabb nemesfém tömeget követel a forgalom számára — a 36. articulus tartalmaz tilalmi rendelkezést. A továbbiakban látni fogjuk, hogy a pénzhiány elsősorban a jobbágyok között jelentkezik és a *paraszti áruforgalmat bénítja*. Itt nemcsak az „*obuli quoque cudantur*”¹⁹ rendelkezésre utalunk, hanem elsősorban a 40. articulus 1. §-ára: „et, si quispiam rusticorum eudere attentaret, dominus terrestris illum punire teneatur”.²⁰ A pénzhamisítást korai szokásjogunk, majd írott jogszabályaink — a hűtlenség körében büntetni rendelték, nincs azonban példa arra, hogy a törvényalkotó szükségesnek látta volna az elkövetők osztályhoz tartozását kiemelni. Nem véletlen az sem, hogy a bíraskodás joga az esetben a földesúr — és nemcsak a pallosjoggal rendelkező földesúr — hatáskörébe kerül. Anélkül, hogy a pénzhamisítási perek eljárásjogvonatkozásait e helyütt előadnánk,²¹ a hivatkozott articulus szövegét csak akként értelmezi

⁹ Mind a király, mind a királyné jobbágyaitól (kivéve a kőfallal kerített városokat), valamint a főpapok és mágnások és nemesek jobbágyaitól is a gabona és a bor kilenced részét a földesurak javára be kell hajtani (47.; Az egyházi személyek szedik be fekvő jószágaikon a tizedet és a kilencedet (48); azok a jobbágyok is fizessenek a földesúrnak kilencedet, akik mások földjén bírnak szőlőkkel vagy vetnek gabonát, különben örökségüket veszítsék el (49); A polgárok, akiknek mások területén vannak szőlők és földjeik, fizessenek a földesuraknak a borokból és gabonából kilencedet (41); Gabona- és borkilencedet minden jobbágytól kell beszedni (27);

¹⁰ Bartha Gábor — Fekete Nagy Antal: *Parasztháború 1514-ben* (Budapest 1973/54.)

¹¹ Szabó István: *Tanulmányok a magyar parasztság történetéből* (Budapest 1948.) Uő.: 7 alatt id. mű; Belényesi Márta: *A földművelés Magyarországon a XIV. században*. Századok 1956.

¹² II. Lajos 1518 (bácsi) decretum. II. 2. §.

¹³ II. Lajos decretum. III. art. 2. §.

¹⁴ II. Lajos decretum. III. 10. art.

¹⁵ II. Lajos decretum. III. 39 art. 1—2. §.

¹⁶ Kovács Ferenc: *A magyar arany világtörténeti jelentősége és kereskedelmi összeköttetések a nyugattal a középkorban*. Történeti szemle XI. 1922. 104.

¹⁷ Vö. még: II. Ulászló 1482. évi I. decr. 31. art. és 1507. évi IV. decr. II. art.

¹⁸ II. Lajos decr. III. 34—35 art. és 31, 36 art.

¹⁹ Uo. 38. art.

²⁰ Uo.

²¹ Vö.: Kandra Kabos: *A váradi regestrum* (Budapest 1898.) 15. 1338—42 rendeletek; a pallosjoggal kapcsolatos felhatalmazásra Fejér Georgius: *Codex diplomaticus Hungariae* (Budae 1829—4.) X. 1. 370; 1387-ben és 1390-ben uo. 6. 735. uo. X. 7., 126—128, 595 és 681. Lásd még: Dr. Bohdaneczky Imre: *A pénz-*

hetjük, hogy az elkövetők jelentős számban a parasztság köréből kerültek ki, akik a pénzhamisítást egyenként nem jelentős értékű pénzösszegekre nézve követték el. Így célszerűnek mutatkozott az ügyek adminisztrációjának megkönnyítése miatt is az ügyeket a földesúri bíraskodás körébe utalni.

A Mohács előtti Magyarország pénzhiányára utaló — s a paraszti pénzhamisításról mondottakat támasztják alá — az 1526. évi (rákosi) VII. decretum 34. és 35. articulusa a *rézpénzek* forgalmát illetően. A rézpénzforgalom — amelynek megszüntetése érdekében intézkedés történik —, s amelynek az országba való további külföldi behozataláért a büntetés „capite plectantur”, korszakunkban nem teljesíthette volna a fizetőeszköz funkciót, ha rendelkezésre áll az áruforgalom lebonyolításához a minimálisan szükséges nemesfémpénz. Erre alapozta lényegében a Fortunatus—Haller consortium elképzeléseit a NOVA MONETA bevezetését illetően,²² s ez magyarázza meg, hogy a NOVA MONETA-nak is számos hamisítványa ismeretes.²³

E meglevő belső adottsághoz kapcsolódik az a folyamat, amit az Újvilág ezüstjének közvetlen és közvetett hatása idéz elő. Tárgyunk oldaláról is kimutatható, hogy a világgiazi tényezők hatása előtt feltalálhatók azok a belső gazdasági elváltozások, amelyeknek meglétében érvényesül az „árforradalom” hatása a magyarországi pénzhamisítás történetében, s alakítja ki azt Európában egyedül álló pénzhamisítási hullámként, amely mindkét fázisában komoly megrázkódtatást okoz a magyar gazdasági életben és következményei — összefonódva az „árforradalom” egyéb közvetlen és közvetett komponensével — az ország határain kívül is érzékelhetők.

Wittman Tibor elemzése meggyőzően bizonyítja, hogy az „árforradalom” „Közép-Európában nem szükségképpen közvetlen formák között hat, azaz nem lehet nagyobb nyugati nemesfém beömlésről beszélni.” Elsősorban a rossz pénzek beszívargása, valamint a különböző pénznemek nagymértékű keveredése feltűnő.²⁴ A „rossz pénzek” egyik fajtája a *lengyel aprópénzek*. A magyarországi — elsősorban iparcikkeket érintő áremelkedések²⁵ szükségessé tették a nép kezében forgó értéktelen váltópénz mennyiségi megnövekedését. Az a rés tehát, amely a Mohács előtti Magyarországon keletkezett a pénzforgalomban, a nagy európai „árforradalom” hatására óriásira tágult és utat nyitott minden állami erőfeszítés ellenére a lengyel pénzek forgalmának,²⁶ amelyek közvetítőivé váltak Magyarország felé az „árforradalom” romboló hatásának.

Ez a pénzügyi vákuum, amely lehetővé tette a rossz minőségű lengyel pénzek nagyarányú beáramlását, a harmispénzverés számára is gazdasági lehetőségességet, ha úgy tetszik szabad teret teremtett.

A hamispénzverés első magyarországi hulláma — a főúri pénzhamisítás — jelentős nemesfém teaurálást feltételez. Mint láttuk, ennek alapjai már Mohács előtt kialakultak, s nyomot hagyott törvényhozásunkban is. „Nagyon fontos annak a törvényszerűségnek konkrét felismerése is, hogy minél fejlettebb az árutermelés, annál nagyobb szerepet kap a kincsképzés”.²⁷ A kincsképzés irányában hat az árak emelkedése és a pénz forgási sebességének csökkenése is. A „kuporgatott” kincsek meglétét nemcsak a hagyatéki leltárak adatai, hanem a főúri pénzhamisításnál felhasznált nemesfémekre vonatkozó adatok is bizonyítják.²⁸ Ehhez képest nem tartjuk meggyőzőnek Molnár Erik azon vélekedését, hogy a magyar nemesfém-termelés teljes egészében a külföldi tőke áldozatául esik. Kováts Ferenc alapos számításai bizonyítják, hogy a XIV—XVI. század nagyarányú nemesfém kivitele mellett az aranytermelés hozamának

hamisítás Magyarországon a középkorban. N. K. XXXIV.—XXXV. 48—57. Hajnik Imre: A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és vegyesházi királyok alatt. (Budapest 1899.)

²² Vö.: 1523. évi XXXVI. tc. és a rákosi XXXIV. tc.

²³ Vö.: Jeszenszky Géza: II. Lajos denárai. N. K. XXVI—XXVII. 131.

²⁴ Wittman: id. mű 42.

²⁵ Uo. 37—60.

²⁶ Huszár Lajos: A lengyel pénzek forgalma Magyarországon a XVI—XVII. században. N. K. LXVIII.—LXIX. 57 és lásd: Komoróczy György: A XVI—XVII. századi lengyel kereskedelempolitika irányai és a magyar borkivitel. Bécsi Magyar Történeti Intézet Évkönyve 1934. Uő.: Borkivitel Észak felé. 1944.

²⁷ Wittman: id. mű 51—52.

²⁸ Uo. Király György hagyatéka vö. még: Entz Géza: Dobó István hagyatéki leltára 1537-ből N. K. LX—LXI. 84. Tomori Pál letéti leltára többek között 4000 arany forintról és másfél ezer forint értékű aprópénzről szól 1520. július 15-én. Hazai Okmánytár I. (Győr 1865) 255. és uo. 248. 1508. ápr. 19: szerződés, 432 arany forint értékű házról. Kőváron 50 ezer forint értékű egyházi kincset olvasztanak be hamis pénzek. A hamisító műhelyek által gyártott pénzek elérik az 1—2 lat finomságot, ami csak az ismert főúri műhelyek számát és a gyártás mennyiségét tekintve is hatalmas tömegű nemesfém feldolgozását jelenti. (Huszár Lajos: Magyar várak, mint pénzhamisító műhelyek a XVI. században, Műemlékvédelem XIII. évf. 1962. 2. 80.)

jelentős része maradt belföldön.²⁹ A XVI. században a főúri kincsházakban — a bányaművelés említett hanyatlása ellenére³⁰ olyan mennyiségű nemesfém készletek halmozódtak fel, amelyek ha — a termelésbe kerülve — tőkévé válhattak volna, a tőkés jellegű termelés ellensúlyozó hatása komolyan jelentkezhett volna az „árforradalom” időszakában. A felhalmozódott nemesfém, azonban nem töltötte be ezt a feladatot, hanem jelentős részben „szétszóródott”.³¹ E szétszóródás nyomát keresve megállapíthatjuk: egyik lényeges csatornája a főúri pénzhamisító műhelyek. A hamis pénzt öntő kohókból — harangokkal hígított nemesfém — végleg elveszett a magyar gazdasági élet számára az itt felhasznált nemesfém. A magyar nemesfémkészlet e nem elhanyagolható része ahelyett, hogy egy kapitalista irányú termelési tendenciát erősített volna — abban az időben, amikor Magyarországon semmiféle manufaktúra sincs és osztrák tőkéről sem beszélhetünk még a XVII. század végéig — vagy a nemesi árutermelésbe hatolva a bér munka felhasználását bővítette volna, a pénzjáradék uralmával ellentétes irányba hatott, és ez az irány a „második jobbágyság” útja.

A XVI. századi pénzhamisítás főúri korszakának végét — az erélyes állami beavatkozás mellett³² — egyrészt a nemesfém készletek kimerülése jelenti. Másrészt a század végére megszilárduló „második jobbágyság” nyújtotta biztos jövedelem lép a hamispénzverés biztosította — nem termelésen, hanem a felhalmozott kincs szétszórásából származó — bevétel helyére.”³³

A XVI. századvég áremelkedési hulláma — amely tartósan éreztetni hatását a lengyel pénzek mai forgalmában, továbbra is fenntartja a pénzhiányt, amit súlyosbít a parasztság korábban árutermelésben résztvevő rétegeinek pauperizációja. E paraszti rétegek pénzigénye — az ez igény még az „árforradalom” függvényeként jelentkezik — képezi a kovácshamisítás gazdasági síkját.

Dr. Kahler Frigyes

ZUR FRAGE DER FALSCHMÜNZEREI IM XVI. JAHRHUNDERT

Die Falschmünzerei im XVI. Jahrhundert überschreitet den engen Kreis der Kriminaldelikte und wird zu einen wirtschaftspolitischen Faktor. Die grosse Welle der Münzfälschungen im XVI. Jahrhundert ist enge an die Umschichtung der Welthandelswege geknüpft sowie an die Preisrevolution. Schon vor der »Preisrevolution« bedeutete die gegen die bäuerlichen Warenproduktion gerichtete Gesetzgebung des XV. Jahrhunderts eine bedeutende innere Änderung. Gleichzeitig wurde die Warenerzeugung durch eine rapide Verminderung der Edelmetallproduktion gehindert. Letztere ermöglichte den Verkehr der Kupfermünzen. Alldies verursachte schon vor der »Preisrevolution« einen Teuerungsvorgang.

Die Wirkung der »Preisrevolution« zeigte sich in Ungarn in erster Linie durch das Einströmen »schlechter Münzen«, hauptsächlich polnischen Kleingeldes. Die Spaltung, welche im Münzverkehr Ungarns vor Mohács entstand, erweiterte sich durch die Wirkung der »Preisrevolution« in riesigen Ausmass. Dieses finanzielle Vacuum ermöglichte das Einströmen des schlechten polnischen Kleingeldes in grossen Mengen und bildete auch die Grundlage des Verkehrs der falschen Münzen. Die weitverbreitete Falschmünzerei — in erster Linie des Grossadels — bedeutete auch die Zerstreuung von grossen Mengen thesaurierten Edelmetalls. Auf diese Weise ging ein bedeutender Teil der Schatzmenge — welche dazu berufen gewesen wäre, Kapital zu bilden und in den Bereich der Produktion zu kommen — für das Wirtschaftsleben Ungarns endgültig verloren.

²⁹ Vö.: Molnár Erik: A magyar társadalom története az Árpád-kortól Mohácsig (Budapest 1949.) 194 és Kovács: id. mű 112, 118—130. A XV. század folyamán számítása szerint 105,600 kg arany került Nyugatra. A pénzzé vert arany — nem számítva az ipari feldolgozásra kerülő arany mennyiséget — 1326—1525-ig 557,500 kg.

³⁰ Vö.: Sobó Jenő: Selmecbánya szabad királyi város társadalma, ipara és kereskedelme a XVI. század második felében Budapest 1910. Relkovic Neda: A felsőmagyarországi hét alsó bányaváros legrégibb közgyűlési jegyzőkönyvei 1561—1923 Századok. 1913. Péch Antal: Alsó Magyarország bányaművelésének története. I. Budapest 1884. Szádeczky Lajos: Nagybánya régi iparáról és csehjeiről. Századok. 1889. Lőcsei Krónika Lőcse 1910. (Szerk. Szepesmegyei Tört. Társ.)

Molnár Erik: id. mű 171—182.

³¹ Wittman: hiv. művében e szétszóródás szálainak keresését jelöli meg a kutatás egyik céljaként.

³² Huszár Lajos: Habsburg-házi királyok pénzei 1526—1657. (Budapest 1975) 16. kifejti a korszak politikai komponenseit és a tett állami intézkedéseket.

³³ Vö.: Módy György—Gedai István: XVI. századi éremlelet Nyírmártonfalváról. Déri Múzeum Évkönyve 1966—67. Debrecen, 236. Módy György: Adatok hódoltságkori jobbágyságunk életéhez. Bajomi Krónika (szerk.: Dankó Imre, Biharnagybajom, 1973. 65—69.) Bajomi Benedek hivatkozik Szapolyainak, hogy száz olyan jobbágyság is van, akik egyenként ezer aranyat is kölcsön tudnának adni. Vö. még: Géresi Kálmán: A Nagy-Károlyi gróf Károlyi család oklevéltára I—IV. (Budapest 1885.) Bevezetés XVI. Istvánffy idézi.

Iratok 1705-ből a kolozsvári pénzverés történetéhez

Ismeretes, hogy a Rákóczi-szabadságharc évei alatt az erdélyi fejedelemség területén a hatalmi viszonyok gyakran változtak; a kurucok többször elfoglalták ugyan az ország majdnem egész területét, de mindannyiszor gyorsan el is veszítették azt. Így Rákóczi államának apparátusa, hatalmi szervei is szakadozottan működtek, munkájukat gyakran előlről kellett kezdeniök, az addigi eredmények semmivé váltak. Ez áll az állam pénzverési tevékenységére is, talán éppen ez a magyarázata annak, hogy a fejedelemségben folyó kuruc pénzverésre oly kevés adatunk van. Eddigi ismereteink¹ ugyanis meglehetősen szerények, ami főleg az adathiánynak tulajdonítható.

Az alább közölt néhány irat talán segít egy-két részlet további tisztázásában (a kolozsvári verde felállítására, az Erdélyben levő súlyos pénzhiány és ennek okai, a nagybányai verde szerepe Erdély pénzellátásában stb.).

E dokumentumok—valamennyi levélfogalmazvány — az erdélyi Consilium leveleskönyvében maradtak fenn. Ez a hivatal irányította Rákóczi erdélyi államát,² tevékenysége minden területre kiterjedt. Bár Rákóczit az erdélyi rendek 1704 júliusában választották meg fejedelmükké, a Consilium csak 1705 elején kezdte meg működését és ekkor érkezett Erdélybe a kuruc hadak új főparancsnoka, gróf Forgách Simon is.

A Consilium leveleskönyve (Liber regius) az Országos Levéltárban található, jelzete: G. 19. Rákóczi Szabadságharc Levéltára II. 1. d.

1. *Marosvásárhely, 1705 február 26.* Sub eodem dato loco et anno Ajtai Mihály Uramnak³ irtunk e szerint. Praemissis praemittendis. Az pénz veréshez Kolosvári Doctor Vizaknai György Atyánkfiát rendelve Commissariusnak, az mint informáltatunk, ott Bányán a Mincz Házban vagyon azon szűgséghez kívántató kész instrumentumok; mint hogy penigh itt mostan a pénz verésnek fel álitatására azok igen szűgségessek, ottan penig citra necessitatem, olyan szerszámok elegendendők találtatnak. Requiráltatván Kegyelmednek ez commissionk által az Colosvári Inspector Commissarius specificatioját azok iránt látván, expedialt embere keziben subministraltassa, insinualtatván Nagy Banyai Biro Uramnak, azon eszközöket szállittassa Kővár Vidékiigh.

2. *Marosvásárhely, 1705 február 27.* Marusvásárhellyt, sub dato 27 Februarii Anno 1705. Vizaknai György Uramnak e szerint. Praemissis praemittendis. Kegyelmed levelit vettük, hogy némelly dolgokrol tudositott, jól cselekedte. Az mi illeti az német mesterrel edgyút kegyelmed Toroczokra valo fáradozását, igenis jóvallyuk és ugyan commissionaliter nekiek is irtunk, requirálván kegyelmed ökök a szűgség szerint való requisitumokat praestalni el ne mulassák, fogyatkozás, kegyelmed bennünköt tudósítván, benne nem leszen, ha mi olyan fizetést praetendálnak, megfizetünk nekik.

A pénz veréshez kívántato absens requisitumokat a mi illeti, ime irtunk a Nagy Banyai Inspector Ajtai Mihály Uramnak, hogy őkegyelme requiráltatván, mind azokat subministraltassa. Kegyelmed az másik német mestert a másik commissioval küldgye oda és szalitassa helybe.

A mi illeti az ágyukhoz kívántato vas szerszám defectusokat, poroncsoltunk Hunyadi Fiscalis Inspector Földvári György Uramnak, hogy onnet Hunyadrol administraltasson 15 mása vasakot azon szűsége. Neki szollo levelünköt egy patens commissionkal edgyút külgye meg. Hasonloképpen a mely német Bányára ki mégyen, annak is irtunk egy patens commissiot, hogy azzal szállithassa jobb modal Kolosvárra azokat az instrumentumokat.

¹ *Thaly Kálmán:* Érmészeti adalékok. A kassai és kolozsvári pénzverdék történetéhez. Arch. Ért. 13 (1879) 28–29. — *Huszár Lajos:* A kuruckor érmészete. Rákóczi Emlékkönyv I. Bp., 1935. 402. — *Esze Tamás:* A kolozsvári pénzverőház II. Rákóczi Ferenc korában. NK 41 (1942) 35–39.

² *Trócsányi Zsolt:* Erdély kormányzata II. Rákóczi Ferenc korában. Levéltári Közlemények 1955. 148–187.

³ Nagybányai inspector és így az ottani pénzverőház vezetője.

3. *Boldogfalva, 1705 június 1.* Sub eodem dato. A Nagy Bányai Minezház Inspectorának Ajtai Mihály Uramnak eszerint expediantunk. Praemissis praemittendis. Bizonyos közönséges szükségre várván Kegyelmed kezitől hung. flor. 6000, id est hat ezer, úgy tudjuk vagyón Kegyelmednek dispositioja rolla, hogy mikor mi töllünk effélékről tudositatik, adjon. Azért tarcsón Kegyelmed annyi summa pénzt id est hung. flor. 6000, hogy mikor kiküldünk utánna, hijjában ne legyen. De reliqvo etc.

Sub eodem dato a Kolosvári Hadnagyak e szerent irtunk. Praemissis praemittendis. Nagy Bányára kelletvén expressust küldenünk bizonyos dolog véget Ajtai Mihálynak szolלו levéllel, rendeltük Jo Istvánt ezen végre. Kegyelmed azért mindjárt expediallya megirt Jo Istvánt, applicalván melléje egy illendő embert, oda valo residentiást, hogy minden késedelem nélkül mehesse, melyet Kegyelmednek autoritate functionis nostrae a Sua Serenitate nobis attributa parancsollyuk, hogy minden késedelem nélkül megindítsa. Sic facturum etc.

4. *Kolozsvár, 1705 július 28.* Die 28 Julii Commissiot Fő Commissarius Urur az hajduk intertentiojuk és más accidentiak iránt, ez szerent irtunk. Praemissis praemittendis. Groff Teleki Mihály Uri Kedves Atyánkfia ő Kegyelme dispositiojából Colosvari Lakatos Ujhelyi Samuel az Arany Veréshez valo vass szerszámokat elkészítvén, kevántatnak érte fl. hung. 55. Ittem: az arany lapításhoz valo instrumentumért Szent Jobiné Aszonynak fl. hung. 20. Mellyeket Kegyelmed megadván, azon instrumentumokat adassa Szöllősi Gábor nevű ötves kezében, hogy az arany formát réá messe. Annakfelette az Colosváratt szolgáló hat gyalog hajduk számára következő holnapokra disponallyon Kegyelmed két két véka buzát, mig más dispositio leszsz felőllok, az elmúlt holnapokra mit percipialtak, connotalván Kegyelmed, ha mi superflua perceptiojuk lött, imputallja a következő holnapokban, erről Kegyelmed bővebb informatiot vévén Groff Teleki Mihály Uri Kedves Atyánkfiától ő Kegyelmetől. Colosvár.

5. *Kolozsvár, 1705 július 29.* Die 29 Julii. Nagy Bányai Inspector Ajtai Mihálynak irtunk ez szerent. Praemissis praemittendis. Ennek előtte egy néhány héttel a mint Kegyelmed is tudhattja, a Méltóságos Generalis Ur parancsolattjából⁴ holmi pénzverő németek Bányára ügyekezvén, az tolvajok az utban felverték őket, a kikkél több feles drága edgyetmások között, egy tonnában bécsinálva pecsételve czemment sár is volt. Ugy informáltattunk N. Belső Szolnok Vármegyei Fő Biro Balog Sigmond Atyánkfiától, hogy a többi között azon tonna czemment sár is Kegyelmed kezihez adatott. Kihez képest így lévén az dolog, intimalljuk Kegyelmednek, hogy mind azon czemment sáárról, mind a több egyegyvetmásokról, melyek Kegyelmed kezéhez deveniáltanak, genuine informallyon bennünket és arról valo levelét tudositását Colosvári Fő Hadnagy Galffi Pál Atyánkfia kezébe külgye, ki is minél hamarébb kezünkbe juttatja. Colosvar.

6. *Medgyes, 1705 szeptember 30.* Die 30. Az Méltóságos Fejedelemnek irtunk ez szerent. Praemissis praemittendis. Kötelességünk szerent akarok Nagyságodnak értésére adni: Az regnicolaknak, úgy az militianak is panaszokból értettük, hogy az apro pénz szűk volta miatt ez Hazának nagy fogyatkozása vagyón. Kihez képest ha Nagyságodnak is kegyelmesen teczezenék, lévén Colosváratt olly mester emberek, a kik az pénzbeli Cusoriát erigálnák, méltoztassék Nagyságod az apro réz póltura verést ez Hazában is kegyelmesen megengedni, és azon szükségre bár csak három szekér rezet kegyelmesen conferalni. Azonban ami kevés ezüstbeli proventus a rhadnai bányáról redundal, azt is az ezüst polturának verettetésére kegyelmesen transferalni. Ugy tudgyuk Aranyváltó Fő Inspector Grabarics Jacob ő Kegyelme is ezen dologrol Nagyságodot alázatosan informalni fogja. Mint hogy penigh úgy láttyuk, az őrmennyek, görögök és egyéb idegen lereskedő rendek idegen országokra az ezüst pénzt és clenodiumokat szedik, és kitakaritják, és annyira, már ezüst pénzt alig találhattunk, ez iránt is micsoda remediumokkal éllünk, Nagyságod kegyelmes resolutioját allázatossan elvárjuk. Továbbra Isten kegyelmes oltalmában ajánlyuk Nagyságod életét és maradunk etc.

7. *Medgyes, 1705 szeptember 30.* Sub eodem dato Grabanicz Uramnak irtunk e szerent. Praemissis praemittendis. Kegyelmed levelét illendő respectussal elvöttük, continentiajat megértettük. Mind az Cusoria felállittatása alkalmatosságával és apro poltura verettetése, mind bizonyos rézbeli fundusnak kegyelmes consolatioja felől Kegyelmes Urunknak eő Nagyságának allázatossan irtunk, Kegyelmed is eő Nagyságát genuine ezen szükséges dologrul informallya (a mint eő Nagysága szolלו levelünkben mi is megirtuk) hogy Kegyelmed is informatiot téssen eő Nagysága előtt. Továbbra is ezen dolognak promotioját alloborallja Kegyelmed. Etc.

8. *Medgyes, 1705 szeptember 30.* Sub dato eodem Colosvári Nemes Tanácsnak irtunk e szerent. Praemissis praemittendis. Kegyelmetek levelét illendő respectussal elvöttük, continentiajat meghértettük, a mint hogy az apro pénzbeli fundusnak kegyelmes collatioja felől ő Nagy-

⁴ Gróf Forgách Simon, az erdélyi kuruc hadak főparancsnoka.

ságának allázatossan irtunk, és arról is, hogy ezen dologrol Arany Váto Fő Inspector Grabanics Uram eő Kegyelme bővebb informatiot tészen Kegyelmes Urunk ő Nagysága ellőtt. Az ezüst pénznek az Országból valo kitakarításának remediuma felől is eő Nagyságát allázatossan requiralyuk, Kegyelmetek mint eddig, ugy továbbra is az Méltóságos Generalisné Aszszony udvara iránt légyen illendő provisioval, és azon szükséghre kívántato necessariumoknak administratiojában légyenek illendő assistentiaval. Az Városson publicaltassa Kegyelmetek, senki is idegen kereskedő rendeknek lucrumért az ezüst pénzt ne elocállya, sub ammissione bonorum, és az kalmár marhát két árron ne adgya, másként az ilyeneknek kalamár marhái (comperta rei veritate) in sequestro confiscaltassanak, és hirrédván nekünk Kegyelmetek, az olyanak ellen kemény animadversioval leszünk. Etc.

Bánkúti Imre

SCHRIFTSTÜCKE AUS 1705 ZUR MÜNZGESCHICHTE KLAUSENBURG

Die publizierten Dokumente bringen neuere Daten über die Tätigkeit der Klausenburger Münzanstalt während des Rákóczi'schen Freiheitskrieges. 1705 beschloss das siebenbürger Consilium (Fürstlicher Rat) die Aufstellung der Münzanstalt, und ernannte zu deren Leiter den Arzt György Bereck v. Vizakna, Oberrichter von Klausenburg. Die notwendigen Werkzeuge beabsichtigte man aus Nagybánya herüber zu bringen, den Stempel zur Prägung der Goldgulden liess man durch den Klausenburger Goldarbeiter Gábor Szöllösi gravieren. Aus den Schriften ist zu entnehmen, dass zu dieser Zeit grosser Geldmangel in Siebenbürgen herrschte, da das Edelmetall von ausländischen Kaufleuten ausgeführt wurde, deshalb wurde die Ausgabe von Silber- und Kupferpolturen zur Sicherung des Kleingeldes für den inneren Warenverkehr geplant.

Mária Terézia pénzverése 1741–1768 között

Dr. Zimmermann Lajos 1905. július 24-i keltezéssel egy kéziratot ajándékozott a Magyar Numizmatikai Társulatnak, amely Magyarország (Körmöcbánya, Nagybánya, Gyulafehérvár), Ausztria (Bécs, Hall, Graz) és Csehország (Prága) pénzverési adatait tartalmazza az 1741 és 1768 közötti időszakból. Az utolsó 5 évben a Günzburgban „bérmunkában” vert ezüstök is szerepelnek. A kézirat korábbi eredete ismeretlen, úgyszintén a készítője is, mivel aláírással nincs ellátva. A felhasznált papír és tinta anyagából, valamint a papír vízjeléből ítélve a XVIII. század végén készülhetett.

Dr. Huszár Lajos a Numizmatikai Közlöny 1957–1958. évi LVI–LVII. évfolyamában a Körmöcbányán 1748 és 1768 között vert pénzekre vonatkozóan közölt hasonló adatokat. Ennek forrása a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárának Kézirattárában található kézirat, amit Plank Sándor másolt a századforduló táján a Selmezbányai Bányaigazgatóság levéltári anyagából. Ha ennek az adatait összevetjük a Magyar Numizmatikai Társulat tulajdonában levő, alább tárgyalandó kézirat adataival, akkor — az előforduló hibák egyezősége alapján — majdnem biztosra vehetjük, hogy mindkét kéziratot ugyanarról az eredetiről másolták.

Az alábbiak során a Magyar Numizmatikai Társulat birtokában levő kézirat alapján közlöm, hogy a fent felsorolt verdékben, 1741 és 1768 között — évekre bontva — mennyit vertek az egyes pénzfajokból. Mivel ezek az adatok mindeddig ismeretlenek voltak, gondolom számot tarthatnak mind a gyűjtők, mind pedig az elméleti szakemberek érdeklődésére.

A közölt adatok természetesen az illető verdében vert összmennyiségre vonatkoznak, tehát a tárgyalt időszakban — mint ez a korabeli pénzrendeletek alapján ismeretes — nemcsak a Mária Terézia nevére vert pénzekre, hanem amikor ez aktuális, a férje (Lotharingiai Ferenc) és fia (a későbbi II. József) nevére vert pénzekre is.

6 Dukát

<i>Bécs</i>	
1764	932 db

2 Souverain d'or

<i>Bécs</i>	
1756	6.539 db
1757	31.021 „
1758	23.072 „
1759	27.905 „
1760	4.975 „
1761	7.323 „

2 Dukát

<i>Körmöcbánya</i>	
1764	39.811 db
1765	25.881 db
1766	24.103 „
1767	30.350 „
1768	31.582 „

<i>Gyulafehérvár</i>	
1766	38.619 db
1767	31.792 „
1768	38.713 „

Dukát

<i>Körmöcbánya</i>			
1741	237.957 db	1751	153.660 db
1742	615.891 „	1752	144.017 „
		1761	144.922 db
		1762	136.558 „

1743	603.618	db	1753	130.146	db	1763	121.077	db
1744	205.066	„	1754	146.572	„	1764	177.724	„
1745	169.727	„	1755	144.862	„	1765	80.171	„
1746	176.901	„	1756	292.122	„	1766	76.159	„
1747	149.973	„	1757	153.267	„	1767	52.770	„
1748	105.592	„	1758	129.006	„	1768	42.984	„
1749	148.018	„	1759	143.969	„			
1750	132.237	„	1760	126.795	„			

Nagybánya

1741	8.646	db	1751	15.573	db	1761	27.007	db
1742	8.762	„	1752	14.570	„	1762	26.874	„
1743	6.533	„	1753	17.327	„	1763	26.391	„
1744	8.615	„	1754	17.772	„	1764	30.875	„
1745	8.532	„	1755	22.973	„	1765	32.869	„
1746	7.046	„	1756	24.633	„	1766	29.213	„
1747	7.390	„	1757	21.966	„	1767	28.843	„
1748	7.947	„	1758	26.876	„	1768	27.495	„
1749	9.670	„	1759	30.176	„			
1750	12.531	„	1760	21.649	„			

Gyulafehérvár

1741	57.224	db	1751	95.408	db	1761	133.690	db
1742	58.488	„	1752	94.144	„	1762	137.260	„
1743	56.792	„	1753	86.199	„	1763	120.699	„
1744	53.760	„	1754	87.402	„	1764	123.429	„
1745	53.014	„	1755	105.016	„	1765	132.821	„
1746	48.866	„	1756	134.667	„	1766	53.578	„
1747	58.949	„	1757	165.678	„	1767	84.651	„
1748	58.906	„	1758	163.689	„	1768	77.937	„
1749	67.794	„	1759	147.294	„			
1750	79.459	„	1760	156.534	„			

Bécs

1741	82.015	db	1751	21.129	db	1761	19.962	db
1742	47.491	„	1752	21.876	„	1762	24.668	„
1743	21.615	„	1753	30.953	„	1763	55.803	„
1744	12.062	„	1754	44.250	„	1764	39.843	„
1745	56.805	„	1755	115.504	„	1765	34.255	„
1746	13.770	„	1756	209.441	„	1766	33.704	„
1747	17.681	„	1757	49.273	„	1767	31.292	„
1748	12.262	„	1758	33.261	„	1768	30.990	„
1749	17.212	„	1759	38.474	„			
1750	26.276	„	1760	26.367	„			

Hall

1741	3.422	db	1751	1.372	db	1761	3.945	db
1742	3.181	„	1752	2.074	„	1762	3.461	„
1743	2.472	„	1753	1.986	„	1763	1.803	„
1744	2.486	„	1754	1.368	„	1764	1.512	„
1745	2.198	„	1755	2.268	„	1765	1.087	„
1746	1.896	„	1756	1.587	„	1766	1.310	„
1747	2.201	„	1757	2.358	„	1767	2.501	„
1748	1.749	„	1758	1.743	„	1768	1.544	„
1749	1.716	„	1759	1.348	„			
1750	1.590	„	1760	2.403	„			

Graz

1741	9.845	db	1751	1.591	db	1761	2.264	db
1742	3.385	„	1752	5.639	„	1762	2.326	„
1743	2.930	„	1753	5.078	„	1763	1.643	„

1744	2.105 db	1754	3.741 db	1764	1.440 db
1745	2.040 „	1755	5.030 „	1765	979 „
1746	1.379 „	1756	5.659 „	1766	854 „
1747	1.457 „	1757	1.975 „	1767	1.522 „
1748	1.459 „	1758	2.776 „	1768	1.015 „
1749	2.377 „	1759	3.238 „		
1750	3.141 „	1760	2.660 „		

Prága

1741	16.978 db	1751	12.612 db	1761	3.748 db
1742	14.806 „	1752	19.594 „	1764	3.452 „
1743	17.312 „	1753	13.242 „	1765	3.141 „
1744	3.911 „	1754	9.498 „	1766	5.023 „
1745	7.812 „	1755	12.662 „	1767	881 „
1746	4.996 „	1756	12.984 „	1768	2.166 „
1747	4.263 „	1757	6.999 „		
1748	5.391 „	1758	6.942 „		
1749	8.787 „	1759	6.617 „		
1750	9.301 „	1760	3.654 „		

Tallér

Körmöcbánya

1741	640.824 db	1751	334.614 db	1761	253.539 db
1742	901.596 „	1752	262.668 „	1762	85.371 „
1743	667.766 „	1753	278.837 „	1763	485.843 „
1744	862.482 „	1754	261.654 „	1764	153.580 „
1745	869.285 „	1755	262.057 „	1765	79.129 „
1746	652.602 „	1756	263.607 „	1766	57.912 „
1747	206.066 „	1757	266.420 „	1767	25.414 „
1748	6.170 „	1758	212.108 „	1768	43.284 „
1749	7.720 „	1759	271.199 „		
1750	15.156 „	1760	156.740 „		

Gyulafehérvár

1742	12.081 db	1750	5.662 db	1757	17.409 db
1743	5.122 „	1751	10.004 „	1758	10.886 „
1744	9.859 „	1752	7.015 „	1759	19.472 „
1745	3.266 „	1753	16.304 „	1760	17.871 „
1747	6.183 „	1754	13.597 „	1761	7.114 „
1748	4.185 „	1755	10.321 „	1762	9.502 „
1749	5.601 „	1756	9.948 „	1765	1.820 „

Bécs

1741	127.287 db	1751	100.715 db	1761	766.473 db
1742	37.839 „	1752	124.889 „	1762	503.771 „
1744	12.221 „	1753	255.824 „	1763	401.244 „
1745	4.876 „	1754	272.611 „	1764	727.692 „
1746	21.519 „	1755	363.963 „	1765	1.468.354 „
1747	1.427 „	1756	605.824 „	1766	1.157.454 „
1748	21.018 „	1757	558.572 „	1767	1.043.600 „
1749	53.642 „	1758	382.057 „	1768	89.244 „
1750	31.236 „	1759	320.920 „		
		1760	528.082 „		

Hall

1749	78.198 db	1756	751.941 db	1763	1.424.074 db
1750	199.271 „	1757	802.025 „	1764	2.190.834 „
1751	482.535 „	1758	546.797 „	1765	1.090.035 „
1752	952.129 „	1759	661.641 „	1766	628.268 „
1753	1.474.365 „	1760	1.118.197 „	1767	555.651 „
1754	949.308 „	1761	687.124 „	1768	433.784 „
1755	919.198 „	1762	1.040.706 „		

Graz

1741	13.302 db
1764	812 „
1765	580 „

Prága

1741	93.942 db
1742	88.522 „
1743	16.659 „
1746	69.272 „
1747	3.374 „
1748	41.144 „
1749	51.064 „
1750	58.048 „

Körmöcbánya

1752	45.717 db
1753	49.932 „
1754	41.063 „
1755	48.883 „
1756	45.829 „
1757	40.374 „

Gyulafehérvár

1755	3.906 db
1756	1.915 „
1757	1.703 „
1758	2.498 „
1759	1.594 „
1765	2.699 „

Graz

1749	26.546 db
1750	37.331 „
1751	54.288 „
1752	53.123 „
1753	53.321 „
1754	31.203 „
1764	151 „

Körmöcbánya

1752	12.504 db
1753	10.092 „
1754	8.025 „
1755	11.204 „
1756	12.566 „
1757	12.581 „

Nagybánya

1741	109.737 db
1742	110.288 „
1748	31.036 „
1749	46.521 „
1750	74.629 „
1751	110.079 „
1752	8.518 „

1751	217.176 db
1752	242.820 „
1753	242.316 „
1754	206.920 „
1755	15.546 „
1756	38.818 „
1757	110.096 „
1758	82.984 „

1/2 Tallér

1758	36.958 db
1759	36.511 „
1760	25.449 „
1761	34.376 „
1762	13.793 „
1763	89.822 „

Bécs

1741	4.508 db
1744	13.569 „
1745	1.990 „
1746	11.029 „
1748	4.788 „
1765	39.523 „
1766	140.000 „
1767	90.014 „

Günzburg

1766	76.620 db
1767	72.828 „
1768	36.598 „

1/4 Tallér

1758	7.737 db
1759	6.857 „
1760	4.687 „
1761	6.069 „
1762	2.339 „
1763	54.215 „

Gyulafehérvár

1755	65 db
1765	3.752 „

Günzburg

1764	154.252 db
1765	2.512.905 „
1766	2.816.077 „
1767	2.702.574 „
1768	1.352.531 „

1759	91.278 db
1760	233.099 „
1761	183.101 „
1762	99.884 „
1763	2.125 „
1764	2.450 „
1765	94.397 „

1764	29.158 db
1765	24.769 „
1766	12.794 „
1767	7.016 „
1768	11.776 „

Hall

1766	33.750 db
------	-----------

Prága

1742	3.283 db
1743	54.500 „
1744	55.645 „
1745	108.704 „
1746	12.394 „
1751	1.395 „
1763	4.032 „
1765	14.327 „

1764	6.888 db
1765	57.435 „
1766	3.538 „
1767	2.008 „
1768	2.842 „

Bécs

1742	181.911 db
1743	17.913 „
1744	13.408 „
1746	8.392 „
1748	382 „
1766	1.185.130 „
1767	353.976 „
1768	1.153.105 „

Hall

1741	299.011 db	1745	293.766 db	1752	37.097 db
1742	401.809 „	1746	214.011 „	1753	61.145 „
1743	299.423 „	1748	52.336 „	1758	5.592 „
1744	268.653 „	1749	119.192 „		

Graz

1744	20.095 db
1745	26.780 „
1746	45.031 „
1747	4.843 „
1748	18.126 „
1749	18.259 „
1764	113 „

Günzburg

1766	628 db
------	--------

Prága

1763	8.539 db
1764	311.444 „
1765	30.492 „
1766	406.782 „

20 Krajcár

Körmöcbánya

1755	32.383 db
1758	12.793 „
1759	90.892 „
1760	35.755 „
1761	70.599 „
1763	3.533.823 „
1764	2.210.578 „
1766	1.471.142 „
1767	2.131.674 „
1768	1.488.404 „

Nagybánya

1755	116.519 db
1756	254.377 „
1757	229.982 „
1758	226.812 „
1759	256.863 „
1760	224.738 „
1761	229.235 „
1767	323.445 „
1768	355.137 „

Gyulafehérvár

1755	15.198 db
1764	24.316 „
1765	142.662 „
1766	364.451 „
1767	238.296 „
1768	287.578 „

Bécs

1754	1.218.951 db	1759	309.128 db	1764	7.702.315 db
1755	1.074.448 „	1760	162.716 „	1765	5.888.132 „
1756	734.670 „	1761	77.897 „	1766	5.119.446 „
1757	232.177 „	1762	30.241 „	1767	3.185.136 „
1758	386.273 „	1763	5.791.437 „	1768	2.733.634 „

Hall

1754	583.349 db	1759	340.423 db	1765	132.157 db
1755	631.724 „	1760	69.693 „	1766	253.211 „
1756	557.792 „	1761	198.728 „	1767	317.608 „
1757	295.631 „	1763	29.632 „	1768	246.286 „
1758	548.826 „	1764	160.813 „		

Graz

1754	90.874 db	1758	232.235 db	1763	3.782 db
1755	201.156 „	1759	351.115 „	1766	150.201 „
1756	149.396 „	1760	162.207 „	1767	162.948 „
1757	191.989 „	1761	66.456 „	1768	156.771 „

Günzburg

1764	11.786 db
1766	196.934 „
1767	49.290 „

Prága

1754	250.572 db	1759	615.133 db	1765	934.090 db
1755	560.240 „	1760	830.808 db	1766	414.492 „
1756	822.086 „	1761	1.123.375 „	1767	1.175.898 „
1757	840.398 „	1763	2.484.548 „	1768	1.120.456 „
1758	1.412.675 „	1764	1.353.469 „		

17 Krajcár

Körmöcbánya

1742	178.887 db	1751	1.832.696 db	1760	1.071.140 db
1743	631.178 „	1752	1.759.116 „	1761	1.765.121 „
1744	564.544 „	1753	1.486.140 „	1762	4.092.228 „
1745	504.216 „	1754	1.849.063 „	1763	541.830 „
1746	402.851 „	1755	1.307.378 „	1764	1.177.910 „
1747	2.690.268 „	1756	1.117.278 „	1765	1.794.961 „
1748	2.603.358 „	1757	943.987 „	1766	636.803 „
1749	2.815.431 „	1758	1.074.215 „		
1750	2.978.036 „	1759	945.878 „		

Nagybánya

1743	138.512 db	1750	87.628 db	1762	431.488 db
1744	167.114 „	1751	49.013 „	1763	587.341 „
1745	176.179 „	1752	127.082 „	1764	632.176 „
1746	167.531 „	1753	250.554 „	1765	537.592 „
1747	151.673 „	1754	284.126 „	1766	459.987 „
1748	103.219 „	1755	203.547 „		
1749	120.999 „	1761	46.754 „		

Gyulafehérvár

1747	23.363 db	1750	28.074 db	1764	398.070 db
1748	22.213 „	1751	22.349 „	1765	8.806 „
1749	22.082 „	1763	374.350 „		

Bécs

1741	93.524 db	1749	309.615 db	1761	14.598 db
1742	133.774 „	1750	121.059 „	1762	1.472.407 „
1744	9.189 „	1751	478.264 „	1763	595.903 „
1747	652.679 „	1752	151.883 „	1765	55.524 „
1748	592.267 „	1753	56.592 „		

Hall

1748	61.778 db	1753	1.084.767 db	1762	207.720 db
1749	255.063 „	1754	176.569 „	1763	135.427 „
1750	217.529 „	1758	35.891 „	1765	15.908 „
1751	138.800 „	1760	69.720 „		
1752	703.720 „	1761	749.944 „		

Graz

1741	35.615 db	1750	26.438 db	1760	108.508 db
1742	108.726 „	1751	11.895 „	1761	139.048 „
1743	4.681 „	1752	151.425 „	1762	222.338 „
1747	15.914 „	1753	113.919 „	1763	205.814 „
1748	98.763 „	1754	68.890 „	1764	1.657 „
1749	12.374 „	1758	3.061 „		

Prága

1741	62.922 db	1748	198.496 db	1754	116.952 db
1742	328.768 „	1749	195.953 „	1761	124.347 „
1743	358.497 „	1750	151.001 „	1762	2.190.936 „
1744	110.980 „	1751	198.672 „	1763	711.868 „
1745	220.564 „	1752	181.782 „	1765	13.777 „
1747	225.910 „	1753	171.964 „		

10 Krajcár

Körmöcbánya

1755	22.811 db	1760	26.307 db	1766	581.083 db
1758	26.697 „	1764	477.466 „	1767	246.561 „
1759	16.878 „	1765	14.460 „	1768	142.104 „

Gyulafehérvár

1765 376.650 db
1767 298.347 „
1768 94.403 „

Bécs

1754 275.070 db	1758 64.960 db	1764 26.596 db
1755 102.409 „	1759 17.019 „	1765 79.334 „
1756 38.364 „	1760 35.453 „	1767 126.273 „
1757 38.963 „	1763 88.994 „	1768 248.542 „

Hall

1741 18.864 db	1757 119.013 db	1767 63.396 db
1754 54.769 „	1761 53.508 „	1768 60.214 „
1755 264.346 „	1765 153.088 „	
1756 143.027 „	1766 52.876 „	

Graz

1754 4.369 db	1757 7.133 db	1766 148.279 db
1755 33.299 „	1764 275.226 „	
1756 9.547 „	1765 310.443 „	

Günzburg

1764 1.111.328 db
1765 1.145.757 „
1766 99.384 „
1768 112.408 „

Prága

1758 81.910 db	1763 165.266 db	1767 70.604 db
1759 20.346 „	1764 3.263.988 „	1768 99.596 „
1760 145.764 „	1765 3.166.129 „	
1761 214.222 „	1766 2.255.527 „	

7 Krajcár

Körmöcbánya

1747 8.146 db	1756 27.319 db	1762 1.239.925 db
1751 25.739 „	1757 37.996 „	1763 523.309 „
1752 13.739 „	1758 54.581 „	1764 958.176 „
1753 7.259 „	1759 158.770 „	1765 1.629.025 „
1754 22.018 „	1760 185.931 „	1766 371.226 „
1755 26.820 „	1761 687.477 „	

Gyulafehérvár

1762 19.578 db
1764 82.125 „
1765 9.507 „

Bécs

1741 227.649 db	1746 47.132 db	1753 14.462 db
1742 619.431 „	1747 128.345 „	1765 76.470 „
1743 177.800 „	1748 17.235 „	1766 34.533 „
1744 131.627 „	1751 9.861 „	1768 38.211 „
1745 35.532 „	1752 10.047 „	

Hall

1741 454.373 db	1748 1.109.456 db	1758 42.866 db
1742 690.690 „	1749 40.125 „	1760 139.612 „
1743 859.808 „	1750 108.661 „	1761 133.405 „
1744 986.645 „	1751 48.548 „	1762 147.207 „
1745 646.875 „	1752 49.432 „	1763 164.414 „
1746 843.265 „	1753 145.334 „	1765 36.031 „
1747 1.810.193 „	1754 36.723 „	

Graz

1741 11.825 db
1743 54.912 „
1744 50.104 „

1745 19.162 db
1746 8.697 „
1747 181.876 „

1751 9.151 db
1764 1.458 „

Prága

1742 9.153 db
1743 143.429 „
1744 96.820 „
1746 72.202 „

1747 42.790 db
1754 2.861 „
1762 2.789.706 „
1763 2.757.150 „

1764 579.460 db
1765 28.888 „

5 Krajcár

Günzburg

1765 142.027 db
1766 691.261 „
1767 515.951 „

Garas

Körmöcbánya

1747 6.668 db
1751 25.519 „
1752 13.140 „
1753 29.651 „
1754 12.569 „
1755 35.148 „

1756 31.678 db
1757 30.203 „
1758 92.255 „
1759 94.027 „
1760 121.095 „
1761 106.767 „

1762 56.627 db
1764 118.498 „
1765 91.810 „
1766 74.385 „
1767 60.617 „
1768 44.623 „

Nagybánya

1749 19.030 db
1750 13.251 „
1752 17.971 „
1753 12.310 „

1757 15.262 db
1758 17.428 „
1759 13.661 „
1760 22.111 „

1764 99.562 db
1765 38.514 „

Gyulafehérvár

1745 5.215 db
1762 3.552 „
1765 13.363 „
1768 95.729 „

Bécs

1741 132.724 db
1742 120.117 „
1743 57.735 „
1744 85.996 „
1745 104.858 „
1746 89.995 „
1747 150.894 „
1748 101.083 „
1749 65.681 „

1750 106.910 db
1751 110.508 „
1752 46.787 „
1753 61.114 „
1754 45.293 „
1755 42.391 „
1756 69.175 „
1757 35.500 „
1759 27.796 „

1760 36.733 db
1762 15.702 „
1763 26.503 „
1764 39.842 „
1765 146.805 „
1767 439.000 „
1768 84.891 „

Hall

1741 74.559 db
1742 68.652 „
1743 85.732 „
1744 72.012 „
1745 81.473 „
1746 106.168 „
1747 120.199 „
1748 223.556 „
1749 125.676 „

1750 181.848 db
1753 384.051 „
1754 113.267 „
1755 90.322 „
1756 120.993 „
1758 42.071 „
1759 28.528 „

1760 101.663 db
1761 496.542 „
1762 300.214 „
1763 125.047 „
1764 122.244 „
1765 82.270 „
1766 63.695 „
1767 37.853 „
1768 31.819 „

Graz

1741	16.591 db
1742	35.273 „
1743	12.046 „
1744	5.711 „

1745	3.825 db
1749	26.366 „
1750	11.368 „
1751	25.689 „

1754	7.067 db
1764	2.077 „

Prága

1741	321.557 db
1742	226.724 „
1743	64.247 „
1750	19.444 „
1753	29.344 „

1754	5.651 db
1758	14.417 „
1761	199.996 „
1762	335.187 „
1763	26.217 „

1764	4.803 db
1765	269.986 „
1766	638.651 „

Poltura

Körmöcbánya

1747	11.638 db
1748	66.746 „
1750	443.958 „

1751	437.870 db
1752	609.680 „
1754	174.500 „

1756	974.975 db
1758	79.067 „
1759	91.597 „

Gyulafehérvár

1747	13.628 db
------	-----------

Bécs

1752	184.133 db
------	------------

Hall

1752	996.904 db
1753	272.016 „
1754	56.094 „

I Krajcár

Körmöcbánya

1756	1.084.260 db
1757	62.923 „
1758	455.343 „
1759	265.507 „
1760	211.542 „
1761	41.475 „

Nagybánya

1758	56.721 db
------	-----------

Gyulafehérvár

1762	7.776 db
------	----------

Bécs

1742	125.194 db
1743	54.106 „
1744	155.594 „
1745	91.429 „
1746	82.909 „

1747	201.619 db
1748	199.985 „
1749	85.525 „
1750	578.979 „
1751	189.702 „

1752	441.738 db
1753	138.934 „
1755	69.940 „

Graz

1741	121.917 db
1743	28.464 „
1744	22.591 „
1745	23.542 „
1746	46.805 „

1747	57.231 db
1749	40.461 „
1753	68.083 „
1754	115.875 „
1755	91.759 „

1756	72.154 db
1757	44.797 „
1758	39.377 „
1759	46.641 „

Hall

1741	228.940 db
1742	248.142 „
1743	215.116 „
1744	252.088 „
1745	243.201 „
1746	168.573 „
1747	350.796 „

1748	231.022 db
1749	210.699 „
1750	120.959 „
1751	142.676 „
1752	1.230.066 „
1753	991.724 „
1754	204.761 „

1755	224.778 db
1756	155.073 „
1757	83.163 „
1758	88.151 „
1759	64.264 „

Prága

1742	24.246 db
1755	84.249 „
1759	275.338 „
1760	83.202 „

Denár

Körmöcbánya

1741	94.085	db
1742	74.350	„
1743	64.035	„
1746	1.590.345	„
1747	82.175	„
1750	825.365	„

1751	456.355	db
1752	2.851.375	„
1753	606.360	„
1754	601.025	„
1755	542.625	„
1756	2.042.135	„

1757	162.157	db
1758	198.000	„
1759	152.900	„
1760	37.340	„

Nagybánya

1756	72.925	db
------	--------	----

1/2 Krajcár

Graz

1741	7.686	db
1742	66.882	„
1743	42.186	„

1744	21.262	db
1745	7.805	„
1746	47.954	„

1747	21.422	db
1748	71.616	„
1749	130.926	„

Prága

1741	51.390	db
1742	39.930	„
1743	87.406	„
1744	50.976	„
1745	69.140	„
1746	77.920	„

1747	64.896	db
1748	54.752	„
1749	108.383	„
1750	129.630	„
1751	135.752	„
1752	47.915	„

1753	151.580	db
1754	87.796	„
1756	54.986	„
1758	74.362	„
1759	38.728	„

Pfennig

Bécs

1746	112.528	db
1751	117.840	„

Hall

1741	587.868	db
1742	874.424	„
1743	717.548	„
1744	724.488	„
1745	803.824	„
1746	718.224	„
1747	798.904	„

1748	798.904	db
1749	809.056	„
1750	625.452	„
1751	438.412	„
1752	599.196	„
1753	472.508	„
1754	376.700	„

1755	288.496	db
1756	227.032	„
1757	70.968	„
1758	203.584	„
1759	127.756	„

Rézpoltura

Körmöcbánya

1763	1.665.451	db
1764	4.771.659	„
1765	4.909.956	„
1766	2.090.770	„
1767	182.400	„

Rézsoldó

Hall

1763	7.575	db
1764	605.019	„
1767	78.027	„

Grác

1760	493.056	db
1762	2.451.000	„
1763	3.462.000	„
1765	1.584.000	„
1767	1.967.650	„
1768	3.303.780	„

Günzburg

1768	995.991	db
------	---------	----

Rézkrajcár

Körmöcbánya

1759	259.984	db
1760	2.343.798	„
1761	21.942.613	„

Nagybánya

1762	984.000	db
1763	1.208.880	„

Gyulafehérvár

1761	403.694	db
1762	1.403.483	„
1763	525.761	„

1762	27.167.324	db
1763	2.235.400	„
1764	49.200	„
1765	23.728	„

Bécs

1760	7.931.050	db
1761	12.628.888	„
1762	26.019.821	„
1763	5.822.235	„
1764	1.252.229	„

Hall

1761	1.463.489	db
1762	521.469	„
1763	240.019	„
1764	464.494	„
1765	86.832	„

Grác

1761	2.891.116	db
1762	5 646.244	„
1763	1.456.800	„

Prága

1760	1.944.000	db
1761	15.384.000	„
1762	17.431.500	„
1763	5.401.250	„

Rézgröslí

Körmöcbánya

1759	451.920	db
1760	3.146.130	„
1761	682.325	„

1762	707	db
1763	3.312	„
1765	78.183	„

1766	78.183	db
1767	513.600	„
1768	32.000	„

Gyulafehérvár

1764	2.005.763	db
1765	2.007.855	„

Bécs

1767	692.000	db
------	---------	----

Prága

1760	5.012.000	db
1761	2.690.000	„
1765	2.394.106	„

1/2 Rézsoldó

Hall

1763	159.455	db
1764	347.878	„

Grác

1762	381.218	db
1768	368.280	„

Günzburg

1768	792.216	db
------	---------	----

Rézdenár.

Körmöcbánya

1760	1.071.005	db
1761	936.365	„
1762	2.390	„
1763	13.698.262	„
1766	92.895	„
1767	195.767	„
1768	796.225	„

Bécs

1767	325.395	db
------	---------	----

1/2 Rézkrajcár

Gyulafehérvár

1764	1.040.255	db
------	-----------	----

Bécs

1761	503.020	db
1762	656.240	„
1765	3.894.000	„

Hall

1760	2.064.440	db
1761	665.466	„
1762	568.702	„
1763	8.620	„
1765	135.654	„

Graz

1762	241.200	db
1765	3.465.761	„

Prága

1761	1.122.000	db
1765	1.259.370	„

1/2 Rézdenár

Bécs

1767	1.416.355	db
------	-----------	----

1/4 Rézkrajcár

<i>Körmöcbánya</i>		
1759	946.560	db
1760	2.079.578	„
1762	5.280	„
1763	44.611	„
1764	2.273.458	„

<i>Bécs</i>		
1759	4.843.903	db
1765	7.353.600	„

<i>Hall</i>		
1762	655.952	db
1763	26.632	„
1765	288.484	„

<i>Graz</i>		
1765	1.423.371	db

<i>Prága</i>		
1759	1.080.000	db
1760	186.000	„
1765	2.720.512	„

Rézpennig

<i>Hall</i>		
1767	584.340	db

Rézfillér

<i>Bécs</i>		
1767	1.209.168	db
1768	1.588.800	„

Rádóczy Gyula

DIE MÜNZPRÄGUNG MARIA THERESIAS ZWISCHEN 1741—1768.

Mit dem Datum vom 24. Juli 1905 übergab Dr. Lajos Zimmermann der Ungarischen Numismatischen Gesellschaft ein Manuskript, welches die Daten der Münzprägung von Ungarn (Kremnitz, Nagybánya, Karlsburg) und Österreich (Wien, Hall, Graz) sowie Böhmen (Prag) für die Zeitspanne zwischen 1741 bis 1768 enthielt. Die in den letzten 5 Jahren in Günzburg in »Lohnarbeit« geprägten Silbermünzen sind ebenfalls enthalten. Der vorherige Ursprung des Manuskripts ist unbekannt, ebenso der Autor, da keine Unterschrift vorhanden ist. Aufgrund der angewandten Tinte und des Papiermaterials, sowie des Wasserzeichens im Papier, könnte es Ende-des XVIII. Jahrhunderts angefertigt worden sein.

In Bezug auf die in Kremnitz zwischen 1748—1768 geprägten Münzen publizierte Dr. Lajos Huszár im Jahrgang LVI—LVII (1957—1958) des Numizmatikai Közlöny's ähnliche Daten. Deren Quelle ist das im Münzkabinett des Ungarischen Nationalmuseums befindliche Manuskript, welches Sándor Plank während der Jahrhundertwende aus dem Material des Archives der Schemnitzer Bergwerksdirektion kopierte. Wenn man dessen Daten mit jenen des im Besitze der Ungarischen Numismatischen Gesellschaft befindlichen, weiters zu behandelnden, Manuskripts vergleicht, dann ist es — wegen der Gleichheit der vorkommenden Fehler — sozusagen als sicher anzunehmen, dass beide Manuskripte von denselben Original kopiert wurden.

Weiters teile ich aufgrund des im Besitze der Ungarischen Numismatischen Gesellschaft befindlichen Manuskript mit, dass in den angeführten Münzstätten zwischen 1741—1768 — in Jahrgänge geteilt — wieviel der einzelnen Münzsorten geprägt wurden. Da diese Daten bisher unbekannt waren, hoffe ich auf das Interesse der Sammler, sowie der theoretischen Fachleute.

Die mitgeteilten Daten beziehen sich selbstverständlich auf die Gesamtmenge der in den betreffenden Anstalten geprägten Münzen, also während der erwähnten Zeitspanne — wie es aus den zeitgenössischen Münzverordnungen bekannt ist — nicht nur auf Namen Maria Theresias geprägte Münzen, sondern auch, als dies aktuell war, auf Namen ihres Gatten (Franz von Lothringen) und Sohnes (des späteren Josef II.) geprägtes Geld ebenfalls.

Pénztörténeti adatok Kecskemét város körözüvényeiben (1789–1798)

Előző cikkeinkben tucatnyi kisebb pénzügyi rendelkezés mellett¹ Mária Terézia átfogóbb rendeletét is közzétettük.² Mind a négy közleményünkben igyekeztünk kifejteni azokat a politikai és gazdasági körülményeket, amelyek e rendelkezések megtételére készítették a bécsi kormánysszerveket. Ezek ismétlésétől ezúttal — úgy érezzük — bízvást eltekinthetünk, hiszen azok minden érdeklődő számára könnyen hozzáférhetők.

A most közlésre kerülő pénztörténeti adatsor II. József uralkodásának utolsó hónapja-ától indul, felöleli II. Lipót rövid országlásának egész idejét és I. Ferenc trónralépésének első éveit.

A megyei és városi hatóságok kinos érdeklődéssel figyeltek minden pénzzel kapcsolatos császári rendelkezést, és siettek azt — saját érdekükről is szó lévén — igen gyorsan közhírré tenni. Az intimátumok továbbítására Kecskemét város érdemes tanácsa lovas futárszolgálatát vette igénybe. Néha még azt is feljegyezték, hogy a levél hozzájuk estefelé vagy ebéd után érkezett s ők merre (rendszerint Nagykőrösre) továbbították. A nagyobb nyomaték kedvéért és a zökkenőmentes lebonyolítás érdekében külön currens készült a szövegek mellé, vagy még gyakrabban a pénzügyi rendelkezést a currens szövegébe iktatták be. A currenseket általában a járás szolgabírája írta alá, s a többnyire latin nyelvű rendelkezéseket ő vagy irtoka magyarul summázta. Néha személyes utasításaival is megtoldotta a leveleket. A körözüvényeket, esetleges viták és félremagyarázások elkerülése végett, kiküldés előtt lemásolták és megőrizték. Kecskemét város levéltárosa a tucatnyi vaskos kötetet szerencsére a későbbiek során sem selejtezték ki, amint az más városokban történt, s így kerülhetnek jelenleg bemutatásra.

E pénztörténetileg érdekes és éppen pontos keltezésük miatt fontos adatokra dr. Balanyi Béla, a kecskeméti levéltár nyugalmazott igazgatója hívta fel a figyelmünket. Az anyag feltárása immáron egy évtizede folyik, de publikálása ezzel nem tud lépést tartani.

A szövegek közlésénél időrendi sorrendben haladunk s betűhűségre törekszünk. Az egyes rendelkezések, rendeletek önmagukért beszélnek. A jegyzetek az anyag jobb megértését hivatottak elősegíteni, és egyúttal megadják a körözüvény őrzésének pontos levéltári jelzetét.

1789. október 22.

6967. 29^a 7^{br} Az arariumnak³ vagy valamint az publicum securitássára⁴ való nézve szükséges, hogy béváltásnál a Banco-Czédulák szorgalmazatosan megvizsgáltassanak, és főképpen arra kellek vigyázni, hogy azokban ki van é mind a két Czimerje jól nyomva és Papirosnak felső részén reá-ütött Summa úgy valamint az környéken lévő szavak jól megláttzanak é? ha pedig azon eset adná elől-magát, hogy valamely rész hamis Bancó-Czédulát hozna a Cassába tehát attúl azonnal meg-kell tudakozni, hogy kitül kapta? és ezen esetbe az esméretlen és hitetlen Embereket szabad le-tartóztatni, de mindazáltal nagyobb tekintetű és esméretes személyeket ezen tartóztatás semmiképpen nem illetheti, hanem mindezeket meg tudni kell, hogy kitül kapták légyen azon hamis Bancó-Czédulát.

Általában pedig az ilyes esetet fellyebb is, tudniillik a Fels. Helytartó Tanácsnak jeleníteni szükséges, hogy onnét is Rendelések tétethessenek eránta.⁵

¹ *Kőhegyi Mihály*: Kecskemét város körözüvényei a bankócédulák ügyében (1797–1806). Num. Közl. 1967–1968. 81–85. — Ua. Pénztörténeti adatok Mária Terézia korából (1759–1770). Num. Közl. 1971–1972. 59–62. — Ua. Pénztörténeti adatok Kecskemét város körözüvényeiben (1771–1789). Num. Közl. 1973–1974. 67–74.

² *Kőhegyi Mihály*: Mária Terézia pénzértékelési rendelete 1755-ből. Num. Közl. 1969–1970. 63–72.

³ Állami, állam.

⁴ Bátorosság, veszélytelenség. Itt lényegében az egyszerű emberek tudatlanságából származó anyagi kár elhárítására céloz az irat.

⁵ Bács-Kiskun Megyei levéltár, Kecskemét város levéltára. Protocollum Currentalis 1789–1792. 106–107.

1790. Die 5^a Aug.

N. 3075. Nem régiben bizonyos hamis koronás Tallérok jöttek világosságra, melynek egyik oldalán a megholt Jósep Tsászárnak képe, a szám felül való irással, másik oldalán pedig 3 korona, és az ezer 787 Esztendő láttatnak, mint hogy pedig ezen Tallérok Tzinbül vannak öntve és csak a felső részei vannak egy kevéssé ezüsstel bé húzva, hangjokrul kenyen meg ismérhetők, vigyázon tehát ki ki hogy az illetén hamis pénz el ne tsalattasson.⁶

1791. Die 5. Febr.

115. Ezen Gyűlésnek alkalmatosságával, az Ns. Vmgyének az iránt jelentés tétetődven, mint ha némely Helységek Lakossai, az tulajdonképpen verettett negyedrészt és fél krajtzárokat, némely képzelő károsodástul félven, élő értékében el venni nem bátorzkodnának, holott ezen pénznek valóságos és tekeletes értéke lévén, nem csak az királyi, és más kezenséges kassáknál minden akadál nélkül bé vétetik hanem átalijában az kereskedésben is bátor folyása vagy hogy tehát ez iránt, némely bal vélekedések által a pénznek forgása, és ezzel öszve kaptsolt kereskedés, valamiben akadált ne szenvedjen a Helységek Előljáróinak ketelességekben fog állani, az népet arrul bizonyossá tenni hogy nem csak a negyedrészt krajtzárok, hanem akár mely pénz is, mely a Fejedelemnek bizonyos jegyét viseli, a feljettett értékben, minden tartózkodás nélkül el vétetődhetnek, és magát el adandó fizetésekben, el is fizetődtetik.

ki atta Szentkirályi
László T. Ns. Pest Ve.
VNotáriussa.⁷

1791. Mart. hava 26. költ Currens

Lengyel Országba némely emberek az ezüst Garas Peták, Tizes, Márjás, Huszas s az negyedrészt Belga 38. Xkat érő Tallérok meg aranyozására reá adván magokat, azokból arany képében meg lehető Summát el költötték. Hogy tehát ezeknek el vételitül kiki magát oltalmazza, ezek a meg esmérhető jelei

1° Ez közönséges meg esmérhető Jelek, hogy oly nehezek nintsenek mint az aranyok.

2° Az régi Garasokon, Petákokon, Tizeseken, Márjásokon, és mind az új, mint a régi Huszasokon többnyire az reájok ki nyomott Sas Lábnál, az új Garasokon pedig leg inkább Sas mellén van oly szám, mely által a Pénz érdemét lehet meg tudni, mely Szám az Aranyokon nintsen.

3° A negyedrészt Belga Tallér igen sokat hasonlítván a Souverendonhoz, meg különböztetések ha jól meg vannak aranyozva annál nehezebb, arra kel tehát vigyázni hogy a Souverendonokon mind a két oldalán, tudni illik mind a Felső feje, mind a más oldalon lévő czimere felett Korona vagyon, a Belga 1/4 Tallérnak pedig csak egy oldalán a czimer felett vagyon Korona.⁸

2^a July 1791.

Mostanában egy hamis Czinbül készült belga 2.ftos, de hangjárul meg esmérhető hamis Pénz fogatott, melynek egyik oldalán meg holt Jóseff Császár képe, a másikon pedig 3. korona és az 1784. Szám vagyon, vigyázzon tehát kiki, és ójja magát az illyennek el vételitül.⁹

2^a July 1791.

1503. N. Békés Vgyében két koronás hamis Tallér találtatott, az egyik oldalán II^{ik} Jóseff képe, a másikon 3. Korona, és 1787. esztendő Szám vagyon, a hangzásából meg esmérszik. Kiki az el vételiben vigyázzon.¹⁰

Tttes N. Pest Vármegyének Pesten tartott különös Gyűléséből költt Currensei 11. Nov. 1792.

A M. K. H Tanács két hamis Aranyokrul tudositya ezen Vármegyét, melyek Kőrös Vgyében találtatnak. Az egyik Császár Arany. Másik Kőrömtzy, mind a kettőn F. Maria Theresia képe látatik, melyeket a könnyűségéből és haloványságából, és otromba ki veréséből meg lehet esmérni. A Császár Arany formájún 1743 esz. találtatik illy hibás környül irással az egyik felén Maria Theresia IX. 5 Rex Hung. Bo: A másik felén pedig Arch. Ad. Bu. Pr. Tran. ND.

⁶ Ugyanott, Prot. Curr. 1789—1792. 212.

⁷ Ugyanott, Prot. Curr. 1789—1792. 275.

⁸ Ugyanott, Prot. Curr. 1789—1792. 284.

⁹ Ugyanott, Prot. Curr. 1789—1792. 328.

¹⁰ Ugyanott, Prot. Curr. 1789—1792. 331.

Lob. M. D. A Körmötzy formájú pedig 1744 esz találtatik szokott környül irással. Melly a vigyázás végett közhirré tétetik.¹¹

17^a January 1793. hava 11^a

24890. *Nicolich Mátyás arany mives* Legénynek Batanitz¹² nevezetü helységben, a Pétervári kerületben születtetett, mint egy 24. esztendő, középszerű természetű, fekete hajú piros-telleyes ábrázatú, vereses Német Kaputot visel, Rátzúl, és keveset olá hul beszél, Magyar Ország felé vette az uttyát, a közönséges hir szerént, *hamis huszasokat adott ki*.¹³

Anno 1793. 27^a Juny érkezett Currens

Minden következhető tsalfaságoknak el mellőztetése okáért a Föls. Htto Tanátsnak jelentése mellett, *némely hamis Huszasok* formája és meg-esmértető jelei, kinek kinek tudtára adatnak mellynek rosz minéműségek a következendőkbul meg-esmértetnek:

1^a A betűknek formátlan rajzolattyokbul.

2^a A többi jó huszasoktul 9 gran könnyebségekről.

3^{or} Minden ezüst nélkül való lételéről, s arról is hogy semmi vas eszközel meg nem hajtat-hatnak, hanem mint az üveg széjjel törnek.

4er Utolszor a különös pengésekről.

Melly dolog közöltetik minden előjárókal a végett hogy lakossainak ki hirdettettvén, ha ollyatén huszasokat találának a Ns Vármegyének bé küldeni tartoznak.¹⁴

1793. 11^a October jött Currens

2433. Nem régiben némelly hamissan vert *Koronás forintok kezdenek láttatni*, mellyeket tsak könnyűségekről s pengésekről lehet meg-esmérni. Kiki azért magát az illyenektől ójja, ha valahol látná, bé- jelenteni tartozzék.¹⁵

1793. 24^a 9^{br}

2526 Jelentetett a fő Mgsu Magyar HTartó Tanáts által hogy bizonyos Horvát Országi Czigányok N. Vass Vmegyében hamis *Huszasokat summássan hoztak légyen folyamatba*.

Melly is a végre tétetik köz hirül hogy magát a kártul kiki oltalmazhassa, ezen Huszasokat, mind a verésrül melly igen ormatlan, mind pedig a pengésrül, mivel e pénz ónbul és Czinbul van ötve, és így nem igen hangos könnyen meg-lehet esmérni.¹⁶

Tettes Nes Pest Vármegyének Pesten 793 Esztendei December Napján, s több következendőkön tartott Köz-Gyűléséből köllt Currensei

Az Oláh Országi Fejedelemségben, nem régiben valamelly két Piászterből és Száz Párából álló *hamis Pénz hozattatott bé, melly a jó* illetén forma Pénztől annyiba különbözik, az mennyi-ben négy és fél Párával könnyebb.¹⁷

27^a May hava 7ma *vesperina* érkezett Currens

1073. Az Országban némelly Hollandus Arany formára készült *Pénzek forganak, vigyázzon tehát ki ki* az effélékre, hogy pedig azokat meg-esmérhesse, jelei imé ezek, a már fellyeb is meg van írva, Hollandus Arany formára vagynak az 1744.¹⁸ esztendő száma van rajtuk, szinekbe sokkal szintelenebbek mint a jó Arany, nem könnyen hajlók, a környületei, mettzései és in-scriptioi igen rosszak, a hangjuk nem olyan, mint az igaz Aranyaké, a mértéket sem ütik egészen.¹⁸

1795. 27^a May hava *vesperina* érkezett Currens

1268. Mint hogy bizonyos jelentésekbül a Vármegyének értésére esett volna, hogy némely tsalárd emberek több féle *aranyozott ezüst pénzeket forgásban hoztak, és azokkal* kivált a pénzek-hez tökéletesen nem értő Embereket tsalni és károsítani igyekeznek.

Arra való nézve kiki ébresztetik a vigyázásra, hogy az e féle tsalárd Emberek keleptzé-jekben ne essenek, és kárt ne szenvedjenek.

Észre vétetett, hogy leg inkább a fertály Dukátoknak, mellyek 38 xban kelnek, új petá-kok, és új garasok aranyoztassanak.¹⁹

¹¹ Ugyanott, Prot. Curr. 1792—1795. 88—89.

¹² Elírás. Nyilván a Zimony melletti Batajnicáról van szó.

¹³ BKML, Kecskemét város levéltára Prot. Curr. 1792—1795. 129.

¹⁴ Ugyanott, Prot. Curr. 1792—1795. 167.

¹⁵ Ugyanott, Prot. Curr. 1792—1795. 208.

¹⁶ Ugyanott, Prot. Curr. 1792—1795. 213.

¹⁷ Ugyanott, Prot. Curr. 1792—1795. 228.

¹⁸ Ugyanott, Prot. Curr. 1792—1795. 414—415.

¹⁹ Ugyanott, Prot. Curr. 1792—1795. 421.

1796. die 5^a Aug.

13923 Hamis Pénznek le írása, mely a Bécsi Diáriuma szerint 39.dik szám alatt láztattatik,²⁰ melyet a Cseh Országi Contributionale officium vett észre a többi közt 46. xros Saxoniai Monétát Guldiner nevezetű ezen inscriptioval Fridericus Augustus és 1780. Esztendei, mely monéta igen könnyű és külső formájára nézve abban különbözik, hogy a széle csak reszelővel van monéta formára kireszelve és az inscriptionalis betűk se láztattatnak jól ezen hamis mone-tán.²¹

1796. 21^a X^{bris} Irsai Szabó Dániel Urnak Currense jött dél utánni két orakkor.

Harmadszor a Rézpénzből különböztetve a Polturát, Krajtzárt, Greslit, Kis pénzt és fél Krajtzárt egy zacskóba 25 ftoknál többet ne tégyenek különben a Ns Vármegye Cassájába bé nem vetettetik.²²

18^a 7^{bris} 797.

1486 Nemrégiben vevődött észre, hogy az Országban ismét némelly hamis koronás Belga ftok forogjanak. Ezek Második Josef Császár képit viselik, rajtok az 1788. Esztendő ezen ki ütve. Nem verettettek, hanem rézből Czinbül, és Ónbul öntettek. Süket hangjokból meglehet esmérni, széleiben semmi Czifrázat nints.²³

1798. 25^a Fbr.

Az 1794. Esztendőtől némelly hamis Koronás Tallérok jöven Circulatióba, melyeken mostanában szerentsésszen uralkodó Felséges Urunk képe, ez alatt pedig M. betű láztatik, megesmértető jelei imé következendők, tudni illik, külső metzések formátlan, és rossz, a rajtok lévő betűk és számok nem egyforma nagyságúak, a színek rezet mutat, kivált ha agyaggal vagy sárral tsak egy kevésbé dörgöltetik. Egyéberánt is pedig az igaz afféle pénzekenél 5. sőt 10. grannal²⁴ is könnyebbek.²⁵

1798. 31^a May.

A Trieszti Cameralis Cassába hét rendbeli 5.5. száz Ftos 1796^{ik} Esztendei hamis Bancó Czédulák mellyeket a papiros qualításáról, színéről és a Papirosban lévő különböző Betűkről vigyázással meg lehessen esmérni vitettetvén bé, őlly magát kiki az efféle hamis Bancó Czédulák által történhető meg-csalattatástól.²⁶

798. 5^a July

1523. Ó Királyi Fölsége régi pénzeket, és numismákat, magában foglaló Gyűjteményes Tárházat, bővíteni akarván, azokat, kik hasonló ritka régiségű pénzeket, ha azok Rézből vol-nának is birnának, oda rendelte utasítani hogy eféle tulajdonokat ha el-adó szándékok volna illő jutalomért a Só Ház vagy Harmintzad Tisztjeinek Quietantiája mellet, mellyben az eféle pénzek neve, és száma és az ígért Jutalom kötelezése be lesz iktatva adgyák által.

Akiket tehát az Elöljárók eféle pénzeket birni tudnának azokat Eő Fölségének ebéli szándékaikról tudósítani kötelessek lesznek.²⁷

14^a 7^{bris} 798.

Mint hogy az ezüst pénzek meg-aranyozása több tsalfaságokra szolgáltatna okot, Felséges Urunk az efféle Pénzek akármelly végre, s akármelly szín alatt lejendő meg aranyoztatását igen kemény büntetés alatt eltiltani méltóztatott.²⁸

*

²⁰ A pongyola hivatkozás alapján nem lehet eldönteni, hogy milyen újságról van szó.

²¹ BKML, Kecskemét város levéltára, Prot. Curr. 1795—1798. 101.

²² Ugyanott, Prot. Curr. 1795—1798. 135. Lényegében utasítás a tisztviselőknek, előljáróknak, pénzbeszedőknek, hogy miképpen kell a főleg adóból begyűjtött pénzt osztályozni és a vármegye kasszájába szál-lítani.

²³ Ugyanott, Prot. Curr. 1795—1798. 220.

²⁴ Gran = granum, régi súlymérték, mely 0,729 grammnak felel meg.

²⁵ Ugyanott, Prot. Curr. 1795—1798. 256.

²⁶ Ugyanott, Prot. Curr. 1795—1798. 295.

²⁷ Ugyanott, Prot. Curr. 1795—1798. 320.

²⁸ Ugyanott, Prot. Curr. 1795—1798. 343.

A közölt currensok híven tükrözik egy alföldi magyar város (Kecskemét) adminisztrációs tevékenységét az egyre bonyolultabbá váló pénzforgalommal kapcsolatban. Segítségükkel számos apró, de az egészhez mégis hozzátartozó részletkérdés nyerhet megvilágítást. A fenti források közlésével hazai pénzforgalmunk megírásához kívántunk adatokat szolgáltatni.

Kőhegyi Mihály

DIE GELDGESCHICHTLICHEN DATEN DER ZIRKULARE DER STADT KECSKEMÉT
(1789—1798)

Aus den, im Archiv der Stadt Kecskemét bewahrten, alten Zirkularen teilt der Autor das Material aus den Jahren 1789—1798 mit. Die Komitats und Stadtbehörden fertigten neben diese Zirkulare auch separate Kurrente an, welche nun buchstabengetreu mitgeteilt werden.

Kossuth Lajos amerikai emigrációs bonjai (1851–1853)

Numizmatikai gyűjteményekben ismeretes Kossuth amerikai körútján megjelentetett New York-i és philadelphiai kiadású angol nyelvű dollár, illetve magyar szövegű forint sorozata. Ezek keletkezéséről, elterjedéséről, egyszóval rendeltetéséről alig ismerünk adatokat. Kossuth publikált emigrációs irataiban csak a londoni emisszióról mint kudarcában a „harmadik csapásról” emlékezik meg. A megmaradt és így is hatalmas levéltári Kossuth-hagyatékából, híveinek levelezéséből összegyűjtött adatokból — ha nem is teljességében, de — kirajzolódik összefüggő története. Nemcsak a legendás emlékü szabadságharc történetének, de egyúttal numizmatikai irodalmunk hiányainak kiegészítése célunk eme új adatoknak alábbi közreadása.

1. A bonok keletkezése

Kossuth amerikai körútja. Törökországi fogságából szabadulva néhány hívével Amerikába indul. Menet közben megszakítja útját angliai kitérővel és csak 1851. december 6-án lép partra New Yorkban. Könyvtárra menő diadalmenetet jelentő körútját csak annyiban vázoljuk, amennyiben a nemzeti kölcsönt szimbolizáló „Hungarian Fund”-ok keletkezésének körülményeire, ezeket terjesztő magyar egyletek működésére nyújtanak magyarázatot.

Korabeli újságcikkek, brosrák, majd kultuszának irodalma bőven foglalkoznak körútja eseményeivel. New York, Philadelphia, Cleveland, Columbus, Cincinnati, Pittsburg, Boston . . . majd a déli államokban St. Luis, New Orleans stb. városok meghívásos útja nagyobb-kisebb sikerekben bővelkednek. Lelkes ünneplői vásárolják az 5 dolláros kölcsönjegyeit s nemegyszer belépőjegy gyanánt kelnek el. Útjának 600 szónoklatában¹ feltárta jövetelének célját. Az anyagi segítséget kölcsönnek tekinti. Hat és fél hónapi fárasztó amerikai tartózkodása alatt a határtalan népszerűsége ellenére kora sajtója is csak 100 ezer dolláros eredményű gyűjtésről nyilatkozik. Valójában kereken 85 000 lehetett² s ebből is csak 30 000-et vett kézhez. Hadi-szereket vásárolt, honfitársait segítette, az utazás, nagy levelezés tömördek pénzbe került. Nemcsak a gyűjtött összeg ment el, hanem felesége magyarországi rokonságától származó pénze is. Amerikát pénz nélkül, sőt adósággal hagyta el, írja a sajtó, éppúgy, mint 1849-ben a gazdag Magyarországot, amelynek kincstára két évig kezében volt. Csendben, senkitől sem kísérve, „Smidt és neje” álnéven szállt hajóra. Csak egy lap vetette szemére az amerikai népnek, hogy egy Jenny Lind énekét 2 millió dollárral díjazta, addig egy szabadsághősnek nem jutott fél milliónyi sem s azt is itt hagyta.

Kossuth amerikai szerepléséről Losey konzuli igazgató jelentést küld az osztrák külügy-minisztériumnak. Azon véleményét fejezi ki, hogy a Kossuth ügy a diadal tetőpontján túl jutott és csillaga lemenőben van. Beszámol a kölcsönjegyekről, eladási nehézségeiről, eredményéről.³ Bécs tehát figyelemmel kíséri Kossuth szereplését, és aggódással szemléli győztes ütközetekkel felérő ünnepeztetését.

Magyarbarát Egyesületek. Kossuth beszédeinek hatására szerveződtek a magyar ügyet anyagiilag támogató egyesületek s ezeknek döntő szerep jutott a kölcsönjegyek terjesztésében. Már New York-i beszéde megindította a közvéleményt, amely támogatta a szervezkedést és gyűjtést.⁴ Az anyagi támogatás szervezettebb formája Philadelphiában valósult meg 1852 januárjában, egy kiáltvány alakjában: „Úgy gondolom, hogy legbiztosabb és megfelelő út lényeges segítség megszervezésére Magyarország számára **MAGYARORSZÁG BARÁTAI**

¹ OL. R. 90. I. 4345.

² OL. R. 90. I. 471.

³ Bericht No. 129. Konsularakten, Fasc. XXXVIII (96. HHStA. Wien).

⁴ OL. R. 90. I. 2068.

SZÖVETSÉG megalakítása. Ebben minden tag kötelezné magát havonta 25 cent fizetésére". Benne körvonalaazza az egyesület működését⁵ (1. sz. függelék).

Clevelandi ünneplések fúrasztó eseményei közepette értesül a **NEW YORKI KÖZPONTI MAGYAR BIZOTTSÁG** február 22-i felhívásáról (2. sz. függelék). Ez a körlevél tárgyalja először az 50 és 100 dolláros, Kossuth saját kezű aláírású kölcsönjegyek kiadását, terjesztését. Columbusi beszédében közli először a nyilvánossággal, hogy sok nehézség után a tervezett kölcsönjegyek készen állnak a kibocsátásra. Intézkedni fog, hogy a Magyarországi Barátainak minden központi egyesülete el legyen látva ilyen jegyekkel a további szétküldésre.

Kossuth Ihasznak intézett levelében foglalkozik a kölcsönjegyek terjesztése problémájával: „Van-e a magyarok között néhány, akit biztosan lehetne bízni, hogy a kölcsön jegyeket New Yorkban házról-házra ajánlja? De házról-házra jutalom 10% az eladott jegyek árából.”⁶

A daliás külsejű Kossuth elsőpró áradattal megnyerte a pittsburgi nők rokonszenvét. Lelkesedésük bizonyítására kiáltványt készítettek a „Nyugat Asszonyaihoz” a magyar egyesületek alakítására.⁷ Köztük volt az általa kijelölt⁸ Jane R. Eliot, aki éveken keresztül, fáradhatatlanul és hűségesen foglalkozott tagok gyűjtésével, a bonok értékesítésével, majd továbbiakban számtalan levélben számolt be az eladás sikereiről, annak kudarcairól a már Londonban tartózkodó Kossuthnak.⁹

A kölcsönjegyek kibocsátása. Kossuth Columbusban kapja meg a kinyomott kölcsönjegyek első küldeményét, 8000 dollárt 5 és 10 dolláros címletekben. Ezeket Danford, Bald and Co Philadelphia—New-York-i cég készítette Tiedemann és Goegg emigránsok¹⁰ felügyelete mellett New Yorkban. A céggel végzett tárgyalásokról, illetve szerződésről nincsenek adataink, de Kossuth Tiedemannnak írt utánrendelésről szóló levelében képet kapunk a nyomólemezek milyenségéről, a nyomás korábbi kapacitásáról:¹¹ „A 100-as lemezen vagy egy 100-as és két 50 dolláros, tehát minden lenyomaton 200 dollár névérték készül. New Yorkban egy-egy lemeze naponta 1100 lenyomatot tudtak készíteni... A 10-es lemezen egy tízes és két 5 dolláros metszet van”. (3. sz. függelék.) Az egy lemezen kétféle címletű kölcsönjegy feljegyzés azért figyelemre méltó, mert ez ideig a hazai gyűjteményekben nem ismeretes ilyen ív. Egy strassburgi gyűjteményben létező 1851. I. 1-i tintairásos keltezésű 50+50+100-as értékjegyű ívről készült felvétel valódiságára éppen e Kossuth-levél nyújt bizonyítékot. A kisebb címletű, 1 dolláros és forintos, továbbá 2 és 5 forintos címletek íveivel rendelkezünk.

Kossuth amerikai környezetében aktívan szereplő emigráns Szedlák emlékezésében¹² foglalkozik a New York-i kiadásokkal: „A bankógyártásban nekem és még két társamnak is jutott némi szerep. Munkánk abból állt, hogy az ív nagyságú öt-, 10-, 100-dolláros nyomtatványokat ollóval körülnyírtuk, azután az egyes bankjegyekre sorszámokat tintával rávezettük és egyenként aláírásunkkal elláttuk, végre száz-száz darabot egy kötés alá rendeztük...” Az aláírásról szóló megjegyzés téves emlékezés, hiszen Kossuth fenntartotta magának az 50 és 100 dollárosok szignálását, a többi pedig facsimile készítésű volt.

Valamennyi dolláros értékű kölcsönjegy 200×103 mm. Az 1, 5 és 10 dolláros bonok azonos szövegezésűek és feltüntetni nem kamatozó voltak:

„**HUNGARIAN FUND.** On demand year after the establishment in fact of the **INDEPENDENT HUNGARIAN GOVERNMENT**, the holder hereof shall be entitled to **TEN DOLLARS** payable at the National Treasury or at either of its Agencies at London or New York or to exchange the same in sums of Fifty Dollars or over for Certificates bearing four per Cent interest payable in ten equal annual installments from one year after said event. L. Kossuth. Dated at New York 2nd February 1852.”

(**MAGYAR ALAP.** Kívánatra egy évvel a független magyar kormány tényleges megalakulása után ennek a tulajdonosa követelhet **TÍZ DOLLÁR-t.** Fizetendő a Nemzeti Kincstárnál vagy ügynökségeinél Londonban vagy New Yorkban, vagy becsérélheti ötven dollárról vagy magasabb összegről szóló négy százalékkal kamatozó és egy évvel az említett esemény után tíz egyenlő részletben visszafizetendő jegyekre. Kossuth L. Kelt New Yorkban 1852. február 2.)

⁵ Jánossy Dénes: A Kossuth emigráció Angliában és Amerikában 1851—1852. Bp. II/2. p. 445.

⁶ Jánossy i. m. II/2. p. 652.

⁷ Jánossy i. m. II/2. p. 628.

⁸ Jánossy i. m. II/2. p. 414.

⁹ OL. R. 113. II. S. 3. 159, 180, 189. — R. 90. I. 1715.

¹⁰ Tiedemann Siegel a badeni felkelés vezérének segédtisztje a nyomdaiparban talált elhelyezkedést; Goegg pedig az egykori Badeni Köztársaság pénzügyminisztere, politikus és a New York-i „Schnellpost”-nak levelezője volt.

¹¹ Kossuth levele Tiedemannhoz, OL. R. 113. II. S. 3.—243.

¹² Szedlák Mátyás: Leleplezések a magyar szabadságharc és a magyar emigráció idejéből (1848—1861). p. 87.

Az 50 és 100 dolláros szövege az értékjelzést kivéve ugyancsak azonos, de hangsúlyt kapott a kamatok visszafizetése:

„HUNGARIAN FUND. This Certificate Will entitle the holder to FIFTY DOLLARS. With Interest at the rate of Four per cent per annum from this date, the principal payable in ten equal annual Installments from the date of the establishment in fact of the Independent Hungarian Government and the interest thereon payable halfyearly after the last above date and the National Treasury of such Government or at either of its Authorised Agencies in London or New York. Dated at NEW YORK, July 1. 1852. L. KOSSUTH)

(MAGYAR ALAP. Ez az igazolvány feljogosítja tulajdonosát ÖTVEN DOLLÁR-ra és négy százalékos kamataira évenként a mai naptól számítva; a tőke visszafizetendő évenkénti tíz egyenlő részletben a független magyar kormány tényleges megalakulásától számítva, a kamatok pedig félévenkénti részletekben fizetendők ugyanezen időponttól számítva ennek a kormánynak Nemzeti Kincstáránál vagy erre feljogosított ügynökségeinél Londonban vagy New Yorkban. Kelt New Yorkban 1852. július 1. KOSSUTH L.)

Az 1 dolláros három példányt tartalmazó ívnek sorozatjelölése A, B, C betű (I. tábla 1. ábra). Az 5 + 5 + 10 dolláros ívé A, B, A (I. tábla 2. ábra). Az 50 + 50 + 100 dollárosé is A, B, A jelölést kapta (I. tábla 3. ábra).

Magyarországon használatos CM pénzlábra utaló 190 × 82 mm-es egy, 188 × 82 mm-es 2 és 188 × 100 mm-es 5 forintos philadelphiai kiadású címletek szövege az értékjelzést kivéve azonosak:

„EGY FORINT. Ezen pénzjegy minden magyar álladalmi és közpénztárban egy ezüst forint, vagy három huszas gyanánt elfogadtatik, s teljes névszerinti értéke a közállomány által biztosittatik. 18... Kossuth Lajos”.

Kezdetben a kölcsönjegyek iránti kereslet nagysága nem állt arányban a napi nyomás mennyiségével. A készlet előállításának meggyorsítására az 1 dolláros nyomólemezből több példányt vésstek. Előfordul olyan 1 dolláros, ahol a sorozatot jelző A, B, C betű felső jobb sarkában egy alig észrevehető 2-es vagy 3-mas szám került. Az ez ideig előforduló példányok alapján három lemez használatát igazol: $A + B + C$, $A^2 + B^2 + C^2$, $A^3 + B^3 + C^3$ (I. tábla 4. ábra). Ez a rendhagyó eljárás a többi címletnél nem ismeretes.

A forint értékű kölcsönjegyeknél ettől eltérő rendszerű lemeztöbbletről tanúskodik a sorozatszámot jelző betűs eljárás. Az 1 és 2 forintos és mindegyik 4—4 példányt tartalmazó lemezen $A + B + C + D$ (II. tábla 1. ábra), majd $E + F + G + H$ (II. tábla 2. ábra) sorozatszám jelzi a lemezek számát. Az 5 forintos íven már csak három példány fért el $A + B + C$ és $D + E + F$ sorozatszám jelöléssel. Valamennyi címlet 2—2 lemez nyomata ismeretes.

A nagyobb mennyiségben visszamaradt és évtizedek múlva előbukkant íves és vágott példányok csaknem mind számozatlan és nyomtatott 18... jelzésen kívüli keltezés nélküli.

A dollárok első sorozata még végleges keltezés nélküliek és csak „18...” jelöléssel készült. Ismeretes január 1. tinta kitöltéses példány, amelyet Kossuth facsimile aláírása mellett „By Paul Hajnik” tintaaláírással ellenjegyzés került. Hajnik, az egykori pesti rendőrkapitány lett megbízva az amerikai pénzügyek intézésével. Ezt az első sorozatot továbbította Hajnik Kossuthnak Columbusba. A további kölcsönjegy nyomatok már mind 1852. február 2-i, bevéselt keltezéssel bírnak. Az elégtelen segítség, költséges volta és időveszteség késztette a keltezésnek lemezekre való vésését.

Az amerikai körút sikereinek hatására igényelt nagyobb mennyiségű kölcsönjegy előteremtésére készítette Kossuthot újabb, de magyar nyelvű 1, 2 és 5 forintos, az amerikai dollárok külsejét utánzó utalványok nyomtatására a philadelphiai Troppan Carpenter Casilear et Co cégnél. Magyar nyelvű szövegezésében egy másik célra való felhasználás indítékát is kell keresnünk. A sikeres felszabadító háború következményeként Magyarországra való benyomulásakor szánta a hazai pénzforgalom eszközéül ezeket a kitöltetlen keltezésű papírpénzeket. Amerikai körútja végére készültek el s valójában forgalomba sem kerültek. Azonban ismeretes tintaírással keltezésű 1 forintos: „Martius 15, 1853”. Dátuma már Kossuthnak Angliába való távozása utáni. Eredete tisztázatlan.¹³

Mind a dolláros, mind a forintos címletek az akkori Amerikában forgalomban volt dollár papírpénzekkel azonos minőségben és alakban készültek. Finomabb rajzú, nehezen hamisítható acélmetszetet vékony papíron, fekete színben s egyoldalon alkalmazták. A rajz összeállításában nagy szerepet kapott a nehezen utána véshető sűrű vonalvezetésű relif-arc képpel és az ún. gilosok. Precíz technikai kivitelezését még ma is kiválónak tekinthetjük.

¹³ Szerző gyűjteményében.

A dolláros és forintos címletű eddig ismeretes bonok változatairól az alábbi táblázat nyújt áttekintést:

Címlet	Bonok neve	Keltezése	Sorozat jelölése	Jegyzet
1	dollár	1852. I. 1.	C	Kossuth facsimile aláírása mellett „By Paul Hajnik” tintaaláírásával, tintaírással keltezéssel.
50+50+100	dollár	1852. I. 1.	A, B, A ívben	Kossuth s. k. tintaaláírásával és tintaírással keltezéssel.
1	dollár	1852. II. 2.	A, B, C	Kossuth facsimile aláírással és keltezéssel
1	dollár	1852. II. 2.	A ² , B ² , C ²	Kossuth facsimile aláírással és keltezéssel
1	dollár	1852. II. 2.	A ³ , B ³ , C ³	Kossuth facsimile aláírással és keltezéssel
1+1+1	dollár	1852. II. 2.	A, B, C	ív alakban
1+1+1	dollár	1852. II. 2.	A ² , B ² , C ²	ív alakban
1+1+1	dollár	1852. II. 2.	A ³ , B ³ , C ³	ív alakban
5	dollár	1852. II. 2.	A, B	Kossuth facsimile aláírással és keltezéssel
10	dollár	1852. II. 2.	A	Kossuth facsimile aláírással és keltezéssel
5+5+10	dollár	1852. II. 2.	A, B, A	ív alakban
50	dollár	1852. VII. 1.	A, B	Kossuth saját kezű tinta aláírással, facsimile keltezéssel
100	dollár	1852. VII. 1.	A	Kossuth saját kezű tinta aláírással, facsimile keltezéssel
50+50+100	dollár	1852. VII. 1.	A, B, A	ív alakban
1	forint	18...	A, B, C, D, É, F, G, H	ív alakban
1+1+1+1	forint	18...	A, B, C, D	ív alakban
1+1+1+1	forint	18...	É, F, G, H	Tintaírással keltezés: Martius 15. 18 (nyomott)
1	forint	1853. III. 15.	A, A, G	53 (írott), tintaírással számozással.
2	forint	18...	A, B, C, D	facsimile aláírással
2	forint	18...	É, F, G, H	facsimile aláírással
2	forint	18...	A, B, C, D	ív alakban aláírással
2	forint	18...	É, F, G, H	ív alakban aláírással
5	forint	18...	A, B, C, E, F, G	aláírással
5+5+5	forint	18...	A, B, C	ív alakban aláírással
5+5+5	forint	18...	D, E, F	ív alakban aláírással

A kölcsönjegyek mennyisége. A rendelkezésre álló okmányok és gyér irodalmi utalások alapján csupán az amerikai összjövedelemről történik említés. Hajniknak Kossuthhoz küldött elszámolása is csak a bevétel összegét tükrözi. Használható részmennyiségi adat csak Kossuth kezeiréséből származó, általa kezelt címletek mennyiségi és azok sorszámozás összesítése került elő. Ezeket az adatokat már amerikai útja után Londonban jegyezte fel azokról a pénzekről, amelyeket valamilyen módon Magyarországra küldött. Ez a készlet független az Amerikában értékesített, vagy ott maradt példányoktól. Sajátos vonása e jegyzéknek, hogy nem tartalmazza az 1 és 5 dolláros, valamint a forintos készletet. A kis címletű nyomatokat a magyar egyletek kezén hagyta, mert főként ezeket lehetett értékesíteni Amerikában. A jegyzékben feltüntetett címlet és érték tehát töredéke a gyártott készletnek. A jegyzék tükrözi Kossuth pedáns pénzkezelési, adminisztrációs stílusát.¹⁴

Egy kevésbé részletező, de ugyancsak töredékes mennyiségre világít rá Wargha István, londoni emigráns társának kimutatása, amelyben ugyancsak az általa Magyarországon szétosztott készletről számol be Kossuthnak¹⁵ (6. sz. függelék).

Kossuth amerikai távozása után az ott működő magyar egyletek működését, ellenőrzését visszamaradt emigráns társaira bízta. A pénzügyekkel foglalkozó Comité beszámolóit, illetve eredményét időközönként Hajnik, majd később Asboth ismertette Kossuthal. A kölcsönjegyeknek kezdetbeni vásárlási lendülete természetesen csökkent. Kossuth távozása után a lassan széthulló emigrációs csoportok csak siettetik a Kossuth kultusz halványodását és így az eladás sikertelenségeit. Asbot, Elen számtalan levélben rögzítik a vissza-visszaszármazó kölcsönjegyek eseteit.¹⁶

¹⁴ OL. R. 113. II. S. 3.—216.

¹⁵ OL. R. 90. I. 2244.

¹⁶ OL. R. 90. I. 1915, 1917.

Az amerikai gyűjtés nagy részét felemésztette a sokoldalú és kikerülhetetlen kiadás, amelynek legnagyobb része, tétele az emigráltak segélyezése volt. A megvásárolt fegyverek tárolásáról Asboth több levelében számol be Kossuthnak és megemlíti a ládákba csomagolt kölcsönjegyeket. 1859. VII. 5-én kelt tudósításában kérdezi: „Mit tegyek kérem Kormányzó Ur a 10 láda kölcsönjegyekkel?”¹⁷ Egy évvel később június 29-én keltezett soraiban olvasható: „George San raktárában levő holmik átküldése iránt Kormányzó Ur még nem méltóztatott rendelkezni . . . összesen 25 láda és három bőrös láda lenne elküldendő a kölcsönjegyekkel, fegyverekkel, könyvekkel és írásokkal telve. Igénytelen véleményem szerint legjobb volna egy olasz privát vitorlás hajót, az itteni olasz bizottmány kész segélyével felhasználni.”¹⁸

Nem tudni mennyi és milyen címlet került át Angliába, de megtörténtéről nyújt bizonyítékot Kossuth Pulszkynak küldött egyik levele: „. . . a szemtelenség üröm poharat is ki kell üríteni fenéig. Én elhatároztam, hogy egy-egy 100 dolláros jegyet — egy autograph levél kíséretében annyi embernek elküldök póstán, amennyi nevet össze tudok csinálni . . . Két kategória neveket kívánnék, az egyik cathegoriát direkt alkalmazás végett — a másikat olyat, akikhez pro nata 10, 15, 20 aláírt levelet ugyanannyi 100 dolláros jeggyel küldhessek azon kéréssel, . . . legyen szíves a mellékleteket belátása szerint adresszálni s póstára tenni . . . Árának Londonra szóló chekben, vagy a jegynek magának postafordultával visszaküldését kérvén . . .”¹⁹

2. A kölcsönjegyek elterjedése hazánkban

Kossuth kiáltványa. Az osztrák titkosrendőrség mindenütt jelen levő sejtjei éberségét kijátszva Kossuth többször megkísérelte több-kevesebb sikerrel Magyarországgal való összeköttetés kiépítését. A harc folytatásának egyre erősebben dörömbölő vágya tervezésre, majd megvalósításra ösztönzi. Amerikába induláskor a londoni tartózkodása idején írja Konstantinápolyban maradt híveinek utasítások formájában többek között 1851. XI. 18-án: „Csináljuk meg a kapcsolatot az országba és állítsuk fel a láthatatlan kormány eszközeit, hogy rendelkezéseit egyszerre tudtul adathassuk az egész nemzetnek”²⁰

Amerikai útja után, amikor a szabadságharc folytatásához szükséges lépések alapjai kialakultak, tehát a szervezkedés gócai a kibontakozás stádiumába jutottak, 1852. aug. 4-én Londonból kiáltványt küld haza Gálnak (4. sz. függelék), az erdélyi szervezkedés fejéhez. Ebben beszámol a török fogságától kezdve máig, mit tett a haza szabadsága eszméjéért. Felszólítja a hazafias gondolkodásúakat, hogy az országba küldendő kölcsönjegyek jegyzéséből mindenki vegye ki részét.²¹ Egy saját kezű írású, de sokszorosított rövidebb szövegű s csak a kölcsönjegyekkel foglalkozó rölapot szerkeszt,²² nyomtat Londonban, (III. tábla, 1. ábra) majd csempészi a kölcsönjegyekkel együtt át a határokon, amelyek a legkalandosabb módon, utakon, kijátszva a határellenőrzés zárlatát fondorlatosan juttatja el Magyarország területére, vagy határai közelében szervezkedő híveihez. A rölapok és kölcsönjegyek Magyarországra jutásának módja Kossuth emigrációs működésének nem tisztázott, legbravúrosabb része. Tetemes mennyiségének továbbítása nagy anyagi megterhelést jelentett neki, amelyek minden fillérjét a magyar ügy javára nyújtott külföldi segélyezésekből, az amerikai kölcsönjegyek további eladásából, előadásainak bevételéből fedezett. A felkelés előkészítését célzó nyomtatványoknak a szervezkedés bázisaiba való küldésében csak a legszűkebb munkatársai vettek részt. Mind-egyiknek kiosztott egy-egy felkelési góc területére vonatkozó szerepkörét.

A terjesztés módszere. A bizalmas természetű terjesztési munkálatok nagy részét maga Kossuth végzi. Néhány nagyobb összegű adminisztrációs adatként maradt nyom körülmekintő, óvatosságot és szervezést igénylő eljárása. Teleki Lászlónak Londonba írt leveléből tudjuk, hogy még 1852-ben Magyarországról kapott értesítést, hogy küldjön az amerikai kiadású bonokból: „Horváth azzal jött, hogy az itthoni Comité kéret, küldjek be egy millió normális értékű — amerikai jegyeket. Elküldtem Figyelmessy által Belgrádba (300 pforintomba került a küldés). Ő a Dunán egy ladikban átadta a ládákat annak, akit az otthoniak küldöttek érte . . . Adtak Warghának mint állítják”²³

¹⁷ Koltay-Kastner Jenő: Iratok Kossuth emigráció történetéből, 1859. Szeged, 1949. p. 116.

¹⁸ OL. R. 90. I. 3338.

¹⁹ Ács Tivadar: Népek tavasza, Bp. é. n. p. 67.

²⁰ OL. R. 90. I. 8702.

²¹ OL. R. 90. I. 1935.

²² Szerző gyűjteményében, — OL. R. 90. I. 1935.

²³ Ács i. m. p. 146.

Diplomáciai kapcsolatai bizonyos fokig megkönnyítették, biztonságosabbá s ezzel sikeresebbé tették a küldemények továbbítását. Ezt árulja el egy akció megszervezését elindító levele valakinek, aki a nyomtatványokat el tudná vinni Konstantinápolyba: „... írta nekem, hogy tud adni egy útlevelet vagy kurrir levelet valakinek, aki a nyomtatványokat elvinné. Most tehát ez az ember dr. Czapkay — aki magyar, aki azonban a doktori oklevelét Philadelphiában szerezte meg. Ha tudja, kérem adja neki az útlevelet és értesítsen engem, küldjem-e a nyomtatványokat az Ön házába (hová?), hogy összecsomagoljam egy küldeménnyé Spence miniszter számára, akinek kérem, írjon pár sort, hogy Ő a csomagot kézbesítse Gál tábornoknak (1852. aug. 12. Kossuth L.”²⁴).

Egy másik szeptember 7-én kelt és ismeretlennek küldött levelében már részletezi a küldés módszerét, tartalmát. Utasításokat ad a továbbításra: „Isten áldása, s üdvözetem a hazafiaknak! Az augusztus elején előre küldött értesítés folytán ezennel küldök Lajstrom-Jegyzéket, mely szerint 670 000 dollár, vagyis 1 340 000 pforint értékű kölcsön jegyzéket. A pakolási óvatosság nem engedte, hogy egyszerre többet küldjek. — Ha sikerül valósítani a reményt, melyet e részben nyújtottakon midőn az első 100 000 frtot küldenditek, izenjétek meg egyszer mind kell-e többet küldenem? és minő fajt? vannak a 100-as, 50-es és 10-eseken kívül még 5 és 1 dolláros „bondok” is. A ki által pénzt küldentetek ki, annál ne legyen semmi írás, ami őt compromittálhatná. London. K. L.”²⁵

A csomag tartalmát a mellékelt jegyzéken részletezi s egyetlen megmaradt kimutatásként ismeretes a küldött kölcsönjegyek nemcsak mennyisége, hanem egy-egy köteg számozása, sőt sorozatszámja is.

A nyomtatványok küldésének megkönnyítésére hazulról is kap segítséget, tanácsot. Hogy mennyire vette igénybe, azt nem tudni, de ismeretes Kossuthnak a titkosrendőrség mindenütt felbukkanó ágenseitől való óvakodása, amire keserű tapasztalatok árán jutott. Karcsay Ludvignak írja Konstantinápolyba, melyben ajánlja a nyomtatványok küldésének módját: „A csomag a francia gőzösön vizsgálat nélkül érkezik Galatzba. Onnen Pestre kis csomagokban vihetik a portékát a dunai gőzöskön, mindig akad spediteur”²⁶

Kossuth az amerikai útjáról Londonba érkezésekor igen keveset ismert a hazai eseményekről. 1852 elején az osztrák titkosrendőrség már igen tájékozódott volt a függetlenségi szervezkedés mozgatóiról. A megindult tömeges letartóztatás méretéről, az árulásokról nem volt kellőképpen tájékozódva. Abban a tudatban volt, hogy a régi hálózat fennáll, és ebben a meggyőződésében sürgette amerikai barátait a fegyverkezés meggyorsítására és támogatására. Bízva a hazai szabadsági, függetlenségi mozgalom gyors kibontakozásában, a hazai földre való bevonuláskor szükségesnek tartja a forgalmi pénz biztosítását. Levelet küld Tiedemannnak, aki a korábbi kölcsönjegy nyomtatásokat vezette és ellenőrizte, hogy 1 millió dollár értékű kölcsönjegyet nyomattasson Philadelphiában.²⁷ A levél tartalmazza a nyomtatás technikai adatait s mint egyetlen forrás azok előállításának körülményeire. Rendkívül értékes pénztörténeti szempontból. (3. sz. függelék).

A magyarországi szervezkedés bázisa Konstantinápoly, ahonnan Gál Sándor, a felszabadító hadsereg főparancsnoka utasításai szerint folytak az előkészületek. Legerősebb hazai sejtje Erdély. Kossuth Gálhoz juttatta az amerikai fundok és kiáltványok tekintélyes részét szétosztás és értékesítés céljából. Gál 1852. szeptember 1-i körlevele nyújt bepillantást a szervezkedés munkálatainak kohójába és többek között a bonok terjesztésének módszerébe. Ismeretlennek küldött körlevél fogalmazványban a bonokkal kapcsolatos elhelyezés pontjai sejtetni engedi a hálózat kiépítését és a bonok terjesztésének módszerét²⁸ (7. sz. függelék).

Az Amerikából áthozott kölcsönjegyekből mintegy 70 000 forintnyi összeg lett értékesítve Magyarországon. A bonok értékesítéséből származó, krajcáronként egybehordott pénz a szervezet láncrendszerén keresztül haladva megakadt a mozgalom vezetésébe beépült, rövidesen leplezett kém kezén. Az összeg tekintélyes részét elsikkasztotta. Ezzel valósággal megbénította a szervezkedés további működését. Kossuth csakhamar jelzéseket kapott a közben londoni környezetébe is beférkőzött Wargha István pénzkezeléséről és más tevékenységéről. Kossuth által remélt első 100 000 forintnyi küldeményből egyetlen krajcárt sem kapott az emigráció.

Wargha árulása. A 48-as magyar külügyminisztérium titkára Wargha István a Kossuth ellenállási szervezkedésben kulcsszerepet töltött be. Pesten politikai főnökként ismerte a moz-

²⁴ OL. R. 90. I. 2292.

²⁵ OL. R. 90. I. 1957.

²⁶ OL. R. 90. I. 3355.

²⁷ OL. R. 113. II. S. 3—243.

²⁸ OL. R. 90. I. 1951.

galom személyeit és terveit. Podolszky katonai ügyésznek sikerült árulásra bírnia, és így közvetlen okozója lett Kossuth bizalmasainak lefogatásában. Amikor 1853-ban, az Orsovánál elásott szentkorona rejtekhelyét elárulta, „jutalmul” anyagi eszközökkel ellátva Londonba küldték, hogy Kossuth közvetlen környezetébe beépülve fejtse ki konspirációját. Tevékenykedése közben fülébe jutottak a hazai hírek s többek között, hogy vádolják a dollárok eladása összegének magáncélra való felhasználásával. Hogy saját pozícióját biztosítsa, a vád alaptalanságának bizonyítására először egy nyilatkozatot,²⁹ majd tiltakozó, becsületében súlyosan sértett fél elégtételszerzés igényét bejelentő levelet intéz Kossuthhoz. Sorai mellé egy meg nem nevezett vádló számára való válaszlevelet³⁰ is mellékel (5. sz. függelék). Ezek az előzmények késztetik Warghát egy olyan összesítés³¹ elkészítésére, amely tájékoztat bennünket a Magyarországra küldött, becsempésztett amerikai bonokról, címleteiről, mennyiségéről, feltüntetve az átadó futárok, átvevők, magyarországi összekötőinek lajstromát (6. sz. függelék). Egy áruló-
nak, titkosszolgálati tevékenykedésének bizonyítéka valójában értékes, s hiteles adatanyaga a szervezkedés anyagi biztosítékának erőfeszítéseire nyújt világot. A Wargha elszámolásaiban felsorolt nevek Kossuth szervezkedésének hazai bázisai voltak. Amikor a tömeges letartóztatások megindultak, csaknem valamennyinek nevével találkozunk a kihallgatások jegyzőkönyveiben, az ágenssek jelentéseiben. Vitathatatlan az árulás forrása. Warghának döntő szerepe volt a futárok elfogatásában, a hazai szervezkedésben tevékenykedő összekötők leleplezésében.

A szervezkedés összeomlása

1850 és 1853 között Magyarországon elítélt politikai vétkesek száma eléri a 120 000-t. Kiterjedtek a letartóztatások hullámai a határon túli körzetekre is, főleg ott, ahol az emigrált magyarság nagyobb telepeket alkotott. Bukarestben mintegy 30 000 magyar húzódtott meg a világosi fegyverletétel után. A katonai kormányzóknak a legfelsőbb rendőrhatalóságokhoz felterjesztett vizsgálati jegyzőkönyveiben olvashatók az európai propagandáról és a londoni központi vezetésről összefüggő adatokat. A vizsgálatok során szerzett információk miatt további évekig tartó megtorlás folytatódott. Ennek ellenére nem képesek elfojtani a hazafiak mozgalmát. 1866 tavaszán is lelepleződnek ezek a góccok. A jegyzőkönyvek és jelentések tragikus tartalma további adatokat nyújtanak az országba csempésztett amerikai dollárok elterjedésének méretéről és a forradalom paraszának izzásban tartása erejéről.

A leleplezések közül néhány köztiszteltben álló név köré csoportosulnak az ágenssek jelentései. Báró Sennyei Pál főtárnokmester kapta azt a magasabb megbízást, hogy járjon el a dolgok végére. Néhány súlyos besúgás alapján kénytelen vizsgálatot indítani. Így Fülek György zempléni alispán bizalmssal arról értesítette, hogy megyéjében Bujanovich Rudolf, dobrai nagybirtokos Kossuth megbízottja. Rengeteg fegyvert és Kossuth-pénzt rejteget. Többek között az a feladata, hogy e megyéből 10 000 honvédet állítson talpra. Sennyei kénytelen elrendelni a házkutatást. Ennek megejtését Szilágyi Pál főszolgabíróra bízta, aki 1849-ben csaknem életével fizetett honvédi mivoltában. Bujanovichnak jó barátja lévén, a házkutatás előtt néhány órával értesítve őt, elég időt adott a kompromittáló iratok elégetésére. A katonaság az egész udvarházat felforgatva talált két láda pénzt. Erről leltárt vettek fel két példányban. Fülek és bizalmasa, Pehovich kíváncsiak voltak a ládák tartalmára. Mivel ők nem vettek részt a házkutatásban, átvizsgálták a lepecsételt ládákat. Észrevették, hogy a pecsételést hiányos. A szabadon maradt lécezésnél felnyitották és az egyik ládában vadonatúj nyomású papírpénz volt különféle értékben. Pehovich naplójában sajnos nem részletezi a „bankó-pénz” leírását, de megemlíti, hogy a Kossuth-bankók nem az 1848/49-ből valók, hisz azt jól ismerte. A naplóban véleménye szerint a londoni (1860) Kossuth-bankók lehettek. A másik láda fényes ezüst érmekkel volt tele. Majd leírja Kossuth-érmeket. A ládákat leltárral s a különféle jelentésekkel együtt beküldték Sennyei Pál főtárnokmesternek. Ott nyoma veszett. — Felek Károly New Yorkban élő Kossuth gyűjtő a Századokban megjelenő eme híradásra reflektált és helyes okfejtéssel uo. cáfolja Pehovichnak a londoni bankjegyekről szóló feltevését. Ugyanis Bujanovich lakásán lefoglalt ládákban kétségbe vonható a londoni bankjegyek magyarországi létezése, mert „mint tudjuk, rendőri felügyelet alatt elégettettek, még mielőtt alkalom adódott volna azok elszállítására. De az Egyesült Államokban is készültek az ún. Kossuth bankók”.³²

²⁹ OL. R. 90. I. 2243.

³⁰ OL. R. 90. I. 2244.

³¹ Uo.

³² Századok, 1913. p. 223.

A nagyszebeni haditörvényszék a katonai és polgári kormányzatnak megküldött titkos felkelés ügyében letartóztatottak vallomásairól készült, 1862. április 19-én felvett jegyzőkönyve is rögzít Kossuth-pénzekről részleteket: „... a befolyt összegeket havonta kell beszolgáltatni s a bankjegyek a magyar kormány által beváltatnak... Ilyenféle nyomtatott bankjegyek egyik csomagját Bukarestben találták elrejtve Nagy Józsefnél”.³³ Nagy bukaresti szabómester nevével találkozunk Wargha-féle szétosztási kimutatásban, bár a kölcsönjegyek odaajuttatása Hajnóczy feladata volt. Bach Bécsbe küldött jelentésében idéz a bukaresti házkutatás során felvett jegyzőkönyvből: „Erdélyi Kőkös községben született Nagy József császári alattvaló, mint szabómester, bukaresti házában a házkutatás alkalmával nagymennyiségű iratokat és Kossuth bankokat találtunk... Mivel az eset kétségkívül összefügg az erdélyi összeesküvéssel, Felséged legmagasabb tudomására hoztam”.³⁴

Ausztria hatósági szankciói. A Magyarországra becsempészett bonok útját meglehetősen sikerrel figyelte a titkos rendőrség, és alkalmas pillanatban a házkutatások során egy részét sikerült lefoglalnia. A kompromittáló iratok mellett e pénzjegyek is súlyos bizonyítékoknak minősültek a hazaárulás vádjá meghozatalában.

Nemcsak a 48–49-es Kossuth bankok rejtegetői ellen, de az amerikai bonok őrzői, terjesztői ellen is hoztak súlyos szankciókat. Az egyes rendőrségi kerületek egy központi utasítás alapján a saját szervezeti hálózata részére is szerkesztett és szétküldött erre vonatkozó körlevelet (8. sz. függelék). Ezek egyike, a soproni cs. kir. helytartósági osztályának korabeli sokszorosított példánya nyújt olyan adatokat, amelyek elárulják nemcsak a megtorlás milyen-ségeit, hanem értékes adatokat szolgáltatnak a kölcsönjegyeknek az országba való becsempé-szésének formáiról. Ugyanakkor magyarázatot kapunk 100 és 50 dolláros címletek „Formulare” példányainak eredetéről³⁵ is (III. tábla 2.3. ábra). Amíg az intézkedés szövege német, addig a főbírók számára az okmány felzetén magyar nyelvű kiegészítés került. A körlevél mellékleteként csatolták a 100 és 50 dolláros kölcsönjegyek sokszorosított, primitív rajzú, eredeti méretű alakját a „Formular” szó piros tintázott megjelölésével.³⁶

A kiegyezés után 17 évvel később még mindig kísért a Kossuth-bankjegyek birtoklásáért járó megtorlás ténye. 1886. március 26-i bécsi újság hírt ad arról, hogy két hamiskártyás tettenérésekor végzett motozás alkalmával Kossuth-bankjegyeket találtak. „Az 1854. évi miniszteri rendelet szerint kihágást képez, ami három hónaptól két évig tartó szigorított fog-házzal és a bankjegy birtokosainak a bankjegyek 20-szorosának összegével büntetendő. Ezért vádat emeltek a két játékos ellen nemcsak csalás, de az említett kihágás címen is. A tárgya-láson az ítéletet elnapolták, hogy megállapíthassák, vajon a náluk talált pénzjegy valóságban bizonyosan az 1854. évi rendelet hatálya alá esik-e?”³⁶ Ugyanis a letartóztatottaknál levő pénz-jegy keltezése 1852. évszámú volt. Eme újsághír visszhangjaként a következő számban már olvashatjuk az ítélet elnapolásának megfejtését, de egyúttal az elavult törvény tarthatatlan-ságának bírálatát és pellengérezését is.

A kölcsönjegyek sorsa

Kossuth Amerikából való távozása után a Comitéra bízta az eladott kölcsönjegyek, illetve a gyűjtések elszámolását. Mint ismeretes, egyre lanyhuló eredménnyel. Asboth leveleiben említi az elfekvő nyomtatványokat.³⁷ 1853-ban, hogy Kossuth pénzhez jusson, az Amerikában vásárolt fegyverek eladását kéri. Csak egy részét tudják értékesíteni áron alul. A megmaradt ládák át-hozatala egyre késik. Tudjuk, hogy időközönként kölcsönjegy küldeményeket kapott, amelyeket továbbított Magyarország felé. A visszamaradt amerikai készletről nincsen adatunk egészen 1904-ig, amikor „egy Braun nevű new-yorki bélyegkereskedő nagy tömegű 1, 2 és 5 forintos, továbbá 1 dolláros címletű készletre bukkant, amelyeket árusított. A felvágatlan ívekből néhány átkerült Európába. A forintos címletek számozatlanok és kitöltetlenek voltak. Ezek nyilván forgalomba nem kerültek”.³⁸

Ausztria rendőrsége 1854-ben csak a 10 és 100 dollárosról készített tájékoztató formulárát, a többit nem ismeri. 1884-ben a bírósági tárgyalásról írt újságcikk megjegyzi, hogy csak 50 és 100 dolláros címlet létezik. A házkutatások során lefoglalt bonok mind magas címletűek. Csak

³³ Taffner hadbíró jelentése: Jánossy i. m. II/2. p. 974.

³⁴ Uo.

³⁵ Eredeti körlevél a Győri Levéltárban. Lajstromozatlan. Czigány Béla és Vadász György szíves közreműködését ezúton köszönöm meg.

³⁶ Neue Presse, 1884. III.

³⁷ OL. R. 90. I. 1917.

³⁸ Num. Közl. IV. 1905. p. 66.

az amerikai 1904-es kis címletűeknek tömeges felbukkanása után válik ismertté s többek között a forintosok létezése. Mivel Kossuth emigrációs irataiban külön kötetre tervezte az amerikai emlékeit és az megíratlan maradt — az amerikai szereplésében az utolsó órákban keletkezett magyar bonok emléke a ködbe veszett. Csak az utolsó évtized kutató munkája összegezte az amerikai útjának történetét és pár sorral megemlítették a kölcsönjegyek szerepét.

Aukciókon és nagyobb gyűjteményekben szereplő vágott és ív alakú példányokon kívül az utóbbi években került új készlet árverésre Londonban. Ebből több száz, originált kötésű 5 dolláros köteg jutott a hazai gyűjtők kezébe.³⁹ Amíg a korabeli ívek felvágását jellemzi a kissé szabálytalan, kézzel, illetve ollóval történő szabdalása, addig a most előbukkant 100-as kötegeket egyenletes metszés jellemzi, jelölül, hogy az ívek felszabdálását géppel végezték. Az aukcióra került kötegek egy része sérült, korhadt, festődött színezésű.

Az egyes címletek tömeges előfordulása ellenére értékes relikviái függetlenségi törekvéseinknek, harcainknak.

FÜGGELÉK

1.

Philadelphia, 1852. január.

Kiáltvány magyarbarát egyesületek szervezése érdekében.

(Egykorú német—angol nyelvű nyomtatvány. OL. R. 90.)

„A Magyarország függetlenségéért folyó harcot kizárólag magánhozzájárulásokkal lehet fedezni. Csakis nemeslelkű rokonszenvvel és kis összegű előjegyzések begyűjtésével lehet biztosítani . . . Támogassuk a polgári és vallási szabadságért vívott küzdelemben. Ennek a szándéknak megvalósítása érdekében egy

tervet dolgozott ki, mely szerint az Egyesült Államok egész területén és különösen ebben az államban magyarbarát egyesületeket kellene létesíteni a szabadság anyagi támogatására. Eme segélyek összegyűjtését intéző bizottság 1852. január 3-án Philadelphiában megtartott gyűlésén megszervezte Pennsylvania állam magyarbarát egyesületét . . . Ilyen állami, megyei, kerületi vagy más magán magyarbarát egyesület tagjai belépésükkor személyenként vagy rögtön, vagy hónapokon keresztül 25 centes részletekben kell egy dollárt fizetni . . . Az egyesület minden tagjának joga, hogy nyugtáját a Magyar Kölcson egy dolláros bankjegyére becsérélje, mely Magyarország szabadságának elnyerése után a magyar államkincstárból kerül (kamatok nélkül) kifizetésre. Egy 25 dolláros kölcsönt jegyző tagnak vagy 25 tagnak együttesen joga van nyugtáját egy 25 dolláros magyar bankjegyre becsérélni, mely fenti feltételek mellett 6%-os kamattal kerül kifizetésre, ha kívánják, 6 hónaponként egy e célból Philadelphiában székelő Pennsylvania állam részére kirendelt ügynöknél.”

2.

New-York, 1852. február 22.

Központi Magyar Bizottság körlevele a „Magyar Alap” felállításakor. (Mihályi Károly Z., Glenfield, New-York gyűjteményében.)

„Uram! Mellékelten találja a Kossuth Kormányzó által kibocsátott utalványok példányát a Magyar Alaphoz hozzájárulása fejében, amelyet — Országának és Szabadságnak nevében kér az amerikai nép nagylelkű rokonszenvezőitől. Mellékelten látható 10, 50 és 100 dollár névértékű utalványa . . . A 100 és 50 dolláros kötelezvényeket Kossuth sajátkezűleg írta alá, a kisebb értéken pedig felhatalmazott sokszorosított aláírása szerepel . . . Küldjük Önnek ezt a mintapéldányt azon reményben, hogy nemeslelkűen hozzájárul ahhoz, hogy a Bizottság megbízottjaként működjen és a lehető legszélesebb körben terjessze szomszédságában ezen igazolványok vagy jegyek forgalmazását. . . Kossuth kormányzó felhatalmazta ezt a Bizottságot, hogy 10% jutalékot ajánljon fel minden olyan összeg után, amelyet behajtanak és hozzánk juttatnak, vagyis 1 dollárt azon bizonyítványokból engedünk át minden kilenc dollár készpénz után és így tovább ezen arányban . . . A központi Magyar Bizottság rendeletéből: Simeon Draper, a Központi Bizottság elnöke John L. O. Sullivan”.

3.

London, 1852. július 27.

Kossuth levele Tiedemannhoz egy millió dollár értékű kötelezvény nyomtatása tárgyában. (Saját kezű fogalmazványa OL. R. 113. II. S. 3.—243. német nyelven.)

„Bárcsak tegnapelőtt este érkeztem meg Londonba és így még nem kaphattam semmiféle beszámolót pénztárosomtól, Hajnik úrtól, philadelphiai missziójának eredményeiről. Nagyon fontos és rendkívül sürgős körülmények mégis arra kényszerítenek, hogy Önt igen tisztelt Uram, nagyon nyomatókosan megkérjem egy megbízás jósa és sikeres teljesítésére, azon feltevésben, hogy tiszteletreméltó Bizottság Philadelphiában valóban volt olyan jó, hogy átvegye a Magyar Alap Kötelezvényei Vezérügynökségét. — Az a kérés, hogy a Bizottság legyen olyan szíves és a lehető leggyorsabban nyomattasson ki egy millió dollár Magyar Alap Kötelezvényt 50 és 100 dolláros névértékben és azokat egy alant megjelölendő összegű 10 és 5 dolláros kötelezvényekkel az első gőzhajóval küldje át hozzám Londonba, a lentiekben adott címre. — Feltételezem természetesen, hogy Hajnik úr — utasításaim szerint — a nyomó lemezeket átadta a Bizottságnak.

³⁹ Sándor Oláh, London.

Ha esetleg a csomagolt lemezeket ellenpecséttel zárta volna le, úgy szolgáljon ezen levél felhatalmazással arra, hogy a csomagról közbejötté nélkül távolítsa a pecsétet és a nyomtatáshoz szükséges lemezeket kivegye és ezeket azután használat után a Bizottság tagjainak pecsétje alatt ismét lepecsételve átadja a Bizottság pénztárosának kezeibe.

Hogy a nyomtatást mielőbb befejezhessék, kérem, hogy a lemezeket többé ne küldje New-Yorkba, hanem gondoskodjék a nyomtatás Philadelphiában történő elvégzéséről, ott ahol a magyar pénzjegyeket nyomtatták.

A 100-as lemezen egy 100 dolláros és két 50 dolláros van, tehát mindegyik lenyomat 200 dollárt ad. Eszerint ezen névértékekben egy millióhoz csak 5000 lenyomat szükséges, ami öt nap alatt könnyen elvégezhető, mert New-Yorkban egy-egy lemezről naponta 1100 lenyomatot készítettek. Kérem azonban, hogy ugyanazon időben ezzel együtt azt a lemezt is beadják a nyomdába, amelyen 10 dolláros névérték szerepel, hogy ebből annyit nyomtattasson ki, amennyit el tudnak végezni mialatt a 100 és 50 dollárosok elkészülnek. Ezen a lemezen, ha nem tévedek egy 10-es és két 5-ös rajz van. Ez együtt 20 dollárt ad, tehát szintén 1000 lenyomatot számítva naponta, öt nap alatt 5000 lenyomatot 100 000 dollár összegben. Ezekből csak azért kérem az ötösöket, hogy a többivel együtt ezeket is elküldje, mert az ötösök képe a 10-sel együtt van egy lemezen. Kérem a Bizottságot, hogy ezekhez az így nyomott 10 és 5 dollárosokhoz mindazon tízeseket is hozzáadja, amelyek kinyomtatva a Bizottság kezeiben vannak és hogy ezen 10-eseket és 5-ösöket küldje el hozzám a 100 és 50 dolláros kötelezvénnyel együtt.

Ha a Bizottságnak netalán 100 és 50 dollárosokra szüksége lenne, értesítéseik szerint annyit küldhetnek vissza az egy millióból ebben a névértékben és sajátkezű aláírással ellátva, hogy az összeg ebből megegyezzen az egész összeggel, amint Ön jelezte, a nekem küldendő 10-esek és ötösök kitesznek. — Ha azonban a Bizottság a kész 10-eseket nekem átküldve — ezen csökkenés pótlást kívánná, kérem készíttessen utánnymást a szükség szerint, anélkül, hogy a többi elküldését ettől függővé tegye. Csak arra kérem, értesítsenek engem annak idején az összegről és a bejegyzett számokról.

Nagyon lekötelezne, ha az egész küldeményt szíves volna pontosan számozni és szelvényekre vágva 100 darabos csomagokban átküldeni nekem, de csak abban az esetben, ha ez úgy történhetné, hogy a beküldést akár csak egy gőzhajóval is késleltetné. Ha ez a kérelem a legesekélyebb késedelmet is okozná, kérem a kötelezvénnyek felvátatlanul névérték számozása. Itt erről azután én magam gondoskodnék, mert a legnagyobb fontosságú események követelik meg, hogy legkésőbb augusztus 17-én kezeim között legyen a küldemény, a késedelem helyrehozhatatlanul nagy hátrányt okozna. Tehát egyetlen perccel sem szabad vesztenünk. Szívesen hajlandó vagyok nagyobb árat fizetni a nyomtatásért, hogy a kötvénnyek a kellő időben készek legyenek ahhoz, hogy az aug. 18-iki New-Yorkból induló gőzhajóval ide feladható legyenek és, hogy minden lehetséges szerencsétlenségnek elejét vehessük, kérem, hogy levelem vételekor minden 100, 50 és 10 dolláros és az 5 dollárosok felét, melyek a Bizottság kezeiben vannak, lehetőleg az aug. 14-iki hajóval nekem egyelőre elküldjék és az összeget pótolják az újra nyomtatandó összegből. — Ha a Bizottság pénztára még nincs abban a helyzetben, hogy a nyomdai és csomagolási összegeket fedezhesse, kérem hitelezzenek nekem az első pillanattól, amikor lehetséges lesz számomra, hogy a költségeket forduló postával megtérítsem. — Mégegyszer jóindulatú gondoskodásuk figyelmébe ajánlom ezt a rendkívül fontos ügyet és számítva az Önök pontos gondoskodására van szerencsém Önöket megkülönböztetett tisztelettel üdvözölni, odaadó hívük K. L.

Utóirat: Az értesítő levelet kérem címemre „azonnal” megjegyzéssel, egy másik borítékban: Rodney Croskey Esq. U. S. Konzul, Southampton, Anglia. A fuvarlevelet és a vízmentesen csomagolt csomagokat azonban szíveskedjenek Raikes Curne Esq. M. P. 29. Cornhill, London címre feladni, F. P. nyomtatványok megjelöléssel. — Elindítottam a júl. 31-iki gőzössel New Yorkba. Megjegyzés ugyanezen üggyel íratott ez ügyben Hajniknak, hogy a levelet címezze a Comité elnökének s effektuálja.” —

4.

London, 1852. augusztus 4.

Kossuth Lajos kiáltványa a magyar nemzethez. Kölcsönjegyekre vonatkozó részlete. Egykorú magyar nyelvű nyomtatvány. OL. R. 90. I. 1935.

„... Anyagi előkészületeimről nem szabad sokat szólnom, de annyit szabad elmondanom, hogy Angol kölcsön jegyeket eresztvén ki (minta nyomtatványul ide van rekesztve) annak Európa kedvetlen viszonyai dacára is sikerült annyi hitelt kivívnom, hogy ámbár saját nemzetem mint ekkorig semmi pénzzel nem segített, sőt még az otthoni rendezési költségekre is tőlem a hontalantól várt, még is az emigrációt számomra ezekkel segíthettem, a szükséges erőrendezésre mind itthon, mind a hadseregben tetemes nagy summákat áldozhattam, a diplomáciai költségeket mindaddig fedezhettem harezunk megújítás esetére magyar papíros pénzt készíthettem, mely az értékükbe csak szabadság harezunk hősiesség megújítása által visszaállítható s a nép által híven megőrzött magyar bankjegyek beváltásával összekötve harezunk belső szükségait fedezendi, s e mellett fegyvereket s egyéb szükséges hadszereleket részt szerezhettem, részint még többet biztosíthattam... Adom tehát tudtul a nemzetnek, hogy hazulról érkezett kérés következtében az Amerikában kibocsátott költsön jegyekből egy millió dollár (két millió forint) értékű, pénzül beváltás végett a hazába beküldöttem. Felét az otthoni rendezés költségeire utalványozom, felét pedig a haza megmentésére szükséges külföldi költségekre, kezemhez, a nemzetnek adandó számadás mellett kiküldetni rendelem. Ez helyre fogja állítani a nemzet hősiesség elszántsága iránti hiedelmet s engem képesíteni fog ügyünk barátainál külföldön, a sokkal nagyobb költségeket kívánó előkészülteket rögtön bevégezni, egyszersmind meggyőz arról, hogy a nemzet valóban „cenzerve” van, hogy tehát nem kockáztatom hazánk jövődjét, ha imádott hazánk földén felütni sietek a világszabadság zászlaját.

Hogyan higgyen a világ a magyarba, ha azon költsön jegyek ő magánál nem találunk kelendősegre, melyeket külföldön sokan elfogadnak? Ha 15 millió ember közül nem találkozik két millió hazafi, ki saját szabadságáért, hazájának megváltásáért egy egy forintot adózni kész.

Rendelem pedig s biztosítom minden pénzt adónak, hogy ezen költsön jegyek a szabadság harez első percétől minden közpénztárban kifizetés gyanánt elfogadtatnak s be is váltatnak. A hazafi áldozni fog, mert hazafi. Az egységű (ha van ilyen) megfogja fontolni, hogy mostani állapot így nem maradhat, a nemzet

előbb-utóbb lerázandja a jármot, s akkorra jó lesz előmutathatni, hogy ő is tett valamit a hazáért, s majd az ellenség is fontolja meg, hogy a koczká fordulni fog, s hogy van Isten ki büntet és jutalmaz, mind ezen a világon, mind a másikon, és mindenki vegye tekintetbe, hogy e csekély áldozattal csak egy két hónappal siettetni a felszabadulás óráját, a terhes adótól hamarébb menekedvén csak ezáltal is bő kárpótlást nyer áldozatáért.

A tisztviselőseget különösen figyelmeztetem, hogy az osztrák bitorlás alatti hivatal vállalás reájok általában a hazafiatlanság színét ruházván, ön érdekük is kívánja, hogy mindezen ügynek, mind általában a hazafiúi rendezéseknek oltalmazásával a nemzetet s nemzeti kormányt múltjokkal kiengeszteljék... Kelt Londonban, Aug. 4-én, 1852. Kossuth Lajos”.

5.

London, 1854. mártius 27.

Wargha István felszólító levele X úrhoz a vád bizonyítására. Eredeti magyar nyelvű levél. OL. R. 90. I. 2244.

„Uram! Ön az ország kormányzóját Kossuth Lajos urat legközelebb arról értesíté, mintha nekem az országba beküldött amerikai bankjegyek beváltása következtében tetemes summák jutottak volna kezembe, névszerint Pesten 6.000 és ugyanott 8.000 forint, — felső magyarországból 36.000, — az alvidékről 48.000, — Arad tájáról 10.000. Említi ön továbbá, hogy én az országban agitátíónatív érdeken pénzeket gyűjtöttem, — és hogy mindezeket, mind amazokat nem a kitűzött célra fordítottam, hanem elsajátítottam, — miáltal a hazában jóakarató emberek aljas megcsalásával a Kormányzónak a haza megszabadítására intézett tervei irányában minden bizodalmat megrendítettem... — Azért ezennel komolyan felszólítom Önt, fedezze fel a forrást, mellyből az állításokat merítette. Nevezze meg és bizonyítsa be: *ki, mikor, s hol* adott nekem az említett alaphól vagy célra valamit? De adatokkal bizonyítsa be, hogy szavának ura lehessen...”

6.

London, 1854. mártius 24.

Wargha elszámolása a reábízott kölcsönjegyek elhelyezéséről. Eredetije OL. R. 90. I. 2244. magyar nyelven.

„Behozatott összeg 1852. december közepe táján: Amint Hajnóczy átadá, még az ő jelenlétében elosztottam azt Várady Antal hozzájárulásával — ki akkor a Zöldfa utcában Szalazár házában lakott, s Boronkay Lajos ügyvéde s megbízottja volt — három egyenlő részre, és esett egy-egy részre 8 csomó százás, 10 csomó ötvenes, és egy csomó tizes. Minden csomóban volt 100 darab bankjegy, amint ti. érkezett csomagozottan.

Várady azonnal estve elvitte tőlem mind a három részletet és elküldte Boronkay Lajoshoz Tésára (Hont várm.) ennek tisztartója Rajzer által, hogy egy részének beváltását maga eszközölje, a más kettőt pedig hasonló czállal Szentmiklósy Antalhoz Gömörbe, és Soos Gusztához Kassára küldje; az utóbbit ti. Sooshoz utasított csomagban volt Kormányzó úrnak egy német czédulája is, melly gyanításom s a jegyeket áthozónak magyarázása szerint valami kereskedőnek szóltott Eperjesre. Bizonyos tudomásom van felőle, hogy mind Szentmiklósy mind Soos megkapták légyen illetéküket.

Esvén egy részre:

8 csomag százás	=	80.000 dollár
10 csomag ötvenes	=	50.000 dollár
1 csomag tizes	=	1.000 dollár

Egy csomó tehát	131.000 dollár
A három összesen	393.000 dollár.

Az aradiaknál ezen kívül, névszerint Veres Antalnál mennyi van, azt nem tudom, minthogy Hajnóczy Pestre Arad felé jöven, mint nekem mondta. Sőt később Csomortányi Károly is, ki Veressel Kurtitson lakik és legszorosabb viszonyban áll, tudtomra adta, személyesen kézbesíté nekik a náluk levő összeget.

Megtartott még Hajnóczy, mint emlité, magánál is és hagyott Belgrádban is valami összeget. Mennyit, minthogy sem meg nem mondta sem nem kérdezvén — ezt megint nem tudom.

Azonban a kibontásnál, melly természetes, hogy nagy sietséggel történt, szétbomlott két csomag tizes és egy csomag ötvenes s belőle 20—30 darab össze is szakadt. Ez elbomlott három csomag maradt nálam.

Én sem az aradiaktól, sem Hajnóczytól sem Boronkaytól, sem Szentmiklósytól sem Soostól soha egy fillért nem kaptam akár beváltva, akár beváltatlanul, akár közvetve, akár közvetlenül. Igen és soha egy fillért sem. És minthogy azoktól, kiknél a bankjegyek vannak, semmit sem vettem át, olly valakiktől, kiknél nem voltak bankjegyek, hogy semmit sem kaphattam, igen természetes. Azok tehát a náluk levő összegekről számoljanak, és felteszem, számolni is fognak.

Én ime ezennel számolok a nálam maradt három csomagról, melly letudván az említett alkalommal történt elszakadást, tehát összesen mintegy 6000 az az hatezer dollárnyi értéket.

Ebből mindenek előtt, mint alább is említendem, vissza fizettem Péter Károlynak ezer forintnyi jóval ezelőtt tett előlegezését tíz darab ötvenesben. Azután elváltott imitt amott meghittebb ismerősei körében

a) Kilián György könyvárus mintegy	550 forintnyit,
b) Zitterbach József	350 „
c) Haywald Sarkantyus Pesten	200 „
d) Losonczy László Kubinyi Ferencné számára	100 „
Összesen	1.100 forintnyit.

Többet senki egy fillért sem.

Átvett még tőlem ezen kívül, hogy majd időnként közelebbi meghittjeinél beváltandja

- a) Ottlik Ákos Losonc mellett Kalonkán, ha jól emlékszem ötszáz dollárnyit,
- b) Tóthné, egy nőnevelő intézet tulajdonosa Kecskeméten kétszáz dollárnyit,
- c) Haywald Pesten, kétszáz dollárnyit.

Ez összegek a nevezetteknek vannak maiglan.

A többi, mi fenmaradt. — agitációnkra vonatkozó holmi jegyzékkel és Kormányzó úr irataival együtt el van rejtve egy részt Szijj Sámuelnél a Kétnyul utcában Pesten, más részt Luczenbacher jelenleg Erdy János museum őrnél a museum könyvtárában. Mind a két helyen a mi van, tehát mintegy megközelítve 4.500 az az négyezerötszáz dollárnyit. Ezen rejtett letétnyelveket az illetők saját írásom előmutatójának akár mikor kiadják, de minthogy a dolog vésszel jár igen természetes, hogy csak illy úton juthatni ahhoz.

Összvetve az ügyletet egészben így áll:

A.	1. Boronkaynál van	131.000	dollárnyi
	2. Szentmiklósnál	131.000	„
	3. Soosnál	131.000	„
	4. Ottliknál	500	„
	5. Tóthnénél	200	„
	6. Haywaldnál Pesten	200	„
	7. Elrejtve váltatlanul Érdynél és Szijj Sámuelnél Pesten	4.500	„
	8. Péter Károlynál az előlegezett 1000 ft fejében visszafizetés	500	„
		389.900	„
B.	Ehez tudva az általam beváltott	550	„
	összesen	399.450	dollár

Betudván a kibontáskor, minthogy az összeg szekér alja deszkában és egy bőrládában beszegezve s bevarrva hozatott, összerongyolódott 20—30 darab tehetni az egész összeg mely hozzáhozatott s az említett helyekre szállítattott, mintegy 400.000 dollárnyira.

Mennyi volt légyen az egész összeg, melyet Kormányzó úr beküldött, én nem tudom, de ki az összeget határozottan tudja, ha a fentebb felszámolt, s nevezett szerint elsorolt részletekhez azt mit Hajnóczy magánál s Belgrádban megtartott, és a mit Aradra hagyott hozzá számlálja, az egésznek tisztában kell állania.

Hogy nálam említett szétszakadozott három csomón kívül több nem maradt, tanúm erre Várady, ki az elszállítást eszközlette, és tanúm a kétségbe vonhatatlan számok ereje, hogy nem is maradhatott. Menynyire nem adatott nekem át semmi a netalán mások által történt beváltásokból, amiről én azonban soha sem hallottam, abból is látható, hogy midőn Komáromy György, ki mind Boronkayról, mint Szentmiklósról, mind Soosról, mind az Aradiakról jól tudott, — a Kormányzó úr által hozzá küldött utalványnál fogva tízezer pforint kézbesítést kívánta, őt Sooshoz, mint hozzá legközelebb esett utasítottam; — de miként intézkedének az eredménnyel ismét semmit sem tudok.

Még egyszer és határozottan megemlítem, hogy sem a felsorolt összegekből, sem semmi más úton hoztam soha egy fillér sem érkezett a kimutatott 1100 forinton kívül.

Igen is adott egyszer 1852 tavaszán Boronkay Lajos a Grenzerékkeli összeköttetés ügyére hatszáz forintot, mely összeget még az ő jelenlétében Petrovics Szávának, ki e czélból Újvidékről nálunk volt, azonnal kézbesítettem. Adott végre a poji pusztán Török-szentmiklós mellett lakó Péter Károly 1000 az az egyezer pforintot, melyből Nagy József küldött körebeli működésekre százat, Noszlopi pedig háromszázat, a többi összeköttetési czélokra fordítván. Ez utóbbi összeget Péter Károlynak a bankjegyek megérkezésekor mint fenebb említvén tíz darab ötven dollárosban azonnal megtérítettem, ki ezt szívesen fogadá, minthogy ügyünk iránti bizalmánál fogva készpénznek tekintette ...

7.

Sztambul, 1852. szeptember 1.

Gál Sándornak a felszabadító hadsereg erdélyi főparancsnokának utasítása ismeretlenhez. Magyar nyelvű kézirat OL. R. 90. I. 1951).

„Meggyőződvn, hogy ön azon jeles Hazafiak egyike, kik legerélyesebb tevékenységgel működnek a Haza felszabadítása és függetlensége kivívása ügyében, ezennel sietek Önt Magyarország Kormányzója nevében szent is igazságos ügyünk érdekében a következőkre bizalommal felkérni:

1.^{sr} Ide mellékelve küldöm a Kormányzótól a Nemzethez intézett szöveget, melyből ügyünk fejlődését bővebben átláthatni. Szíveskedjék t. i. Szatmár, Máramaros és a partiumban óvatosan köröztetni.

2.^{sr} Azon kormányzói körlevél nyomán szükségessé látom következő utasítást adni:

a) A két millió pengő f. értékű kölcsönjegyet a Hazába beküldvén, azokból Erdély, a partium, Szatmár és Máramaros megyékre esik 200.000 pen. fr. — Ezen 200.000 pf. értékű jegyekből Szatmár és Máramaros és partiumra esik 50.000 pfr. a Székelyföldre szintén 50.000 pfr. és a Vármegyékre 100.000 pfr.

b) Az 50.000 értékű jegyek ön kezéhez érkezvén, igyekezzék — a legmegbízhatóbb emberek útján — azokat akár pengő pénzért, akár osztrák bankjegyekért eladatni.

c) Az eladónak utazási költsége fedezésén kívül 6% fáradsága jutalmául abból a mit eladnak, vagy külön költség liquidató nélkül 10% megengedhető, nagyobb legalább is 1000 dollár vagy 2000 pfr. eladásánál, ha a vevő kívánja 10—25% közti disconto engedményezhető.

d) A kölcsönjegyek értékének összege fél részben a Kormányzóhoz küldendő, fél részben pedig otthon az organizációi hadkészülésre, ellenség megnyerésére s titok kitudási czélokra fordítható. De minthogy külföldön az előkészületekre még tetemes pénzzerő szükségeltetik a bejövendő pénzt akkép kell kezelni, hogy valameddig az összeg ki nem küldetett, az organumok — vagy háromtagú bizottmányok (mellyek a nevezett három fő részeiben az országnak a pénzkezelésre azonnal megalakítandók) mindég csak 20%-ját lesznek jogsítva a belső költségek fedezésére fordítani, azonban ennek is negyed részét tartalék pénztár gyanánt megőrzendik. Mert azon rendezők a kik a bizottmány körén tull állnak és működnek — arra fognak utalványoztatni. — E szerint mindig 80% kiküldendő biztos futás által akár hozzám Konstantinápolyba, akár Londonba — mert mindenütt jelen vagyok, melly célra az adresek idemellékelve chiff.levelekben közöltetnek. Mihelyt 10.000 pfr el van adva — azonnal meg kell kezdeni a küldését.

e) A futár semmi írásbeli jelentéseket ne hozzon. — Csupán Szerbiában vegye azokat kézhez, ha volnának; Belgrádban kihez menjen az adresse megküldetik.

f) Ha az összegnek fele azaz 100.000 pfr. ki van küldve, más fele a hazában a forradalom előkészítésére fordítandó, de mindég úgy, hogy az összegnek a negyede tartalék pénzüil gondviseltessék.

g) Minden visszaélések meggátlása végett azon tartalék pénzből az illető bizottmányok előtt csupán a Kormányzó vagy saját utalványozásom érvényes...”

8.

Sopron, 1854. január 22.

A soproni elnökség cs. és kir. helytartósági osztályának német nyelvű körlevele körzetei részére. Sokszorosított körlevél melléklete 10 és 100 dolláros kölcsönjegy litografált rajza. Eredetije a Győri Levéltárban, lajstromozatlan.

„Nagyméltóságod! Több bécsi és pesti haditörvényszéki tárgyalás, valamint folyamatban levő vizsgálatok kimutatták, hogy forradalmi pénzek, Kossuth ún. dollárbankjegyei, melyeket hazaáruló terveinek elősegítésére akar felhasználni, valóban kibocsátattak és egy bizonyos mennyiség már a cs. kir. államokba, nevezetesen Magyarországra becsempésztek és értékesítették is azokat.

Ezeknek a pénzeknek az értékesítésével együtt terjesztik Kossuth hazaárulói proklamációit is, melyekben ezeknek a pénzeknek az Északamerikai Szabad Államok által való biztos beváltására utal és felszólítja a magyarokat, hogy tartsanak ki, valamint biztos győzelmet ígér nekik, ezért felszólítom Nagyméltóságodat, az e hónap 6.-án a helyi Kormányzóság 24200 G./5238 Pz. res. számú rendelete alapján, hogy leplezze le ezt a hazaárulás minden törvényes jegyét magába foglaló bűntényt és fordítsa a legnagyobb, a legelmélyültebb figyelmet a bűntény résztvevőire, a feltehetően elfogatókat kísértesse be az eseteknek kivizsgálására egységesen kijelölt Pesti Haditörvényszékre, ugyanakkor és ezekről az esetekről nekem is haladéktalanul tegyen jelentést.

Egyidőben Nagyméltóságod kézhezkapja a Kossuth-féle 100-as és 10-es dollárbankjegyek litografált másolatait azzal a felszólítással, hogy minden vizsgálati fogolynál, bármilyen okból került is vizsgálati fogásba, kutassanak ilyen bankjegyek után is. — Itt szeretném megjegyezni, hogy a Forradalmi Párt a legfurfangosabb módszereket alkalmazza a bankjegyek terjesztésére, mint pl. vízhatlan anyagba csomagolják a pénzt, hajók korlátjáról spárpa segítségével a hajók hasa alá kötik és így csempézik be a cs. és kir. Államokba, valamint jelentéktelen tartalmú könyvek fedelébe, duplafenekű ládákba, kivájt deszkákba, melyeket újra összeenyveznek és ilyen módon küldik el az átvevőknek.

A levelezés ezekről a pénzekről a következő chiffré alatt folyik: „kérek ennyi és ennyi asztalkendőt és szalvétát”, amikor a résztvevők asztalkendőn százas, szalvétán pedig tízes dollárjegyeket értenek. — Fogadj a Nagyméltóságod legmélyebb tiszteletemet”.

A körlevelet kísérő akta felzetén magyar szöveggel:

„Mester fő Bíró! A mellékelt intézvénnyből világosan látnifogja, hogy a forradalmi párt minő eszközök és utakon kíván célja elérése végett a közrend és béke zavarására hatni: annak alapján uraságod utasíttatik, hogy a felemlíttett pénzjegyekre — melyeket a hivatalomba első alkalommal megtekinthet — a legnagyobb vigyázattal legyen és ne csak a nevezett pénzeket, de foratgatóit is haladéktalanul letartóztatván a további intézkedés eránt azonnal jelentést tegyen. 3/2 854.” (Két formuláré melléklet: III. tábla 2, 3. ábra.)

Ambrus Béla

DIE AMERIKANISCHEN EMIGRATIONSBONS LUDWIG KOSSUTHS (1851—1853)

Der Freiheitskampf 1848—1849 war nur einer der grossen Kämpfe der ungarischen Nation für ihre Unabhängigkeit. Er endete scheinbar mit der Waffenstreckung bei Világos. Gouverneur Kossuth und Tausende der Patrioten emigrierten. Doch ihr Freiheitstraum endete nicht. In der Emigration organisierten sie sich unter der Leitung Kossuths; ausser den Grenzen des Vaterlandes — wo die vergeltende Hand Österreichs sie nicht erreichen konnte — um für die Fortsetzung des Freiheitskampfes ein neues Heer zu werbe. Das dazu nötige Geld wünschte Kossuths vielseitige politische und organisatorische Fähigkeit vorerst in Amerika zu schaffen. Im Laufe seiner amerikanischen Vortragsreisen gab er seine Ziele den sympatisierenden amerikanischen Volk bekannt. Er erbat ihre Hilfe zur Fortsetzung der Kämpfe in der Form einer Anleihe, als er die Dollar-Founds emittierte. Deren Verbreitung und Verkauf besorgten die Vereine der Ungarnfreunde, die pilzartig emporwuchsen. Mit einem Teil des einlaufenden Geldes unterstützte er die emigrierten Volksgenossen, für den grösseren Teil kaufte er Waffen.

Zwischen 6. XII. 1851 und 14. VII. 1852 hielt er 600 Reden und gewann der ungarischen Sache riesig viel Anhänger. Die offizielle amerikanische Politik unterstützte ihn jedoch nicht. Deshalb liess die Begeisterung nach. Schliesslich kam er in Schulden und verliess Amerika mit wenigen Anhängern unbemerkt. Vorläufig liess er sich in England nieder.

Mit seinen Anhängern organisierte er von hier die Sache der Bewegung weiter. Er schaffte Kontakt mit seinen, unter den österreichischen Terror lebenden, Anhängern daheim. Einige seiner geschickten Agenten schmuggelten Proklamationen und Anleihescheine im Werte vieler Millionen Dollars ins Vaterland, wo er den schwelenden Aufstand schürte. Die in Kossuths Umgebung gelangten Spione verrieten seine Pläne und in Ungarn kerkerte man seine Anhänger unbarmherzig ein. Die österreichische Polizei verhaftete jeden, der seine Flugblätter und Dollare verbarg. Die heimische Organisation wurde liquidiert und Kossuth erfuhr infolge der unterbrochenen Verbindungen wenig über die Ereignisse.

Die Zeugen dieses fanatischen Organisationskampfes sind die in New York ausgegebenen englischsprachigen 1, 5, 10 Dollar- und die mit eigenhändiger Unterschrift versehenen 50 und 100 Dollarscheine, sowie die in Philadelphia gedruckten 1, 2 und 5 Forintscheine in ungarischer Sprache, welche die siegreich eindringende Honvédarmee hätte mitbringen sollen.

Die Geschichte ihrer Emission, die bisher bekannten Nominale und deren sämtliche Varianten gibt diese Studie aufgrund der Sammlungen sowie Archivforschungen bekannt.

Giambattista Pozzi pápasorozatának modelljei

A pápaság megszilárdulásától kezdve Európa szellemi és kulturális életében kiemelkedő szerepet játszott. Politikailag is egyetemes világi vezető szerepre törekedett, s a feudalizmus stabilizálódásának idején ideológiai hatása miatt meg is tudta valósítani.¹

Történetének egyik mélypontja az úgynevezett „avignoni fogság”, amikor a pápák személyükben sem voltak függetlenek.

A pápai állam csak a XV. században, V. Márton (1419–1431.) uralkodásával válik újra jelentékeny politikai tényezővé, amikor a pápa meg tudta valósítani a keleti és nyugati egyház egységét. (Ekkor ugyanis a török terjeszkedés erősen veszélyeztette a keresztény Európa gazdasági és kulturális életét, s a kereszténység ideológiája volt az, amelyben a török elleni közös védekezés megfogalmazódhatott.)

Az egyház a kulturális életben köztudottan monopol helyzetet töltött be, s a művészeteket is felhasználta a vallás hatásának propagálására, a pápaság hatalmának bizonyítására. Az olyan, ekkor még új műfajt, mint az emlékérem is felhasználta a vallás terjesztésére, a „lelkek felett való hatalom” biztosítására.

Éppen az említett V. Márton volt az, aki először készíttetett emlékérmeket uralkodásának első évfordulójára, koronázásának emlékére. „Ami ennél régebbi érem előkerült, az újabbkori hamisítvány.”²

Az V. Márton előtti pápák nem készíttetek emlékérmeket, így általában Venuti és Bonanni³ nyomán a szakírók V. Mártontól datálják a pápai érme rendszeres készíttetését s egyben az új éremtípus megjelenését. Az ő rendelete, hogy uralkodásának első évfordulójára érmet verjenek, hagyománnyá erősödött, s a későbbi pápák nemcsak első, hanem uralkodásuk további évfordulóit is érem kibocsátásával ünnepelték. Majd jelentékenyebb politikai, diplomáciai eseményre, nagyobb szabású építkezés kezdetére, illetve annak befejezésére, hadi eseményekre, egyházi évfordulókra, szentek ünneplésére, pápák halálára s a következő választásig eltelt idő emlékére stb. érmeiket készíttettek.

A reneszánsz kor pápáinak érmeit két csoportra lehet osztani. Egyik számbelileg kisebb részük, amelyeket az éremművészek, szobrászok: Pisano, Guidizzani, Guazzalotti, Cellini, Lysippos stb., ha olykor megrendelésre is, maguk öntöttek, általában nagy átmérőjűek (6–10 cm) s művészileg nagyobb tehetséget, jellemábrázoló készséget árulnak el.

A másik, számbelileg nagyobb rész veret, tehát technikában és megfogalmazásban is szorosabban kapcsolódnak a pénzekhez. Laposabb felületűek, gyakran sokalakos, mozgalmas jeleneteket ábrázolnak, vagy aprólékosan kidolgozott épületeket, s mind az ókori római pénzekkel, mind a korabeli pápai pénzekkel való szoros rokonságuk megfigyelhető.

A földrajzi és történeti kontinuitáson túl — ami az ókori Rómával való rokonságot illeti — a korabeli pápai pénzekkel való szoros kapcsolatot nyilván az is okozza, hogy a pápai verdékben a pénzeket és az érmeiket is feltehetően ugyanazok a mesterek készítették.

A XV. század végére a pápák — természetesen uralkodásuk tartamától függően — 15–20-féle érmet készíttettek, s a XVI. század végétől a pápai arcképsorozatok is megjelennek. Paladino, Pozzi, C. Wermuth, Borner, Vestner készítenek jelentékenyebb sorozatokat.⁴ Ezeknek közös tulajdonsága, hogy mivel lényegében a pápaság kezdetétől a XV. századig nem maradt fenn autentikus ábrázolás, az érmeik többsége ezért fantáziakép. A legkirívóbb éppen P. H. Müllernél, aki Szent Pétertől V. Mártonig két-három arctípust variál, s a vonások markánsabbra

¹ Ranke, Leopold: A római pápák az utolsó négy században, Budapest, 1886. 36. o.

² Venuti, Rudolphus: Numismata Romanorum pontificium praestantiora a Martino V. ad Benedictum XIV. Roma 1744. V. o.

³ Bonanni, Philippus: Numismata pontificium Romanorum quae tempore Martini V. usque ad annum MDCXIX, Roma

⁴ Hergenroether, Joseph: Album pontificale M. Gladbach 1909. 6–7. o.

vagy lágyabbra mintázásával, szakáll, hajviselet változtatásával, fejfedő vagy tiara váltogatásával teszi csak különbözővé a korai pápák portréit.

Nyilvánvaló, hogy ez a megoldás a korabeli képzőművészeti, grafikai előzmények nyomán kristályosodott ki az éremművészeknél is, hiszen Platina, Panvinus, Beroardi⁵ életrajzi sorozatában is illusztrációként a XIV. századi pápákig csak egyéni leleményük szerinti arcképeket alkothattak az élethű portrék fennmaradásának hiánya miatt.

Platina könyvében pl. I. Linus, I. Ince, I. Bonifatius, VI. Bonifatius, VI. Benedek visel azonos arcvonásokat, vagy I. Cletus, I. Fabianus, I. Agapitus, I. Sabinianus, I. Severinus, I. Sergius, XIV. János, VII. Gergely is tökéletesen egyforma vonásokat hordoz. (Ebben nyilvánvalóan szerepe van a nyomdai eljárás, illetve a sokszorosítás adta szempontoknak is.)

Az első pápai portréérem sorozatot valószínűleg Paladino készítette. Venuti⁶ értesít egy „durva” sorozatról, de ő név szerint „Jo. Baptista Pozzi”-t említi a sorozat készítőjeként. Forrer viszont azt állítja, hogy Pozzi az élethű modellek után dolgozó Paladinót másolta. Ezek szerint fel kell tételezni, hogy a sorozat indításában Paladinóé az elsőség, a XVI. század végén dolgozó érmészé, aki V. Mártontól (1417–1431) IV. Piusig (1566–1572). mintázta meg a pápákat⁷ V. Mártonról és utódairól fennmaradtak már élethű ábrázolások, s későbbi kor pápáinak egy része már nyilván kortársa volt. Valószínű, hogy Paladino hatására kezdte el sorozatát Pozzi is; ő szintén a XVI. század végén dolgozott, milánói származású volt, s egy ideig Rómában is élt.⁸ Forrer szerint Pozzi a sort Szent Péterrel kezdi (kb. 40–64), s V. Sándorral zárja (1409–1410), mások szerint⁹ XXII. Jánossal (1410–15).

Egyben azonban a szakirodalom megegyezik; hogy Pozzi nemhogy a kiemelkedő, de az átlagos vésnökök közé sem tartozott.

Fabriczy¹⁰ szerint sem Paladino, sem Pozzi működése nem tarthat túl nagy érdeklődésre számot. Bolzenthal azt állítja, hogy Pozzi egy kézművesnél nem mutat fel jobb képességeket.¹¹ Thieme—Becker lexikon sem becsüli sokra,¹² s Paladino másolójaként tartja számon. Ebben a véleményében osztozik Armand-nal,¹³ aki Pozzi érmeit vagy fantázia képnek, vagy Paladino „élethű portrék után készült érmei másolatának” tartja.

A sorozat esztétikailag valóban meg sem közelíti a kortársak magas mércéjét, valóban sok közöttük a fantázia kép. De nem mindegyik. Pozzi — akár halála, akár egyéb okok miatt nem jutott el a sorozatban saját kora pápáinak ábrázolásáig, megőrizte arcukat úgy, hogy a régebbi korok pápáit ruházta fel saját kora pápáinak vonásaival. Valóban hiányzott belőle a művészi képesség, s a fantázia és öntéstechnika gyengeségéből fakad, hogy az eredetileg talán egy fokkal jobb érmek tovább torzultak és laposodtak. Még így is felismerhetők egy-egy V., VIII. vagy XII. századi pápa ábrázolásakor II. Gyula, VI. Sándor, III. Pius arcának jellegzetességei.

Pozzi felhasználta mintául Paladino és mások érmeit, festményeit, s a hátlapok megkomponálásához a pápai pénzek elő vagy hátlapját. Pozzi fantáziájának csekély voltát bizonyítja, hogy a modellül felhasznált érmek, grafikák ábrázolásait legtöbbször változtatás nélkül átvette, megőrizve a ruházatot, a fejfedőt, s kevés kivétellel a jobbra vagy balra fordul pozíciót is.

Hozzávetőleg harminc éremnél lehet hasonlóságot többé-kevésbé megismerni, de Pozzinál is tapasztalhatjuk, hogy egy-egy jellegetes arcot igen kis eltéréssel több éremhez felhasznált.

I. Linus (69–80) modellje Paladino III. Piust (1503) ábrázoló érme. 1. kép.

Megőrizve az alak jobbra forduló tartását egy erőlyes sasorrú férfit ábrázoló kiugró állal és pofacsonttal, ráncos homlokkal. Ez esetben jól nyomon lehet követni, hogy saját magától is „lopott”. Tudniillik III. Pius vonásait pontosabban „másolva” használta fel III. Kelemen (1187–1191) érménél. 2. kép. Paladino III. Piusa idős, sovány, ráncos férfi, kiugró arcsontokkal, erős állal, kemény szájjal. Pozzi III. Kelemenjének érme többé-kevésbé visszaadja ezeket

⁵ Historia delle vite de sommi pontifici Romani di Battista Platina, Venezia 1608.

Chronologia ecclesiastica de pontifici Romani, scritta del Onofrio Panvinio Veronese frate beneditano dell'Ordine di S. Agostino Venezia, 1607.

Le vite de sommi pontifici, scritte del RPM Girolamo Beroardi, Venezia 1607.

⁶ Venuti: i. m. X. o.

⁷ L. Forrer: Biographical dictionary of medallists, London 1909. IV. k. 367. o.

⁸ L. Forrer: i. m. IV. k. 681. o.

⁹ E. Benezit: Dictionnaire des peintres, sculpteurs, dessinateurs, et graveurs, Paris 1957. VII. k. 4. o.

¹⁰ Fabriczy, Cornelius von: Medaillen der italienischen Renaissance, Leipzig, é. n. 96. o.

¹¹ Bolzenthal, Heinrich: Skizzen zur Kunstgeschichte der modernen Medaillen-Arbeit 1429–1840. Berlin, 1840. 164. o.

¹² Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart, begründet von Ulrich Thieme und Felix Becker, Leipzig 1933. XXVII. k. 338. o.

¹³ Armand, Alfred: Les médailleurs italiens des quinzième et seizième siècles, Paris 1883. I. k. 298. o.

a jellegzetességeket, a változás csak annyi, hogy az orr lefelé hajló vonalát nem tudta megvalósítani, s a ruha is valamelyest eltér. Ha egymás mellé tesszük Paladino III. Piusát, és Pozzi III. Kelemenjét és I. Linusát, olyan, mintha Linus a fiatal Kelemen arcvonásaival lenne felruházva. Pozzi érmén látszott, hogy javítani akarta, III. Pius hajlott orra nála egy kissé egyenesebbre sikerült. A javítás helyett azonban egy kis bronzfölség maradt az orrnál. Pozzi II. Sixtusának (257—58) valószínű modellje (s egyúttal I. Gaiusé is) (283—296) X. Leó LIBERALITAS PONTIFICIA hátlapú köriratú érme.¹⁴ Pozzi híven másolta a Medici pápa karvaly orrát, felsőnél kiugróbb alsó ajkát, csak a ruházatban van némi eltérés, és X. Leó jellegzetes táskás szemeit nem tudta visszaadni.

Adeodátus (15—17.) modelljei feltehetően Poggioni V. Sixtust ábrázoló érmei. 3—4. kép. Sixtus érmeit alkotó művészek eltérnek valamelyest orra hajlatának ábrázolásánál, de Pozzi a Poggioni érmek jobbra forduló tartását, a pápa mélyen ülő szemeit, erős szemöldökét, szakállának hullámain, és keskenyre szorított ajkát híven megőrzi. Pozzi érmei mindig magukon viselik egy kevésbé tehetséges ember küzdelmét az anyaggal és a mintázásbeli bizonytalanságot. Nem mindig tudja az eredeti érmek finomabb és részletesebb kidolgozását megismételni. Valószínűvé teszi, hogy Adeodátus modellje V. Sixtus volt, egy a Vatikáni Képtárban őrzött, s az ún. velencei iskola mestereinek műhelyéből kikerült festmény.¹⁵ Ezen jobban kidomborodik a pápa karvaly orra és mélyen ülő, kissé kegyetlen szeme. Pozzi I. Sabinianusa (604—606) VI. Adorján arcát viseli. (1522—1523) 5—6. kép.

A modellül választott Paladino-éremtől¹⁶ alig tér el, talán a legpontosabban másolt kép, mindössze annyi a különbség, hogy I. Sabinianus palástot visel, VI. Adorján pedig nem.

III. Orbán (1088—1099) 7. kép. Mintázásakor Pozzi valószínűleg nem érmet választott mintául, hanem Pinturicchio VI. Sándort (1492—1503) ábrázoló festményét.¹⁷

Az áhitatosan térdelő, fedetlen fejű pápának természetesen csak az arcképét használta fel. Valószínűsíti a feltevést, — hogy nem éremről másolt — az a jelenség, hogy III. Orbán palástjának a többi Pozzi érmen látható palásthöz képest túl széles a díszítése. Más esetekben, ha Pozzi pápai palástot viselnek, a díszítés szélessége 8—11 mm szokott lenni. III. Orbánnál ez a méret 14 mm. Feltehetően Pozzi nem tudta kivonni magát a Pinturicchio által festett varázslatosan szép, ékkövekkel kirakott palást hatása alól, képességéből viszont mindössze egy szélesebb díszítés jelzésére telt. VI. Sándor jellegzetes orrát, füle körül göndörödő haját, III. Orbán érmén is láthatjuk.

IV. Gergely (827—844) modellje Paladino II. Piust ábrázoló érme (1458—1464)¹⁸ Ebben az esetben is megőrizte a balra forduló tartást, a fejet borító sapkát, a csuklyát, a gombolás megoldását. Itt is megfigyelhető azonban Pozzi mintázásbeli bizonytalansága. Pius sapka alól kilátszó füle IV. Gergelynél egy elhúzódó kissé torz vonal, az idős pápa kövérkés arcának törődöttsége különböző összefüggéstelen dudorok halmazaként jelenik meg, s ruhájának háromszor kettős gombelhelyezéséből csak kétszer kettőt tudott elhelyezni. VI. Leó (928.) modelljeit II. Gyula (1503—1513) érmei és pénzei között kell keresnünk. (8—9. kép.) Érdekes módon a „rettenetes” pápa Raffaello híres festményén szakállas, kissé megtört öreg ember, az érmeiken szakálltalan, kövér és nagyon erőyes férfi benyomását kelti. II. Gyulát pénzein is szinte kivétel nélkül szakálltalanul látjuk. Mélyen ülő szemei, keskennyé szorított szája, koponyája körül göndörödő fürtjei kétségtelenné teszik, hogy Pozzi kit mintázott VI. Leóként.

Mint említettük, Pozzi nemcsak más művészek alkotásait használta fel sorozatának mintául, hanem egy-egy arcot apróbb változtatással több pápa ábrázolásához is felhasználott.

IX. Gergely (1227—1241) modellje feltehetően Paladino VIII. Incét ábrázoló érme. (10. kép.) Pozzi lemásolta a modell lekonyuló orrát, kiugró pofacsontját, tiaráját, csattal összefogott palástját, s az orr hajlatának keményebbre vésésével, a kiugró pofacsont erősebbre domborításával, de egyébként a jellegzetes vonások megőrzésével ábrázolta IV. Ince pápát (1243—54) (11. kép), sőt elenyésző változtatással IV. Honoriusát is (1285—87). Ha egymás mellé tesszük Paladino VIII. Incétjét és Pozzi IV. Incétjét és IV. Honoriusát, ugyanazt a karakterű arcot látjuk. Pozzi VIII. Gergelyének (1187) előzményét Cellini VII. Kelemen (1523—1534) ábrázoló érmében kell keresnünk. (12—13. kép.) Bár a jellegzetes Medici orr nem egészen pontos, de a dús kissé hegyesre fésült szakállt, homlokán levő hajfürtöt, nagy füleit, csattal összefogott palástját, balra forduló helyzetét Pozzi megismétli VIII. Gergely érmén. Míg azon-

¹⁴ Armand: i. m. II. k. 113., Bonanni: i. m. 163. o. 5.

¹⁵ Közli: Enciclopedia Italiana, Roma 1936. XXXI. k. 923. o.

¹⁶ Armand: i. m. III. k. 144. o. Bonanni: i. m. 181. o. 4.

¹⁷ Közli: Burekhardt, Jacob: Az olasz renaissance műveltsége Budapest, 1945. 32. o.

¹⁸ Armand: i. m. I. k. 296. o. 13. Bonanni: i. m. 65. o. 2.

ban Cellini a nagy pártfogó megmintázását finomsággal és részletességgel végezte, Pozzi csekélyebb képességeiből a finom kidolgozásra nem telt.

IV. Miklós (1288—1292) portréja valószínűleg Paladino V. Miklóst (1447—1455) ábrázoló érme. Hegyes orr, kövérkés arc, keskeny szája V. Miklós jellemzői, s Pozzi át is veszi IV. Miklós ábrázolásánál.

A hátlapok még bizonyosabbá teszik Pozzi fantáziájának csekély voltát. Szinte kizárólag pápai pénzek mintájára készültek.

A legáltalánosabb hátlapi megoldásnak Szent Péter kulcsainak a megjelenítése, s ez a pápai pénzekben már igen korán előfordul. VI. Ince (1352—62) dukátjain,¹⁹ V. Orbán (1362—70) fiorinóin,²⁰ IX. Gergely (1370—78) grossóin,²¹ IX. Bonifác (1389—1409) római grossóin.²² Ezeknek a pénzeknek az előlapján a teljes ornátusba öltözött, pásztorbotos pápa alakja ülő helyzetben látható. Ez utóbbi megoldás is előfordul Pozzi hátlapjai között, de csak igen ritkán, pl. IX. Benedeket (1033—1045) ábrázoló érem hátlapján.

IV. Eugentől (1431—1447) jelennek meg a címerpajzzsal díszített hátlapú pénzek, sőt, az olyan megoldás is ahol címerpajzs, kulcsok és felette tiara jelennek meg (pl. IV. Eugen grossóin).²³ Különösen gyakori IX. Piusnál (1559—1565). Pozzinál gyakran szerepel a hátlapon görög kereszt, melynek szárai végig rózsával vannak díszítve. A rózsza igen régi, még Bizáncból átvett eleme a keresztény szimbólum-rendszernek. A pénzek között ezzel megegyező hátlap nincs, talán II. Pius (1458—1464) római piccoloinak ábrája, a körökkel díszített szárú görög kereszt lehetővé teszi Pozzi hátlapjának előzménye.²⁴

A Veronika-kendő Pozzinál elég gyakori, de a pénzekben meglehetősen ritka megoldás. Legkorábban II. Pál (1464—1471) római dukátjain fordul elő. A motívumon ebben a szakaszban még a kendőt tartó Veronika alakja is látszik egy kevésbé.²⁵ Pozzi csak a kendőt és rajta Krisztus arcának nyomát vette át. (14. kép.)

Később még III. Gyula (1551—1555) terzo di grossóin is szerepel a Veronika-kendő motívum.

Szent Péter mellképe és a mellette levő kulcsok legkorábban X. Leó (1513—1521) római sesto di giulióin fordulnak elő.²⁶ Ezeken a pénzekben még látszik Péter kulcsokat tartó keze, Pozzinál csak a mellkép látszik és külön mellette vannak elhelyezve a kulcsok. X. Leó pénzeit szemlélve megkockáztatnánk a feltevést, hogy ezekről a pénzekről mintázta I. Hilárius (461—468) portréját, megőrizve a horgas orrot, előre biggyedő ajkat, lenyírt koponyájának homlok-részen göndörödő fürtöt. Pozzi azonban nagyobb számban ragaszkodott a modell jobbra vagy balra forduló pozíciójához, s X. Leó pénzei fordított helyzetben ábrázolják a pápát I. Hiláriushoz képest. X. Leó bolognai biancóján²⁷ jobbra fordul ugyan, de maga a pénz olyan elmosódott, hogy nem nyújt kellő bizonyítékot.

III. Pál (1534—1549) és VII. Kelemen aprópénzein ismét megjelenik a kulcsokat tartó Szent Péter mellképe. Az utóbbi pápa maceratai grossóin²⁸ a szentnek már csak glóriás arc képe látszik kulcsok nélkül.

Pozzinál gyakran fordul elő olyan hátlapi megoldás, ahol térdelő alakot láthatunk, aki a felhők közül lenyújtott kulcsokat veszi át. A képhez hasonlatos hátlapi megoldást találunk a pénzekben, teljesen azonosan azonban nem. XIII. Gergely (1572—85) római testonéin térdelő alak látszik,²⁹ de a pénzekben övé a fő hely, míg Pozzi kissé jobb oldalra szorítja. Ugyancsak térdelő, ég felé forduló alak szerepel V. Sixtus (1585—1590) római piastráin.³⁰ Itt azonban az Úr alig látszik, az egész teret a térdelő alak tölti be. Pozzinál gyakori a hármass halmon álló latin kereszt, s bár találunk példát a pápai pénzek között is a latin kereszt ábrázolására, de maga a motívum már a gótikából ismert és gyakran használt eleme volt a képzőművészetnek.

Pozzi sorozatának elkészülését a következő módon próbáljuk rekonstruálni. A szakírók szerint a pápasorozat eszméje Paladinótól származik. Mint említettük, ő olyan pápákat ábrázolt,

¹⁹ Serafini, Camillo: Le monete e le bolle plumbee pontificie del Medagliere Vaticano, Milano 1910 I. k. XI. T. 17.

²⁰ uo. XI. T. 24.

²¹ uo. XII. T. 10.

²² uo. XIII. T. 27—28.

²³ uo. XVII. T. 1—13.

²⁴ uo. XIX. T. 20—24.

²⁵ uo. XX. T. 2.

²⁶ uo. XXVIII. T. 24—25.

²⁷ uo. XXX. T. 26.

²⁸ uo. XVII. T. 21—22.

²⁹ uo. XLVIII. T. 13—15.

³⁰ uo. LV. T. 22—23.

akikről maradt fenn élethű ábrázolás. Legkorábban tehát V. Mártontól kezdhetette a mintázást. Pozzinak ismernie kellett Paladino érmeit, hiszen egy ideig Rómában élt s a pápai pénzverő műhelyben is dolgozott, amelynek Paladino is munkatársa volt. Pozzi — feltehetően először a kortárs pápákról készíthette érmeit — valóban másolva Paladinot. Tudniillik a restitúciókkal megegyező stílusú és kvalitású érmek között olyan pápák arcképe is megtalálható, akik Pozzi kortársai voltak. Pozzi „továbbfejlesztette” Paladino ötletét, s ő a sorozatot Szent Pétertől kezdte. S mivel egyszer már Paladino nyomán elkészítette a kortárs pápák némelyikének portréját, s mert maga nem volt képes, hogy saját fantáziájából megalkosson több száz arcot s talán már a „keze is ráállt” az egyszer már mintázott vonásokra, így hasznosította még egyszer a „másolás” során nyert tapasztalatait.

Pozzi kétségtelenül nem volt jelentékeny vésnök, mégis érdekes vállalkozásnak kell tekintenünk, hogy pápai sorozatához ezt a megoldást választotta.

Héri Vera

DIE MODELLE DER PAPSTREIHE DES GIAMBATTISTA POZZI

Die italienische Renaissance brachte politisch den Kampf der selbständigen Stadtstaaten untereinander, doch auch die Erstarkung des Papsttums, sowie die Erhöhung seiner politischen Wirkung und Erweiterung seiner Tätigkeit als Kunstförderer. Dem ist zu verdanken, dass nach der Architektur, der Malerei, Bildhauerei auch ein so verhältnissmäßig junger Kunstzweig, die Medaillekunst sich in dessen Dienst stellte.

Das Zeitalter war reich an Künstlerriesen, ihre Tätigkeit, die formengebenden Werke der »Werkstätten« hatten auf kleinere Meister, mit bescheideneren Fähigkeiten, belebende Wirkung.

Einer der Graveure mit bescheideneren Fähigkeiten war in der italienischen Spätrenaissance Giambattista Pozzi. Von seinem Leben weiss man wenig, er ist deshalb interessant, weil er eine Portraitreihe der Päpste anfertigte, aller Wahrscheinlichkeit als zweiter nach den bedeutenderen Paladino. Der Unterschied zwischen beiden ist, dass Paladino nur von solchen Päpsten Medaillen anfertigte, deren lebensgetreue Abbildungen vorhanden waren. So ist der erste von ihm modellierte Papst Martin V. Pozzi hingegen beginnt die Portraitreihe mit Sankt Petrus, musste also andere Modelle suchen. Zur Reihe verwendete er die Bildnisse und Münzen der Päpste seiner Zeit, wie auch aus früheren Zeiten, auch Paladinos Medaillen, Gemälde und Statuen. Bei nahezu dreissig Medaillen kann man die Gesichtszüge der zeitgenössischen Päpste erkennen. Teils weil Pozzi sich mit ziemlicher Genauigkeit an die gewählte Figur, die Haltung und Kleidung auf der als Modell gewählten Medaille, Münze oder Gemälde hielt und das Gesicht mehrerer Päpste mit kleinen Änderungen am Bart, Haartracht oder Kleiderschmuck verwendete.

So ist in den Zügen je eines Papstes aus dem VII., XII. oder XIII. Jahrhundert das Portrait des Alexander VI., Klemens VII., Benedikt XIV. oder Julius II. zu erkennen.

Obwohl man die Bedeutung Pozzis nicht mit den Künstlern seines Zeitalters messen kann, ist er doch der Beachtung wert, denn auch der wesentlich begabtere P. H. Müller oder Borner wählten die bei Pozzi beobachtete Lösung bei ihren Portraitreihen der Päpste. Auch sie verwendeten den einen oder anderen Gesichtsscharakter viermal-fünfmal mit kleineren Änderungen und bei P. H. Müller ist manchmal Pozzi's Lösung als Vorlage zu bemerken.

A Magyar Érdemkereszt alapítása

Néhány hónappal az ellenforradalom hatalomra jutása után, a még tomboló fehérterror közepette, 1920 márciusában egy, az akkori viszonyok ismeretében fontosnak és időszerűnek kevéssé mondható fölterjesztés érkezett a nemzeti hadsereg fővezérségéhez: javaslat a magyar Sárkány-rend felújítására. A javaslattevő, Gyalóky Jenő tüzérőrnagy indoklása szerint szükséges volna, hogy a hadsereg tagjai a múltban, s talán még inkább a jövőben kifejtett tevékenységük (pontosabban az ellenforradalom győzelme, Horthy Miklós uralomra juttatása, valamint a rendszer megszilárdítása érdekében végzett szolgálataik — M. Á.) elismeréseként kitüntetésben részesüljenek; olyan magyar hadikitüntetés azonban, amelyet megkaphatnának, jelenleg nincsen. A dualizmus korának kitüntetései a változott körülmények között nem támaztathatók föl, ezért vagy új kitüntetés alapítása, vagy régi magyar kitüntetés felújítása kínálkoznék megoldásul. Gyalóky az utóbbi lehetőséget találván célszerűnek, a Zsigmond alapította Sárkány-rend felújítását javasolja, természetesen változtatott formában, az időszerű politikai céloknak megfelelő alapszabályok és forma megállapításával.¹

Látszólagos időszerűtlensége ellenére a fővezérségen nagy figyelmet szenteltek a javaslatnak. Több csoportfőnök foglalt állást a kérdésben, sőt a vezérkar főnökének véleményét is kikérték.² A fővezérség megszűnésekor az ügyirat a Honvédelmi Minisztériumhoz került, ahol tárgyalva ismét foglalkoztak, s a rá vonatkozó véleményét a minisztérium több osztályfőnöke fektette papírra.

Az írásbeli vélemények olvasásakor kitűnik, hogy fő kérdéssé nem a Sárkány-rend felújításának helyeslése vagy elutasítása, hanem az vált, hogy a kormányzónak egyáltalán van-e joga új érdemrend alapítására, illetve régi felújítására. Az állásfoglalások közül néhány határozottan leszögezi, hogy az érdemrendek alapítása és adományozása — a nemesség adományozásához hasonlóan — a királyi felségjogokhoz tartozik. Sőt, a kettő szinte elválaszthatatlan, s miután az 1920. évi I. tc. szerint a kormányzó nemességet nem adományozhat, az érdemrendek kérdése sem időszerű mindaddig, amíg király nem lesz a magyar trónon.³

A Honvédelmi Minisztérium 15., 8. és 10. (törvényelőkészítő, tisztí és legénységi személyügyi) osztályfőnökének, valamint a Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum parancsnokának véleménye szerint az 1920. I. tc. 13. paragrafusában meghatározott korlátozások között a kitüntetés alapítás és adományozás joga nem szerepel, tehát ez a jog a kormányzót elvben megilleti. Mivel azonban a régi érdemrendek nagymestere — így a Szent István Rendé is — a király volt, a kormányzó ezeket nem, csak az újonnan alapítandó kitüntetéseket adományozhatná. A célszerűség viszont az új kitüntetések bevezetése ellen szól: egyrészt azért, mert a rendszer megszilárdítása érdekében kifejtett érdemek jutalmazása csak annak végleges befejeződése után válik majd időszerűvé. Másrészt az a szubjektív de kétségtelen indok sem hagyható figyelmen kívül, hogy a kitüntetések alapítása és adományozása kifejezetten a legszemélyesebb királyi jogok közé tartozik. Ha arra a lehetőségre gondolunk — fűzi tovább az idézett fölterjesztés —, hogy a kormányzói megbízatás ideiglenes jellegű, nem bizonyos, hogy a majdani király a kormányzó alapította kitüntetéseket elismerné, a rend- és érdemjelek tekintélye és közmegebecsülése érdekében is kívánatos, hogy a kormányzó állandó jellegű kitüntetéseket ne alapítson. Természetesen más volna a helyzet, ha még az előtt, mielőtt a hatalom gyakorlását a király ténylegesen átvenné, az ország háborúba kerülne, mert akkor, a rendkívüli viszonyok között, a kormányzó alapította vitézségi kitüntetések szükségessé válnának. Erre az esetre azonban a Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum parancsnoka és vele egyetértésben mások is nem a Sárkány-

¹ Hadtörténelmi Levéltár (továbbiakban: HL.). Honvédelmi Minisztérium (továbbiakban: HM.), 1920. Eln./A. I. rétel 73056. alapszám. Gyalóky Jenő tüzérőrnagy a nemzeti hadsereg fővezérségének, Budapest, 1920. III. 9.

² Uo., A magyar nemzeti hadsereg fővezérsége (2907. Biz./1920.)

³ Uo., Magyar Hadügyminiszter (Vk. főnök 6043.)

rend, hanem az 1848–49-es szabadságharc katonai érdemjelének, illetve „vitézsi keresztjének” felújítását tartanak időszerűbbnek.⁴

Összegezeként a HM. Elnöki A. osztály főnöke 1920. augusztus 28-án az ügydarabra az alábbiakat írta: „Rendjelek adományozását bízuk a királyra, vagyis hagyjuk azon időre, amikor újból királyunk van. Ez volt Horthy fővezérnek az álláspontja, és azt hiszem, hogy ezen nem is változtatott.”⁵ A Sárkány-rend felújításával és ennek kapcsán a kormányzó kitüntetés alapítási jogával foglalkozó iratesomó mint időszerűtlen, 1920 szeptemberében irattárba került.

1923. november 15-én a Budapesti Közlöny 259. számában egy Horthy és Bethlen István miniszterelnök aláírásával megerősített rendelet látott napvilágot, amely „Magyar Érdemkereszt és Érdemérem” alapítását tette közhírré. A közölt alapszabály szerint a kitüntetést a kormányzó a miniszterelnöknek a minisztérium nevében tett előterjesztésére alapította, s az magyar és külföldi katonai, illetve polgári személyek részére egyaránt adományozható. A kitüntetéssel az ország érdekében tett „különösen hasznos szolgálatokat”, vagyis az ellenforradalmi rendszer megszüntetése és helyzetének további erősítése érdekében végzett szolgálatokat kívánták jutalmazni. Figyelmet érdemel az érdemkereszt alapításának az 1919–22. évi kormányjelentésekben hangsúlyozott azon célja, hogy vele „a nálunk akkreditált és hazánkkal szemben különös jóindulattal viseltető, és különös érdemeket szerzett külföldi képviselők adandó alkalommal kitüntethetők legyenek”.⁶ A Magyar Érdemkeresztnek tehát az uralkodó körök külpolitikai törekvései érdekében felhasználható, sajátos eszközként is szerepet szántak, és ha a későbbiek során kitüntetett külföldiek neveit figyelemmel kísérjük, azokból teljes biztonsággal következtethetünk az uralkodó külpolitikai irányvonalra.

A Magyar Érdemkereszt nagykeresztből és 5 osztályból állott. Az alapszabály szerint az érdemkereszt jelvénye sötétzöld zománcszegélyes, fehér zománcos, egyenes végű, középpont felé összefutó szárú, aranyozott ezüst kereszt. Kör alakú középpajzsának előlapján zöld babérkoszorúban, vörös zománc alapon aranyszínű hármashalmon, nyitott koronán álló kettőskereszt; hátoldalán „SI DEUS PRO NOBIS, QUIS CONTRA NOS 1922” felirat.⁷

Az érdemrend irodájának teendőit a kormányzói kabinetiroda látta el. Az adományozás díjmentesen történt, és kiváltság nem járt vele. Elhalálozás vagy magasabb fokozat elnyerése esetén — az alapszabály értelmében — a meglevő kitüntetést az irodához vissza kellett juttatni. (Az utóbbi megszorítás 1932-ben megszűnt.)

A Magyar Érdemkeresztnek az alapító rendelet kibocsátását megelőző, „embrionális” életéről, ahhoz képest, hogy alig ötven éve történelekről van szó, nagyon keveset tudunk. Valószínű, hogy az illetékes katonai vezetők jó részének a Sárkány-rend felújítási terve kapcsán megnyilvánult ellenérzése is hozzájárult ahhoz, hogy az érdemrend alapítása 1920-ban nem került napirendre. Járhatóbb útnak bizonyult a kitüntető eszközök egyik változataként is értelmezhető, társadalmi bázis teremtését célzó politikai intézmény, a vitézi szervezet létrehozása,⁸ valamint különböző kitüntető címek rendszeresítése. Ezeknél újra fölmerülhetett a kormányzó kitüntetés alapítási és adományozási jogának kérdése. A miniszterelnök ugyanis az új címek előterjesztésekor a minisztertanácsban erősen hangsúlyozta, hogy a Monarchia

⁴ Uo., A Magyar Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum a vezérkar főnökének, Bp., 1920. VI. 1.; M. kir. honvédelmi miniszter, 15. osztály véleménye (másolat), 1920. VIII. 4.; a 8. osztály véleménye, 1920. VIII. 12.; a 10. osztály véleménye, 1920. VIII. 23.

⁵ Uo., Magyar hadügyminiszter, 3. o.; A Horthy fővezér álláspontjára való utalás itt nem helytálló. A 10. osztály ugyanis idézte Horthynak a világháború alatt elintézetlenül maradt kitüntetési folyamodványokra vonatkozó, 1919 októberében nyilvánított véleményét, amely szerint hangsúlyozta, hogy a kitüntetésekhez „mindaddig, míg a felségjogok gyakorlása az új államforma keretében megállapítva nem lesz”, nem járulhat hozzá. Az államfő kijelölése utáni időpontban viszont már lehetségesnek tartotta a kitüntetések adományozását.

⁶ A M. Kir. kormány 1919–1922. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv Bp., 1926. I. M. Kir. Miniszterelnökség., XVI. c.

⁷ A nagykereszthez tartozó kereszt átmérője 60 mm, a 8-sugarú csillag átmérője 100 mm volt. A csillagot a ráhelyezett kereszt szárai között arany sugarak díszítették, s a kereszt keskeny piros-fehér szegélyes, sötétzöld moaré selyem vállszalagon függött. Az I. osztály keresztje 50 mm, csillaga 90 mm átmérőjű, és nem díszítették arany sugarak. Vállszalagja egyszínű sötétzöld volt. A II. osztály 50 mm átmérőjű keresztjét 52 mm széles, sötétzöld szalagon a nyakban viselték, s 8-sugarú, 80 mm átmérőjű csillagot is lehetett hozzá adományozni. A III. osztály 50 mm átmérőjű, bal mellre tűzendő kereszt, szalagja nem volt. A IV. osztály keresztjének átmérője 40 mm, és 50 mm széles, sötétzöld, háromszögű szalagon viselték. Az V. osztály 40 mm átmérőjű, csiszolt szélű, matt ezüst kereszt; középpajzsának kivitele a többi fokozatával megegyező, és szintén sötétzöld, háromszögű szalagon viselték.

⁸ Talán kevésbé ismert, hogy az eredeti alapszabály-tervezetben szereplő „vitézi rend” megnevezést a minisztertanács „vitézi szervezet vagy intézmény”-re változtatta, s csak évek múlva tértek vissza a „rend” megjelöléshez. Országos Levéltár (továbbiakban: OL.), K. 27. Miniszterelnökségi Levéltár. Minisztertanács. A magyar minisztertanács iratai. Minisztertanács jegyzőkönyvek (továbbiakban: Minisztertanács jkv.), 1921. II. 16., 17. pont.

idején meglevő udvari, illetve királyi tanácsosi címet a kormányzó adományozhatná, ennek jogilag semmi akadálya nem volna, „mégis, figyelembe véve azt, hogy ilyen adományozások téves értelmezésekre adhatnának okot,” a jelenlegi viszonyok között inkább új, magyar királyi kormányfőtanácsosi, illetve kormánytanácsosi cím alapítását tartja célszerűnek.⁹ Vöröskeresztes kitüntetés is alapított Horthy, de ennek Díszjelvény elnevezése szintén azt húzta alá, hogy nem érdemrend jellegű.

A kormányzó tehát hallgatólag, s a korábban megszokott formáktól valamennyire eltérő módon, a valóságban gyakorolta kitüntetési jogait. Kifejezetten érdemrend alapítását azonban — amely tényt a legitimista propaganda akkor még bizonyára kihasználta volna — sem ő, sem vezérkara nem sürgette.

A Magyar Érdemkereszt tervezésének első nyomát egy 1921. december 23-i minisztertanácsi jegyzőkönyvben találjuk meg; Bethlen felhatalmazást kért arra, hogy „M. nemz. érdemkereszt” tárgyában újabb előterjesztést tehessen.¹⁰ Nem mellékes az időpont: röviddel a második királypuccs és IV. Károly detronizálása után vagyunk. A kitüntetés tervét — amely nem maradt meg — 44/M. E. I. 1922. számon küldték át a kabinetirodához. Bartha Richárd, a kabinetiroda főnöke a miniszterelnöknek címzett, május 10-én kelt válaszában a tárgyról az alábbiakat közölte: a kormányzó az érdemkereszt alapításához elvben hozzájárult, de elnevezésében nem kívánja a „Nemzeti” megjelölést, alapszabályainak több változatát kéri, továbbá a kereszt színét fehér helyett krémszínűnek javasolja, és a szalag színének végleges megállapítása előtt több mintát szeretne látni.¹¹ Bartha a levélhez egy, már átfogalmazott alapszabályt is mellékel, amelynek szövege néhány módosítástól, illetve kiegészítéstől eltekintve megegyezik az 1923-ban megjelent rendelet szövegével. A későbbi kiegészítések főként a kereszt és szalag külalakjára vonatkoznak: az 1922-es alapszabály-tervezetben például még nem szerepelt a „SI DEUS PRO NOBIS, QUIS CONTRA NOS 1922” jelmondat és évszám a kereszt leírásában; a szalag színét csak a nagykeresztnél és az I. osztálynál határozta meg, a többi fokozatnál nem, s az I. és II. osztályhoz tartozó csillag külső leírását sem adta meg.¹²

Az alapszabály-tervezet bevezetője szerint az érdemkeresztet alapító kormányzói elhatározás 1922. június 14-én, Gödöllőn kelt, és akkor egyúttal jóváhagyása is megtörtént. Ez az irat sincs meg az általunk ismert levéltári anyagban, így nem tanulmányozható. A Bartha levelén és a csatolt tervezeteken levő keltezésék és iktatószámok alapján követhetjük csak nyomon az ügydarab további sorsát: valamilyen okból sem Bartha levelét, sem az átdolgozott és jóváhagyott alapszabályt nem küldték vissza a miniszterelnöknek, hanem a kabinetirodánál tartották, sőt ott 1923 áprilisában irattárba helyezték.

A késedelem oka valószínűleg a kitüntetések gyártásával kapcsolatos nehézségekben keresendő. Elkészültük után, amikor az alapszabály tervezete újra időszerűvé vált, 1923 októberében az iratok mégis átkerültek a miniszterelnökségre, s az érdemkereszt alapításáról szóló rendelet már 1923 végén megjelent.¹³ A nyilvánosságra hozott alapszabály az 1922. június 14-i kormányzói kabinetirat mellett egy 1923. június 19-én, Gödöllőn kelt, második kormányzói jóváhagyásra hivatkozik. Jóllehet a levéltári anyagból ez az irat is hiányzik, valószínű, hogy szövege a közölt rendeletével megegyező volt.

A kitüntetés tervezőjéről semmit sem, a készíttetés körülményeiről is csak nagyon keveset tudunk. A kérdés megközelítéséhez egy, a miniszterelnökségen meglehetősen titokzatosan kezelt, nagyobb összegű pénzáttalalás ügyének iratai nyújtottak segítséget. 1923. augusztus 11-én a Miniszterelnökség I. ügyosztályához „a katonai és polgári egyének kitüntetése céljából külföldön rendelt érdemrend és szalagok költségeinek idegen valutákban leendő kiegyenlítése” tárgyában egy ügyszeret érkezett. A jelentésből kiderül, hogy a C. F. Rothe und Neffe bécsi cégnél az — egyébként néven sajnos nem említett — érdemrendek elkészültek, s a költségek kiegyenlítésére százezer osztrák korona, a kitüntetésekhez Párizsban, a Les Fils de V. Boullanger cégnél rendelt szalagokért pedig 1500 francia frank szükséges. A pénzügyminisztert még aznap fölkérték az összegek valutában történő átutalására, amelyet a M. Kir. Állami Jegyintézet devizaosztály augusztus 22-én végre is hajtott.¹⁴ Az ügy szokatlan gyorsasággal bonyolódott le, és a kifizetés megszokott jóváhagyását a minisztertanácsi jegyzőkönyvekben nem találtuk.

A bécsi Rothe und Neffe cég érdeklődésünkre az alábbi információt adta: a két világháború közötti adminisztrációs irataik zömmel megsemmisültek, csupán pénztárkönyveik

⁹ OL., Minisztertanácsi jkv., 1922. V. 22., 40. pont.

¹⁰ OL., Minisztertanácsi jkv., 1921. XII. 23.

¹¹ OL., K. 26. Miniszterelnökség. A. A Miniszterelnökség központilag iktatott és irattározott iratai (továbbiakban: Miniszterelnökség), 1923. XI. tétel. Kitüntetési és címadományozási ügyek, 3856.

¹² Uo.

¹³ Budapesti Közlöny 1923. XI. 15.; Honvédségi Közlöny 1924. IV. 1.

¹⁴ OL., K. 26. Miniszterelnökség, 1923. XXIII. tétel. Vegyes ügyek, 6014.

maradtak meg. Ezekből kitűnik ugyan, hogy a kérdéses időpontban a magyar állam érdemrendeket rendelt, de a mennyiségre, az elnevezésre és típusra vonatkozóan sajnos nem tudnak felvilágosítást adni.¹⁵ Ennek ellenére, a fentiekben vázolt körülményeket mérlegelve nem lehet kétséges, hogy a Bécsben, illetve Párizsban nagy gonddal, régi és neves cégeknél készíttetett kitüntetés a Magyar Érdemkereszt volt. Más hasonló magyar kitüntetés akkor nem létezett, a meglevő egyetlen kitüntetésre, a Vöröskereszt Díszjelvényre viszont a „katonai és polgári egyének kitüntetése céljából... rendelt érdemrend” megjelölés semmiképpen nem vonatkoztatható. A későbbiek folyamán a Magyar Érdemkeresztet az Állami Pénzverőben gyártották, de annak üzemeltetése csak 1925-től indult meg, s az első években kizárólag pénzverésre korlátozódott a tevékenysége. Feltevésünket megerősíti egy olyan értesülés, amely szerint a Pénzverő a Magyar Érdemkereszt gyártását Bécsből vette át.¹⁶ A Magyarországon történő gyártás megkezdésének pontos ideje még nem tisztázott. A Pénzverőnek az Országos Levéltárban meglevő, 1919–30 közötti mutató és iktatókönyveiben a Magyar Érdemkeresztre vonatkozó adatokat nem találtam.¹⁷ A kitüntetések levő esetleges jelzések közelebb hozhatnának a megoldáshoz, de egyik ismert, korai, 1922-es alapítási évszámot viselő példányon sincs sem fémjel, sem mesterjel.¹⁸

Az előállítás helyétől függetlenül a kitüntetések gyártása folyamatos lehetett, mert a „magyar nemzeti érdemkereszt költségei” a húszas évek második felétől a Miniszterelnökség költségvetésében állandó rovatként szerepeltek. Az 1926–27-es költségvetési évben erre a célra előirányzott 20 400 pengő például olyan kevésnek bizonyult, hogy a minisztertanács további 25 000 pengő túlkiadást hagyott jóvá.¹⁹ A későbbiekben — 1934-ig — az évente előirányzott összeg mintegy 17 000–20 000 pengő volt.²⁰

Az eddigiekből is következik, hogy a meglevő kitüntetések időrendi csoportosítása nehéz. A kitüntetést Magyar Érdemkereszt néven 1935-ig adományozták; egy 1935. december 23-án kelt kormányzói elhatározás a nevét Magyar Érdemrendre változtatta, és fokozatait is megmástitotta.²¹ A kereszteknek és csillagoknak a külalakján azonban a változást nem jelezték, tehát éremképük nem, csak legfőbb kivitelezésük módja változott.

Többféle kivitelű kitüntetést ismerünk. Közülük elkülöníthető egy csoport, amelyet a szakma korai gyártmányként tart számon: jellemzője az erősen kidomborodó és sötétvörös zománcú középpajzs, a későbbi darabokénál plasztikusabb és többnyire kékeszöld zománcos babérkoszorú, továbbá, hogy a középmező aranyozott hármashalmának felülete nem vonalkázott, mint a későbbi példányokon, hanem gömböcskés vagy szabálytalanul rücskös. A Hadtörténeti Múzeum éremgyűjteményében található egy ilyen típusú középkereszt, s ezt a hozzá tartozó okmány szerint hajdani tulajdonosának — Magyar Érdemkereszt néven — 1932-ben adományozták²² (1–2. kép). Feltevésünk szerint tehát a Magyar Érdemkereszt ezzel a csoporttal volna azonos; ha pedig elfogadjuk, hogy a Magyar Érdemkereszt a Rothe und Neffe cégnél készült, akkor feltehetően ez a típus a cég gyártmánya volt.

Mint érdekességről, szólnunk kell azokról a darabokról, amelyeknek hátoldalán az 1922-es alapítási év helyett 1921. szerepel. A Hadtörténeti Múzeum éremgyűjteményében két ilyen változat, egy középkereszt és egy tisztikereszt található. A két kitüntetés külalakja hasonló, de az ismert típusoktól különböznek.²³ Annak, a korábbiakban ismertetett ténynek tudata,

¹⁵ A Magyar Néphadsereg Hadtörténeti Múzeuma parancsnokságának iratai, 831/1975. Az adatot dr. Kun József alezredesnek, a Hadtörténelmi Intézet bécsi levéltári kirendeltsége vezetőjének köszönöm.

¹⁶ A közlést Hullán Tibor nyugalmazott mérnöknek köszönöm.

¹⁷ OL. Pénzügyminisztérium iratai. K. 296. Az Állami Pénzverő iratai, 1919–35. Név- és tárgymutató könyvek 1919–29., Iktatókönyv, 1930.

¹⁸ Különösen külföldi megrendelő esetén a cégek a megrendelő kívánságára eltekintettek a jelzések beütésétől. Erre számos példát találunk a Pénzverő gyakorlatában is. Egyébként a későbbi, már a Pénzverőben készült kitüntetések sincs általában jelzés.

¹⁹ OL. Minisztertanács jkv., 1927. IV. 8., 22. pont.

²⁰ OL. K. 26. Miniszterelnökség. A központilag irattározott iratok külön kezelt mellékletei. Takarékosági iratok, 1920–39. D. tétel, b. dosszié. Miniszterelnökség. Kimutatások az 1930/31., 1931/32., 1932/33. és 1933/34. költségvetési években elérendő megtakarításról.

²¹ Honvédségi Közlöny 1936. IV. 18.

²² A kitüntetést M. Kir. honvédelmi miniszter 102128. számon, 1932. II. 16-i keltezéssel Schnörch Jenő ezredesnek adományozták. Az érdemkereszt leltári száma: 10906/E., az okiraté 16336/Em.

²³ A 75.54.1. leltári számú, zománcozott ezüst középkereszt átmérője 51,50 mm. Jellegzetessége, hogy hátoldalán az „1921” felirat 9-es száma a többinél nagyobb. Készítőjét nem sikerült kideríteni. A kereszt jelzés nincs. Szalagtartó fülén elmosódó kettőskereszt-hármashalom és „P” jelzés látható, de nem biztos, hogy a fül eredetileg is a darabhoz tartozott. A 10487/E leltári számú, 50,00 mm átmérőjű, aranyozott réz tisztikereszt az előző kereszténél jóval silányabb kivitelű, de hátoldalának „1921” felirata hasonló megoldású. Érdekessége, hogy kardos és hadidíszítményes példány, amely arra utal, hogy a háború idején adományozható változatot már 1921–22-ben, vagy pedig ugyanazzal a sorszámossal a későbbi években elkészítették. Jelzés a keresztén nincs.

hogy Bethlen miniszterelnök már 1921-ben foglalkozott az érdemkereszt alapításával, csak megerősítheti azt a feltevésünket, hogy ezek a példányok 1921-ben vagy 1922 elején készítettett próbadarabok²⁴ (3—4. kép).

A Magyar Érdemkereszttel kitüntetett személyek névsora igen hosszú, és változatos összetételű; kiértékelése nem tartozik jelen feladataink közé. Annyit azonban megállapíthatunk, hogy a kitüntetettek között az államhatalom birtokosai, az egyház, a hadsereg tagjai mellett az értelmiségi és egyéb alkalmazotti rétegek, valamint a szakmunkásság képviselőit is szép számmal megtaláljuk. Ez a tény — különösen, ha figyelembe vesszük, hogy az utóbbiak mindig csak alacsony fokozatokat kaptak meg — jellemző a korszak demagóg szociálpolitikájára. A Budapesti Közlöny szerint első ízben 1924. február 9-én Prókay György, a Diósgyőri Vas és Acélgyár főgépésze „a gyárban előfordult tüzeset alkalmával . . . az államvagyon megóvása körül szerzett érdemei elismerésül” kapta meg a Magyar Érdemkereszt V. osztályát.²⁵ A nagykeresztet Horthy első ízben — nem véletlenül — gr. Bethlen István miniszterelnöknek adományozta 1924 augusztusában, kiemelve, hogy ő az első, „akinek ezt a kitüntetést, mely mindenkor csak különös érdemek elismerését lesz hivatva szolgálni”, átnyújthatja.²⁶

Ennek a kitüntetésnek alapításával, amelynek neve — habár létrehozói kezdettől fogva érdemrendként emlegették — 1923-ban óvatosságból még érdemkereszt volt, megtörtént a kormányzó kitüntetés alapítási jogának teljes elismerése. Az 1923—25. évi kormányjelentés már egyenesen leszögezte, hogy a Magyar Érdemkereszt adományozása az ország kormányzóját „törvényesen megillető cím és kitüntetés alapítási jog” alapján folyt.²⁷

1935-ben a Magyar Érdemkereszt Magyar Érdemrenddé való előléptetésével a kitüntetés minden tekintetben „udvarképessé” vált, és továbbra is az uralkodó körök törekvéseiben jól felhasználható, ideológiáját sajátosan képviselő eszközként illeszkedett a Horthy-korszak politikai kelléktárába.

Makai Ágnes

DIE GRÜNDUNG DES UNGARISCHEN VERDIENSTKREUZES

Im Frühjahr 1920 kam ein Vorschlag zum Oberkommando der Nationalarmee, nach welchem man zur Auszeichnung der Mitglieder der Armee eine alte ungarische Auszeichnung, den von Sigismund gegründeten Drachennorden erneuern solle.

Im Zusammenhang mit diesem Vorschlag — welchen die Zuständigen des Oberkommandos, sodann des Landesverteidigungs-Ministeriums ebenfalls behandelten — kam die Frage in Vordergrund, ob der Gouverneur zur Erneuerung oder Gründung einer Auszeichnung überhaupt das Recht hätte. Ein Teil der Meinungen, betonend, dass die Gründung von Auszeichnungen ansschliesslich königliches Recht sei, warvollkommen abweisend. Andere kamen zur Feststellung, dass obwohl der 13. Paragraph des I. Gesetzartikels von 1920, welcher den Rechtskreis des Gouverneurs festlegt, unter den Beschränkungen das Recht der Gründung und Vergebung von Auszeichnungen nicht erwähnt, weil aber die Betrauung des Gouverneurs provisorischen Charakter habe und es nicht sicher sei, ob ein späterer König die in der Zwischenzeit eingeführten Auszeichnungen anerkennen würde, die Zweckmässigkeit, bis neuerdings ein König da sei, gegen die Einführung irgendeiner neuen Auszeichnung spreche. Der Vorschlag wurde also vorderhand als unzeitgemäss behandelt.

Im November 1923 erschien im Budapesti Közlöny eine — mit der Unterschrift Horthy's und Bethlens bekräftigte Verordnung über die Gründung des Ungarischen Verdienstkreuzes und der Verdienstmedaille. Das Verdienstkreuz bestand aus dem Grosskreuz und fünf Klassen und war für ungarische und ausländische Militär- und Zivilpersonen gleicherweise zu vergeben. Die Gründung der Auszeichnung ist deshalb beachtenswert, weil obwohl der Gouverneur — trotz der Debatte über das Gründungsrecht — in der Praxis stillschweigend, — zwar von den vorigen Formen etwas abweichend — schon seit seiner Ernennung das Auszeichnungsrecht betätigte, aber die Gründung des Verdienstordens weder er, noch der Generalstab urgierete.

Die erste Spur der Planung des Ungarischen Verdienstkreuzes ist im Protokoll des Ministerrates vom 23. XII. 1921 zu finden. Der ursprüngliche Plan des Ministerpräsidenten kam im Mai 1922 vor den Gouverneur und wurde, mit Abänderungen, gutgeheissen. Die Angelegenheit verzog sich wahrscheinlich wegen der Anfertigung ein weiteres Jahr und die endgültigen Statuten wurden im Sommer 1923 mittels einer neuerlichen Kabinettschreiben gutgeheissen. Aufgrund archivalischer Daten und der Mitteilung der Wiener Firma Rothe und Neffe ist es sehr wahrscheinlich, dass die frühen Exemplare bei der Firma Rothe und Neffe angefertigt wurden. Später, in noch nicht festgestellter Zeit übernahm die Budapester Staatliche Münzanstalt die Erzeugung. An den Stücken sind keine Bezeichnungen; dies erschwert die Gruppierung nach Zeitordnung. Der Name des Ungarischen Verdienstkreuzes wurde dem Gouverneurs — Beschluss vom Dezember 1935 gemäss auf »Ungarischer Verdienstorden« geändert und auch die Klassen wurden geändert. Das Äussere der Stücke blieb unverändert. Unter den mehrfachen Ausführungen der Auszeichnungen ist eine Gruppe zu separieren — deren Hauptmerkmal der stark gewölbte Mittelwappen ist — welche die Fachleute als frühe Fabrikate betrachten. Nach unserer Annahme entspricht diese Gruppe den Fabrikaten der Firma Rothe und Neffe.

Es sind einige Kreuze bekannt, an deren Rückseite anstatt des Gründungsjahres 1922 das Jahr 1921 vorkommt. Da man sich mit der Gründung der Auszeichnung schon 1921 befasste ist es wahrscheinlich, dass es in 1921 oder Anfangs 1922 angefertigte Musterstücke sind — obwohl darüber nähere Daten fehlen.

²⁴ Lásd a 10. sz. jegyzetet.

²⁵ OL. Miniszterelnökség. 1924., XI. tétel, 3190.; Budapesti Közlöny 1924. V. 15.

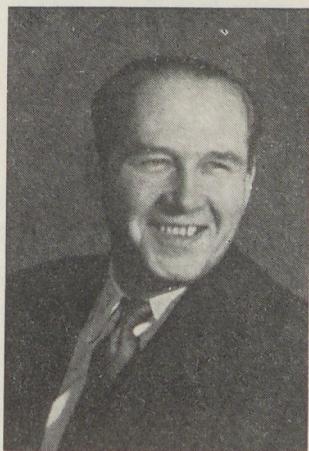
²⁶ Budapesti Közlöny 1924. VIII. 28.

²⁷ A M. kir. kormány 1923—25. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Bp., 1928. I. M. kir. Miniszterelnökség. VIII. Címek, kitüntetések. 9. o.

Sillye Kálmán 1907—1974

Ma este a Társulat serlegvacsoráinak hagyományait követve Sillye Kálmán tagtársunkra s egyben barátunkra emlékezünk.

Sillye Kálmán 1907. augusztus 29-én született Madarason. Középiskoláinak elvégzése után a MÁVhoz került, ahol a munkát „krampácsolással” kezdte és a MÁV Szimfónikusok impresszáriusaként fejezte be. Később a KGM vállalatainak területére került, itt volt többek között a Felvonógyár kormánybiztosa.

Szerette a szépet, ezt igazolja vázlatos életrajza és házassága is — felesége mint balett-táncos az Állami Operaház tagja volt. A szép szeretete sodorta Őt a numizmatika területére, az újkor pénzeinek és kitüntetéseinek szakavatott gyűjtője volt. A Társulaton belül aktív életet élt, és mindenkor készséggel állt a kezdő gyűjtők rendelkezésére. Különösen gyümölcsoztette tudását a Bizományi Áruház vásárlásainál, ahol már mint nyugdíjas dolgozott.

Leányának és feleségének korai halála nagy hatással voltak reá, kétségtelenül csökkent életszeretete és életigénylése. Ezzel egyidejűleg támadta meg betegsége, amelyben 1974. szeptember 27-én halt meg.

Igen jelentős kitüntetés gyűjteményét a Magyar Nemzeti Múzeumra, az Éremtárra hagyományozta, amely azóta is annak anyagát gyarapítja. Tiszta gyűjtői tevékenységének és önzetlenségének megnyilvánulása volt ez.

Emlékezzünk — tisztelettel és szeretettel emelem a Társulat serlegét Sillye Kálmánra, az Ő mindenkor kedves emlékére.

Kőmives István

(Részlet az 1974. dec. 5-én tartott serlegvacsorán elhangzott beszédből.)

ÉREMLELETEK

Fogaras megye. Utolsó előforduló évszám: 1519. összesen 246 db. *Magyar.* Mária denár CNH. II. 115, Zsigmond denár CNH. II. 121 j. n. (10), címer felett kör, kereszt, rozetta. Mátyás denár CNH. II. 232 K-P, K- $\frac{P}{*}$ (40), 233 K- $\frac{P}{*}$, jegy: ? (2), 234 K-A, K-G, K-P (5), K- $\frac{P}{V}$, K-V, jegy: ?, 235 A B-S K- $\frac{K}{cimer}$ K-címer (3), K- $\neq$, n- $\times$ (5), 238 S-W (4), 239 A K-P (11), K- $\frac{P}{V}$ (4), K- $\frac{P}{*}$ (5), K- $\frac{V}{A}$ (20), töredék (4), II. Ulászló denár CNH. II. 272 A K-h (11), K-H. 272 B K-h (13), K-H (4), 272 c K-h, 273 K- Φ , 276 K- $\frac{M}{A}$ (5), K- $\frac{S}{\epsilon}$ (5), K- Φ 277 K-H 1504 (4), 1505 (3), 1506 (5), 1507 (5), 1508 (4), 278 A K-G 1508 (2), 1509 (4), 1510 (5), 1511 (6), 1512 (7), 1513 (3), 1514 (4), 1515 (3), 1516 (3), 277 vagy 278 jegy: ? 1508 (2), egyk. hamisítvány (2), II. Lajos denár CNH. II. 306 A K-G 1516, 1517 (5), 1518, 1519 (3), H a v a s a l f ö l d I. Mircea Bassaraba (1386-1418) denár. K/K (3), M e g h a t á r o z h a t a t l a n.

Magyar I. Ferdinánd denár. K-B 1558. (Valószínű nem tartozott a lelethez.)

G. I.

Makkoshotyka (Borsod-Abaúj-Zemplén m. sátoraljaújhelyi j.) Utolsó év: 1554, összesen 3771 db.

Magyar. I. Mátyás denár. CNH. II. 232 K- $\frac{P}{rozetta}$ (83), vált. glória csak Jézuson (4), glória nincs;

K- Φ (2), CNH. II. 233 A. n-két kalapács (3), CNH. II. 234 K-, K-A (6), K-G (5), K-P (4). K- $\frac{P}{V}$, K-V (6). CNH. II. 235 A. B-S (2) C-liliom (4) K- címer felett K. (2), K-címer (9), K- $\neq$ (8). n-két kalapács (13) n-patkó felett +, m- ? CNH. II. 239 A K-P (18). K- $\frac{P}{*}$ (19) K- $\frac{V}{\pi}$ (61). II. Ulászló denár CNH. II. 272. A. K-, K-h (48), K-H (4), CNH. II. 272 B. K-h (44). K-H (12), n-A CNH. II. 272 C. K-h (2), K-H (2), CNH. II. 273 K- Φ CNH. II. 274 K-h, CNH. II. 275 K-H, CNH. II. 276 K- Φ (8) K- $\frac{M}{A}$ (3) K- $\frac{M}{B}$ (3) K- $\frac{S}{\epsilon}$ (11) K- $\frac{S}{\beta}$, K-T K- $\frac{M}{A}$ (hibás) jegy ? CNH. II. 277. K-H 1503, 1504 (29), 1505 (41), 1506 (29), 1507 (32), 1508 (22), 1511, CNH. II. 278 A. K-G 1501, 1505, 1508 (10) 1409 (25), 1510 (29), 1511 (38), 1512 (33), 1513 (26), 1514 (27), 1515 (31), 1516 (16) K-o (hamis), II. Lajos denár CNH. I. 306 A. A-V/HK 1526 (9). B-A/A 1526, B-A/* 1526, B○A 1526, B*A 1526, C-liliom 1526, K-A/A 1526, K-A 1520 (46), 1521 (43), 1526 (45), K-B 1525 (30), 1526, (74), K-G 1516 (10), 1517 (31), 1518 (29), 1519 (22), 1520 (2), K- β 1525 (13), 1526 (48), L-K 1527 (35), L-V 1526 (3), N-A 1526 (4), $\frac{N}{O}$ -G 1525 (2), V-A/EK 1526, Zápolya János denár CNH. II. 335 C-G 1537 I. Ferdinánd denár K-B 1528 (18), 1529 (13), 1530 (7), 1531 (9), 1532 (7), 1533 (11), 1534 (30), 1535 (71), 1536 (86), 1537 (60), 1538 (87), 1539 (92), 1540 (96), 1541 (115), 1542 (107), 1543 (169), 1544 (157), 1545 (178), 1546 (191), 1547 (251), 1548 (248), 1549 (255), 1550 (111), 1551 (74), 1552 (44), 1553 (13), 1554 (5), év: ? (7), 156 (hibás évszám) egykorú hamis (3), obulus K-B é. n. (4), 1546, 1548. Zrínyi Miklós denár CNH. II. 307 1526. A q u i l e i a II. Lodovico (1412-1423). denár CNI. 6. III. 28.

G. I.

Ismeretlen. Utolsó előforduló évszám: 1590. összesen: 3458 db. *Magyar* II. Lajos denár CNH. II. 306 A K-B 1525 (4), I. Ferdinánd denár H-P 1552 (2), K-B 1528 (2), 1529 (3), 1530 (3), 1531 (5), 1532 (6), 1533 (5), 1534 (7), 1535 (16), 1536 (16), 1537 (12), 1538 (21), 1539 (20), 1540 (40), 1541 (33), 1542 (27), 1543 (44), 1544 (45), 1545 (30), 1546 (60), 1547 (50), 1548 (65), 1549 (80), 1550 (68), 1551 (74), 1552 (69), 1553 (49), 1554 (58), 1555 (30), 1556 (38), 1557 (111), 1558 (104), 1559 (40), 1560 (54), 1561 (39), 1562 (37), 1563 (64), 1564 (104), 1565 (39), év: ? (22) Miksa denár H-S 1574 K-B 1565 (27), 1566 (131), 1567 (96), 1568 (93), 1569 (96), 1570 (98), 1571 (93), 1572 (83), 1573 (22), 1574 (36), 1575 (103), 1576 (120), 1577 (100), 1578 (119), év: ? (19), egyk. hamisítvány (3), Rudolf denár j. n. 1587, H-S 1580, K-B 1578, 1579, évszám a címer felett (88), évszám a köriratban (39), 1580 (6), 1581 (101), 1582 (74), 1583 (106), 1584 (35), 1585 (11), 1586 (28), 1587 (36), 1588 (27), 1589 (39), 1590 (9), év: ? (21), egykorú hamisítvány (5).

G. I.

Fajsz-Garadomb (Bács-Kiskun m.) Utolsó előforduló évszám: 1628. Összesen 501 db. Magyar I. Ferdinánd denár K—B. 1543, 1545, 1547, 1548, 1553, 1556, 1558, 1562. Miksa denár, K—B. 1565, 1568, 1570, 1573, 1576, 1578, Rudolf denár K—B. 1579 (2), 1580, 1581 (3), 1583 (2), 1584 (2), 1585 (2), 1588, 1590 (2), 1592, 1593, 1595 (2), 1596, 1598, 1599, 1600, 1602 (3), 1603, 1606, 1607 (3), 1608, év: ? II. Mátyás denár K—B. 1609 (4), 1610 (5), 1611 (23), 1612 (20), 1613, koronás típus (9), 1613, új típus (14), 1614 (44), 1615 (38), 1616 (41), 1617 (52), 1618 (43), 1619 (68) 1620 (30), év: ? (18), egyk. hamis (2), II. Ferdinánd denár K—B. 1623, 1626 (8), 1627 (4), 1628, 1630 (2), Erdély Bethlen Gábor denár K—B 1620, 1621, N—B 1625 (5), Elsass Lipót fhg. (1620—1632) tallér 1620 Cseh, I. Ferdinánd weisspfennig é.n., Miksa weisspfennig 1572, Rudolf weisspfennig 1599. Lengyel Kasimir (1447—1492) 1/2 garas Gum. 451, J. Albert (1492—1501) 1/2 garas. Gum. 467. (7), Alexander (1501—1506) 1/2 garas, Gum. 169, (3) I. Zsigmond (1506—1548) 1/2 garas Gum. 480. 1507 (2) 1509, év: ? (2).

G. I.

Doboz (Békés m. gyulai j.) Utolsó előforduló évszám: 1632, összesen 1823 db. Magyar II. Lajos (1516—1526) denár, CNH. II. 306A. A—V 1526, K—A 1521, K—β 1526 (3). I. Ferdinánd (1526—1564) tallér. K—B 1554, denár K—B. 1528 (2), 1529, 1530, 1531, (2), 1533, 1535 (2), 1536 (2) 1537 (7), 1538 (3), 1539, 1540 (3), 1541, 1542 (4), 1543 (2), 1544 (6), 1545 (9), 1546 (4), 1547 (4), 1548 (9), 1549 (4), 1550 (12), 1551 (9), 1552 (8), 1553 (9), 1554 (5), 1555 (6), 1557 (8), 1558 (6), 1559 (4), 1560, 1561 (2), 1562 (5), 1563 (4), 1564 (5), 1565 (2), év: ? (8) S—A 1532. Miksa (1564—1576) denár. K—B 1565 (8), 1566 (10), 1567 (4), 1568 (7), 1569 (6), 1570 (8), 1571 (8), 1572 (11), 1573 (4), 1574, 1575 (4), 1576 (6), 1577 (15), 1578 (12), Rudolf (1576—1608) tallér. K—B 1588, 1604, denár. K—B 1578, 1579, év a címer felett (9), évszám a köriratban (3), 1580 (10), 1581 (15), 1582 (5), 1583 (11), 1584 (14), 1585 (12), 1586 (5), 1587 (7), 1588 (4), 1589 (17), 1590 (9), 1591 (6), 1592 (4), 1593 (8), 1594 (7), 1595 (4), 1596, 1597 (6), 1598, 1599 (4), 1600 (6), 1601 (9), 1602 (8), 1603 (2), 1604 (7), 1606 (7), 1607 (15), 1608 (12), év: ? (16), II. Mátyás (1608—1619) denár K—B 1609 évsz., a Madonna alatt, 1609 évszám az előlapon (7), 1610 (11), 1611 (49), 1612 (59), 1613 koronás címer (41), korona nélküli címer (32), 1614 (82), 1615 (84), 1616 (107), 1617 (80), 1618 (56), 1619 (33), 1620 (27), 16118, év: ? (41). N—B. 1614 (2), 1615 (2), hamis (10). II. Ferdinánd (1619—1637) tallér K—B 1631 (2), denár, K—B. 1626 (5), 1628 (2), 1629 1630 (5), 1632. Rudolf. — II. Ferdinánd hamis denára (12), Erdély. Bocskai István (1604—1606) III. garas 1605, 1606, 1608 (2), 1609. Báthory Gábor (1608—1613) III. garas 1609, 1610. garas N—B. 1610 (17), 1611 (39), 1612 (33), 1613 (17), év: ? denár C-1 év? Bethlen Gábor (1613—1629). tallér N—B. 1628, denár C—C 1626, K—B 1620 (3), 1621 (2), 1622, N—B év: ? Ausztria II. Ferdinánd (1618—1637) tallér (A) 1625, 1632, Steier II. Ferdinánd (1590—1637) tallér. 1624, 1630 (3), Tirol Miksa fhg. (1612—1618) tallér. 1618, II. Ferdinánd (1620—1623) tallér. 1621, 1622. Lipót fhg. (1619—1639) tallér. 1621, 1624, 1626, Elsass Rudolf (1595—1606) tallér. 1607 Lipót fhg. (1619—1622) tallér 1622. Cseh II. Ulászló (1471—1516) weisspfennig (2). I. Lajos (1516—1526) weisspfennig I. Ferdinánd (1526—1564), weisspfennig Miksa (1564—1576) weisspfennig. Rudolf (1576—1608) tallér (S) 1601, Prága 1601. Morva II. Ferdinánd (1618—1637) tallér B 1624. Schweidnitz II. Lajos (1516—1526) 1/2 garas 1520, 1522, 1524, 1525, 1526 (7), év: ? (8) Lengyel Kasimir Jagelló (1447—1492) 1/2 garas Gum. 451. (22), Johann Albert (1492—1501) 1/2 garas Gum. 467 (22) Alexander (1501—1506) 1/2 garas Gum. 469 (25), I. Zsigmond (1506—1548) garas X Gum. 482 1527., 1/2 garas Gum 479 é.n. (2), Gum. 480, 1507 (5), 1508 (2), 1509 (3), 1510 (8), 1511 (2), év: ? (12). Báthory István (1576—1586) III. garas (ici) Gum. 704. 1582. Gum. 708 1584 (2), Gum. 712 1585. III. Zsigmond (1587—1632) III. garas. Gum. 990, 1589 (2), Gum. 992, 1589 (2), Gum. 994 1590, Gum. 996 1591, Gum. 998, 1591, Gum. 999, 1592, Gum. 1000, 1592, Gum. 1003, 1592, Gum. 1004 1592, Gum. 1022, 1595 (4), Gum. 1023, 1595, Gum. 1027 1595, ♀ 1595. Gum. 1035 1596 (4), Gum. 1046, 1596, Gum. 1053. 1596, Gum. 1054 1597, Gum. 1059 1597 (2), Gum. 1060. 1597 (3), Gum. 1063 1597, Gum. 1070, 1597, Gum. 1076, 1598 (5), Gum. 1078. 1598, Gum. 1080, 1598 (2), Gum. 1081 1598. Gum. 1083 1598, Gum. 1085 1598, Gum. 1086 1598, Gum. 1087 1598, Gum. 1091 1598, Gum. 1092 1598 (2), Gum. 1093 1519 (2), Gum. 1094 1599, Gum. 1095 1599 (3), Gum. 1096 1599 (2), Gum. 1097 1599, Gum. 1106 1600 Gum. 1108 1600, Gum. 1112 1601, Gum. 1122 1601, Gum.: ? 1603, Gum. 1129 1604, Gum. 1131 1606, Gum? év: ? (6), garas, Gum 938 1606, Gum. 943 1607, Gum. 146 1608 (22), Gum. 947 1609 (11), Gum. 948 1609 (8) Gum. 949, 1610 (24), 1611 (21), 1612 (19), 1613 (22), 1614 (15), 1615 (2), hamisítvány (2), Rig a Báthory István (1576—1586) III. garas Gum. 813 1583, Gum. 814 1585, Gum. 814. 1586 (2). III. Zsigmond (1587—1632) III. garas Gum. 1449, 1589, Gum. 1450 1591 (2), Gum. 1451 1592, Gum. 1452 1593 (4), Gum. 1453 1594 (3), Gum. 1454 1595 (2). 1598 (3), Litvánia Báthory István (1576—1586) III garas Gum. 756 1582 (2), Gum. 761 1584, Gum. 764 1586, Gum. ? év: ? Porosz terület. I. Zsigmond (1506—1548) garas Gum. 527 1531. Porosz hg.-ség Albrecht (1525—1569) garas 1530, 1531, 1535, 1541. Teschen Adam Wenceslaus (1579—1617) III. garas 1597, Liegnitz—Brieg II. Friedrich (1488—1547) garas 1545, Szász I. Johann Georg (1611—1620) tallér 1620, 1624, H—I. 1625, 1631, 1/2 tallér. 1629. Hohenlohe—Waldenburg Ludwig Eberhad-Philipp Heinrich (1601—1644) tallér. 1623 Stolberg Wolfgang Theodor (1612—1631) tallér 1624. Salzburg Wolfgang Theodor (1587—1612) tallér é.n. Paris (1617—1653) tallér 1623, 1624. Nürnberg tallér 1625, 1626, 1627, Oberysse tallér 1617. West friesland tallér 1598, év: ? Zeeland tallér 1619. Firenze II. Cosmus (1608—1621) tallér 1621 (2), Római Nagy Constantin (308—337) bronz quinar Coh² 760.

G. I.

Bajna (Komárom m. dorogi j.) utolsó előforduló évszám: 1734, összesen: 738 db. Magyar I. Ferdinánd (1526—1564) denár K—B 1562, hamis. II. Mátyás (1608—1619) denár K—B 1616, 1617. II. Ferdinánd (1619—1637) denár K—B 1627, 1628. III. Ferdinánd (1637—1657) denár K—B 1639, 1642, 1646, 1651. I. Lipót (1657—1705) VI. kr. K—B 1668, 3 kr. C—H/C—\$ 1696, 1697 (2), 1698 (3), 1699 (5), C—M 1695, 1697, K—B 1662, 1665, 1666, 1672, 1691, 1693, 1694, N—B 1693, 1695, 1 kr. C—H 1700, N—B 1703. poltura j.n. 1695, 1696 (9). 1697, (6) 1698 (10). 1699 (13), 1700 (2), 1701 (5), 1703 (4) ICB/N—B 1700, 1701, N—B 1703 (2), duarius C—H 1699. K—B 1696 (3), 1697 (2), 1698 (3), 1699 (11), 1700 (2), 1701 (5) 1702, 1703 (14) 1704 (2) denár K—B. 1675 (3) 1678 (3), 1680, 1681 (2), 1682, 1683, 1686 (2), 1687 (2), 1688, 1690 (3), 1691, 1692

(2), 1693, 1664 (6) 1695 (3), év: ? (3). II Rákóczi Ferenc (1703—1711) poltura N—B 1703. I. József (1705—1711) 3 kr. C—H/C—SH 1706, C—H/P—W 1711, poltura j. n. 1709 (6), 1710 (6), 1711 (18), III. Károly (1711—1740) 3 kr. C—H/P—W 1712, 1716 (2). poltura j. n. 1715 (4), 1717 (3), 1718 (2), 1719 (2), 1720 (3), 1722, 1724 (2), 1726 (2), 1727, 1728, 1730, N—B 1714. denár j. n. 1734, K—B 1733 (8). Erdély I. József (1705—1711) poltura F—T 1705, 1707 (2). Ausztria. II. Ferdinánd (1619—1637) 3 kr. A 1624, 1 kr. 1632, jegy: ? év: ?, I. Lipót (1657—1705) VI kr. AAA 1681, 1691, 3 kr. S 1665 (2), 1670 (2), 1 kr. j. n. 1696 (3), 1697 (14), 1698 (7), 1699 (11), 1700 (9), 1701 (4), VVV 1698 (7), 1699 (2), 1666, 1669. VI. Károly (1711—1740) 3. rk. 1719, 1723 (2), 1725, 1726, 1727. Stájer. II. Ferdinánd (1590—1637) 1 kr. 1624. III. Ferdinánd (1637—1657) 3 kr. 1647, év: ? I. Lipót (1687—1705) VI. kr. I—A—N 1684 3 kr. j. n. 1693, 1694. IA 1695, 1697, 1698, 1699 (3). 1701. 1 kr. j. n. 1695, I—A 1697, 1702, 1705. IA—N 1684, 1685. I. József (1705—1711) 3 kr. IA 1708 (2), 1709, 1 kr. I—A 1708. VI. Károly (1711—1740) 3 kr. 1714, 1718, 1724, 1 kr. 1715 (2), 1717, 1721. Karinthia. II. Ferdinánd (1618—1637). 1 kr. M—M 1624 I. Lipót (1657—1705) 6 kr. j. n. 1673, 3 kr. CS 1696, 1699. 1 kr. I—P 1700, I—R, 1683. I. József (1705—1711) 1 kr. I—P 1707. Tiról Lipót fhg. (1619—1632) 1 kr. (6). Ferdinánd Károly fhg. (1632—1662) 3 kr. 1649, 1 kr. (2). Zsigmond fhg. (1662—1665) 1 kr. (6), I. Lipót (1665—1705) 3 kr. 1669, 1680, 1686, 1 kr. (8). I. József (1705—1711) 1 kr. (7). VI. Károly (1711—1740) 1 kr. é. n. (6), 1713, 1714, C s e h II. Ferdinánd (1619—1637) 1 kr. * 1624—(3) I. Lipót (1657—1705) 3 kr. C×K 1681, 1692, 1696, 1698, 1699 GE 1695, 1696 (2), 1697 (2), 1698, 1699, 1700 MV 1693. 1 kr. C×K 1694, 1700, 1701, (4) 1704 (2). × 1705. GE 1695, 1701, 1705 (3), ① 1663, KM 1702 (3). I. József (1705—1711). 3 kr. B×W 1706, 1709, 1710, 1711, GE 1706, 1708, 1709, (2), IAP 1711, PM 1710, 1 kr. PM 1710, × 1709. VI. Károly (1711—1740) 3 kr. j. n. 1718, 1719, B×W 1712. IAP 1712 (2). § 1715, 1716, 1724 (2), 1728. Morva II. Ferdinánd (1618—1637) 3 kr. N 1627 1 kr. B/Ÿ 1624 (2), év: ?, Ÿ 1624, 1625 (2) O 1629. III. Ferdinánd (1637—1657) 1 kr. O 1639 (2), ©/HH 1636. Sziléczia II. Ferdinánd (1618—1637) 1 kr. DVB 1624, 1625, W/HB 1625 (2), 1626 (2), W/HR 1627 (2) jegy: ? 1625. III. Ferdinánd (1637—1657) 1 kr. (⊖) 1641, I. Lipót (1658—1705) 3 kr. C. B 1696 (10), 1697 (2), 1698, 1700, 1701 F. N 1701, 1702 (2), 1705. G—H 1660, 1661 (2), SHS 1667, 1668 (2), 1669 (2), 1670 (2). 1 kr. j. n. 1695 (5), 1697 (7), 1698, 1699 (2), 1700. C. B. 1697 (7), 1698 (8), 1699 (7). 1700 (3), 1701, év: ? F—N 1697 (3), 1699 (15), F. N. 1699, 1700 (13), 1701 (2), G—H 1661 (3), év: ? SHS 1671 (5), év: ? I. József (1705—1711) 3 kr. C. B. 1706 (3), 1709, 1710, FN 1706 (2), 1707 (2), 1708 (2), 1709 (3), 1710 (3), 1711. VI. Károly (1711—1740), 3 kr. j. n. 1716, 1719, 1723, 1729, C. B. 1712. Neuburg am Inn. I. Lipót (1657—1705) VI kr. △ 1665. Bajor. I. József (1705—1711) 3 kr. 1708, 1709, 1711, 1 kr. 1705, 1706, (2), 1709 VI. Károly (1711—1740). 3 kr. 1712 (3), 1713, 1 kr. 1712. Max Emanuel (1679—1727). 3 kr. 1701, 1724, 1725, 1 kr. 1699, 1701 (2), 1720. Augsburg I. Lipót (1657—1705) 1 kr. Ω 1695 (3), 1 kr. 1643. Salzburg Paris (1619—1653) 1 kr. 1650, év: ? (2). Guidobald (1654—1668) 1 kr. év: ? Max Gandolph (1668—1687) 3 kr. 1679, 1681, 1 kr. 1678 (2), 1686. Johann Ernest (1687—1709) 1 kr. 1707. Olmütz Leopold Wilhelm (1637—1662) 1 kr. 1653, év: ? Karl (1664—1695) 3 kr. SAS 1695, A 1670 1 kr. 1701 (2), 1705 (2), 1707, 1708, hamis. Breslau Friedrich v. Hessen (1671—1682) 1 kr. LP—H, ≠ 1681 LP címer H 1681 (2), Franz Ludwig (1683—1732) 1 kr. LPH 1700 (5), SS 1701, (2), Teschen Elisabeth Lukrecia (1625—1653) 1 kr. H—L 1646, 1648, 1649, év: ? L—B 1648 1649. Troppau Karl Eusebius (1627—1684) 1 kr. M 1629 (2). Montfort Anton (1686—1734) 1 kr. 1723. Brandenburg—Anspach Johann Friedrich (1667—1686) 1 kr. 1680, 1686. Wilhelm Friedrich (1703—1723) 1 kr. j. n. 1707, 1714, 1715, IA—P 1704, 1706, 1707, 1708 (4), 1709, 1711 (4) Brandenburg—Bayreuth Georg Wilhelm (1712—1726) 1 kr. IA—P 1714, 1715, 1716 (2), 1717 (3), IL—RT 1721, 1722, 1723, S—R 1718 (3). Liegnitz—Brieg—Wohlau Georg Ludwig Christ. (1639—1663) 1 kr. C—H (I) 1652, Christian (1664—1672) 3 kr. C—B 1669 (2) 1 kr. (I) 1665 (2). C—B (I) 1669 (5), 1670 (2), Württemberg—Oels Christ. Ulrich (1673—1704) 3 kr. L—L 1696 1 kr. 1680, 1683 (8), 1684 (4), Karl Friedrich (1704—1744) 1 kr. 1704 Lübeck 1/96 tallér 1669. Lengyel III. Zsigmond (1587—1632) poltura 1622 Riga Gusztáv Adolf (1611—1632) poltura 1624. Meghatározatlan 1 kr. év: ? (5).

G. I.

IRODALOM

Attianese, Pasquale: Calabria Greca. Greek coins of Calabria. I. Brettion, Kaulonia, Cosentia, Kroton, Medma, Noyceria, Pandosia, Petelia, Skyllation, Temsa, Tenna. Santa Severia 1974. 398 p.

A *Populorum Numismata Omnia* sorozatban jelent meg ez a mű, amelyik a calabraiai pénzek teljes corpusának az első kötete. A közlési módot ismertető bevezetés és az egyes városok pénzeinek a leírását megelőző rövid történeti ismertetés után 720 sorszám alatt következik az érme leírása. A szerző célja, hogy lehetőleg minden általa elérhető típus vagy változat leírását nyújtsa. A leírások megadják az érme mindkét oldalának rövid ismertetését, majd közölve vannak az érme súlyadatai és a fontosabb irodalmi hivatkozások, de akad számos eddig kiadatlan példány is. Jelezve van a ritkasági fokozat is az utóbbi húsz év kereskedelmi forgalma alapján. Minthogy minden leírt éremről fényképes ábra is található a leírás előtt, így a munka minden tekintetben teljes képet nyújt a calabraiai éremanyagáról.

H. L.

Constantin Preda: Monedele Geto-Dacilor. București, 1973. 564 l. + 80 tábla.

Az eddigi tanulmányok és leletközlések lényegében leíró jellegűek voltak, inkább anyagot, új leleteket, verőtöveket, technikai eljárásokat közöltek és ritkán keresték az összefüggéseket, a géta-dák pénzverés belső indítékait, annak kapcsolatát a kelta hagyományokkal. Egyes szerzők (B. Mitrea, C. Daicoviciu, I. Winkler, S. Dimitriu, Gh. Popilian, E. Chirilă, E. Kolníková) felismerték ugyan, hogy a bonyolult kérdés megoldása csak nemzetközi kitekintéssel és a leletek teljes felgyűjtése után lehetséges, de hosszú időnek kellett eltelténie, amíg Constantin Preda tollából megszületett az összefoglaló mű, mely bizonyára évtizedeken keresztül alapvető kézikönyve lesz a kelta, illetve a géta-dák pénzveréssel foglalkozó szakembereknek. A vaskos könyv használatát 80 jó minőségű képes tábla, minden egyes típust külön lapon bemutató térkép, a verdejegyek és ellenjegyek rajzai, tárgy-, név- és földrajzi mutató (ez utóbbi három egybedolgozva) könnyíti meg.

Kőhegyi Mihály

Michael H., Crawford: Roman republican coinage. Cambridge, University Press 1974. I–II. 917 p. 70 t.

E hatalmas munka két kötetben a római köztársasági pénzek teljes anyagát dolgozza fel a legrégibb időktől Antonius koráig. Az első kötet tartalmazza az öt fejezetre osztott bevezető szöveget (a denár pénzverés első kora, a denárokat megelőző korszak, a második század pénzverésének relatív időrendje, ugyanezen korszaknak az abszolút kronológiája, és végül az első század pénzverése), természetesen mindez az i. e. korból. Ezt követi a katalógus rész nagy sorozata. Itt fel vannak sorolva csoportokban az ismert ellenjegyek is. A második kötet ismerteti a pénzverési technikát, a súlyegységet, a pénzverő tisztviselők adatait, a pénzverési adminisztrációt, az egyes pénzneveket, a pénzügyi helyzetet, a típusokat és feliratokat, valamint a pénzverés művészetét. Hetven képes tábla illusztrálja a katalógus részt. A feldolgozásokat kiegészíti a bibliográfiái felsorolás, ezenkívül konkordanciák és különböző szempontok szerint összeállított indexek könnyítik meg a mű használatát. Kétségtelen, hogy a római köztársasági pénzverésnek hosszú időn keresztül alapvető kézikönyve lesz ez a munka.

H. L.

Franziska Dick: Thesaurus Nummorum Romanorum et Byzantinorum. Band 1, Veröffentlichungen der Kommission für Numismatik. Band III. Die Münzsammlungen der Zisterzienserstifte Wilhering und Zwettl. Wien 1975, 138 oldal, X tábla.

Az Osztrák Tudományos Akadémia Numizmatikai Bizottsága 1970-ben elhatározta egy olyan numizmatikai sorozat kiadását, amelyben római és bizánci gyűjteményeket publikálnak, mintegy a *Sylloge Nummorum Graecorum* megfelelőjeként.

Ausztriában erre a legjobb anyagnak látszik az egyházi gyűjtemények publikálása. Ennek a sorozatnak az első kötete ez a munka, amely a wilheringi és zwettli cisztercita rendház antik éremgyűjteményét publikálja.

Mivel a sorozatnak — amelynek feltehetően több további kötete is lesz — első kötete a munka, így a bevezetés nemcsak a kötetet, de a sorozatot is bevezeti. Az általános részben irodalmat, továbbá bőséges magyarázatot ad, milyen szempontok szerint készült a feldolgozás, illetve a katalógus.

A katalógusban a Nyugat-Németországban és Ausztriában már több kötetben megjelent római kori leletpénzek összeállítás feldolgozási módszereit alkalmazták. Külön fejezet foglalkozik az érme leírásának, illetve az irodalomból való idézésének módszerével. Ez nagyon fontos, hogy az érme bármikor pontosan rekonstruálható legyen. A katalógus részek előtt rövid gyűjteménytörténetet a bevezető.

A *wilheringi gyűjtemény* 1197 római köztársasági, császárkori, és bizánci érmet tartalmaz. Zömmel császárkori ez a gyűjtemény. Még néhány Becker hamisítvány is előfordul benne.

A *zwettli gyűjtemény* már sokkal nagyobb ennél. 2665 db római köztársasági, zömmel császárkori és néhány bizánci pénzt tartalmaz. Néhány medália és tessera is van a gyűjteményben.

Bíróné Sey Katalin

Hatz, Gert: Handel und Verkehr zwischen dem Deutschen Reich und Schweden in der späten Wikingerzeit. Die deutschen Münzen des 10. und 11. Jahrhunderts in Schweden. Lund, 1974. 676 p.

A svéd Akadémia kiadásában jelent meg ez a hatalmas monográfia, amely a Svédország határán belül előkerült 10—11. századi, valamint a 12. sz. elejéről származó német pénzanyagot ismerteti mintaszerű feldolgozásban. A feldolgozott anyag méretére jellemző, hogy 476 éremleletből legalább 85 000 db a német pénz. A bevezető részben ismerteti a munkamódszert, majd a továbbiakban értékeli az írott forrásokat, tárgyalja a hamisítványokat és töredékeket. Egyszóval minden oldalról ismertetést nyer a hatalmas anyag. A leletek elrejtési okainak a vizsgálata után külön fejezet foglalkozik az egykorú német—svéd kereskedelem alakulásával. A munka második részében a 476 lelet felsorolása után ugyanannyi táblázat tárja elénk a leletek német pénzeit kitűnően áttekinthető formában. Az előkerült éremanyag tökéletes előkészítése a további részletes publikálás számára. Minket különösen érdekel a statisztika azon említése, hogy a feldolgozott nagy anyagban 113 db 11. századi magyar pénz is volt.

H. L.

Jaroslav Pošvář: Administrativně ekonomická opatření na Moravě v. 18. a první polovině 19. století. Brno 1974, 171 p. 70×100*

A munka morvaországi viszonylatban a feudalizmusról kapitalizmusra való áttérés gazdasági intézkedéseit sorolja fel. Leírja a kereskedelmi forgalom, a piaci rend szabályozását, a belföldi termelést védő intézkedéseket. Numizmatikailag érdekes része a tárgyalsának az ott használt korabeli pénznemek, számviteli módok, súlyok és mértékek ismertetése. Magyar viszonylatban a főbb kiviteli cikkek épület- és tüzelőfa és textilárú, míg a behozatal vágómarha, gyapjú, bőr és nyersvas változó mennyiségben.

Silány idegen pénzt kitiltó rendeleteket is közöl. Így a magyar denárok forgalmát 1707. ápr. 28-án tiltják meg rendeletileg. Főleg körmöci veretekről van szó, melyek Lengyelországon át hatoltak be. Hamis magyar pénzre figyelmeztet az 1708. szept. 6-iki behozatali tilalom. Öt ilyen pénzfajt tiltottak be: 1703-as magyar tallért, 1679-es, 1676-os és 1674. évi XV. krajeárost és néhány silány 3 krajeárost. E rendelet ábráit a szerző leközli, más hasonló idegen pénzzel együtt. A munka használatát német összefoglaló szöveg segíti elő, bár ez csak közgazdasági adatokra szorítkozik.

Pohl Artúr

E. Chirila—D. Ignat: Tezaurul feudal de la Gubra sec. XV—XVII. [Oradea, 1974.] 33 l.

A szerzők egy 719 darabból álló éremleletet dolgoztak fel, melyet 1963-ban találtak Gurbán s jelenleg az aradi múzeumban őriznek. Az 1399—1684 között kivet érmek két nagyobb csoportra oszlanak: az első 1601—1602-ben zárul, a második 1648-ban indul. Közülük 18,63% a magyar, 26,75% a lengyel és mindössze 0,34% az erdélyi veret. A többi különféle Közép-, Észak- és Nyugat-Európai államok és városok (Brandenburg, Hameln, Danzig, Elbing, Riga, Svédország, Liegnitz-Brieg, Salzburg, Tirol, Schaffhausen, Würzburg, Nürnberg, Brabant, Belgium) adták ki. A lengyel veretek nagy számát a közismert kapcsolatokkal magyarázhatjuk meg, de az erdélyi érmek kis száma feltűnő és érthetetlen. Szerencsés ötletnek tartjuk, hogy a szerzők egy 1685-ből származó árjegyzéket is közölnek, mert ezzel a lelet értékét legalább hozzávetőleg megbecsülhetjük. Nem hiszük viszont, hogy elrejtését Bécs 1683-as ostromával lehetne megmagyarázni, hiszen I. Lipót 1684-es verete is a leletben található. Az okot nyilván a Buda felszabadítását követő dél-magyarországi harcokban (például Szeged ostromában) kell keresnünk.

Kőhegyi Mihály

Egyéb magyar vonatkozású irodalom

Numizmatikai Közlöny

Az Érem

Értesítő. A Magyar Éremgyűjtők Egyesülete kiadványa

Albrecht Gyula: Mohácsi emlékérem. Műgyűjtő 6 (1973): 3 p. 35—36.

Ambrus Béla: Kecskemét papír szükségpénzei. 1919-es szükségpénzek. Cumania 3 (1975) p. 373—384.

Biró-Sey, Katalin: A find of centenionales from Brigetio. Folia Arch. 25 (1974) p. 147—160.

Bottján János: Érmek, érem, csegely, plakett és rokonaik. Magyar Nyelvőr 1973: 3. p. 343—350.

Bottján János: Az éremművészet legszebb titka. Reformátusok Lapja 1975. IX. 28.

Castelin, Karel: Eine Karte keltischer Münzstätten in Mitteleuropa. Mitteilungen d. Num. Ges.

Wien 18 (1973—1974): 3. p. 31—33.

Erlanger, Herbert J.: Die angebliche Medaille auf das Invalidenhaus zu Pest oder Wien. Mitteilungen d. Num. Ges. Wien 18 (1973—1974): 5. p. 51—53.

Gedai, István: Hungary. A survey of numismatic research 1966—1971. Int. Num. Commission 1973. III. p. 110—114.

Gedai, István: Das ungarische Münzwesen vom 10. bis im 13. Jahrhundert und seine Beziehungen zu den westlichen Nachbarländern. Num. Zeitschrift 89 (1974) p. 41—49.

Györffy, István: Ophthalmologische Medaillen und Münzen. Klinische Monatsblätter für Augenheilkunde 166 (1975): 1 p. 114—125.

G. Héri Vera: Budapest és az éremművészet. A Budapesti Hetek az Iparművészeti Tanács és a Magyar Nemzeti Múzeum kiállítása. Budapest, 1973. 40 p. 18 t.

Heitler László: Rendjelek, kitüntetések, jelvények. Büki Ferenc gyűjteménye. Műgyűjtő 6 (1973): 3 p. 26—27.

- Hlinka, Jozef*: Nález mincí v Chocholnej, okres Trenčín. Slovenská num. 2 (1972) 244. p.
- Hlinka, Jozef*: Nález mincí v Hliniku nad Hronom, okres Ziar nad Hronom. Slovenská num. 2 (1972) 234. p.
- Hlinka, Jozef*: Nález mincí v Lapáši, okres Nitra. Slovenská num. 2 (1972) 242. p.
- Hlinka, Jozef*: Nález mincí v Borskom Mikuláši, okres Senica. Slovenská num. 2 (1972) 241. p.
- Hlinka, Jozef*: Nález mincí v Čakajovciach, okres Nitra. Slovenská num. 2 (1972) 239. p.
- Huszár Lajos*: Corpus Nummorum Hungariae III/1. Habsburg-házi királyok pénzei 1526–1657. Budapest 1975. 168 p. 24 t.
- Huszár Lajos*: A régi magyar emlékérmek katalógusa a legrégibb időktől 1850-ig. I. Történeti érmek. 2. Újkor (1526–1657). Budapest, 1973. 72 p. 10 t.
- Huszár Lajos*: Gyógyszerész vonatkozású érmek a Semmelweis Orvostörténeti Múzeumban. Orvostörténeti Közlemények 71–72 (1974) p. 173–190
- Huszár Lajos*: Böhm József Dániel ismeretlen kőfaragványai. Folia Historica 2 (1973) p. 69–76.
- Jaekel, Peter*: Ein neuer österreichischer Zwanziger. Mitteilungen d. Num. Ges. Wien 18 (1973–1974): 8 87. p.
- Kahler Frigyes*: Debrecen város és Hajdu vármegye szükségpénzei 1919-ből. Déri Múzeum Évkönyve 1972. p. 293–344.
- Kazimír Štefan*: Obeživo na Slovensku v 16 storočí. Slovenská num. 2 (1972) p. 156–174.
- Kellner, Hans-Jörg*: Aladár Radnóti + Bayerische Vorgeschichts-Blätter 37 (1972) p. 279–283.
- Kertainé Freidrich Klára*: Tyroler József, a Kossuth-bankók rajzolója. Budapest 11 (1973): 4. p. 42–43.
- Khun, Miloš*: Z histórie mincovnej techniky a výroby Kremnickej mincovne v 18. stor. Slovenská num. 2 (1972) p. 187–222.
- Koch, Bernhard*: Das Prägerrecht für Jan von Vitovec. Mitteilungen d. Num. Ges. Wien 18 (1973–1974): 6 p. 63–67.
- Kolníková Eva*: Hromadný nález mincí z Krakovian, okres Trnava. Slovenská num. 2 (1972) p. 237–238.
- Kolníková Eva*: Mince z hromadného nálezu z Komjatíc, okres Nové Zámky. Slovenská num. 2 (1972) 236. p.
- Kolníková Eva*: Hromadný nález mincí z Barce, okres Rimavská Sobota. Slovenská num. 2 (1972) 235. p.
- Kőhegyi Mihály–Nagy Ádám*: Pénz-gazdaságtörténeti adatok Mária Terézia korából. Cumania 3 (1975) p. 103–140.
- Kraskovská Ludmila*: Podiel nizozemských mincí v nálezoch 17 storočia na Slovensku. Slovenská num. 2 (1972) p. 177–186.
- Kréneisz Géza*: A francia „Becsületlégió” rendje (Legion d'Honneur). Műgyűjtő 7 (1975): 3 p. 23–25.
- Kupa, Mihály*: Die österreichischen und ungarischen Banknoten und ihre Schöpfer (1816. 1918). Mitteilungen d. Num. Ges. Wien 18 (1973–1974): 6 p. 69–74.
- Kupa, Mihály*: Numismatic news from Hungary. Num. Circular 79 (1971) 370. p.
- Lányi, Vera*: Zum spätantiken Geldverkehr innerhalb und ausserhalb der Langwälle im donauländischen Barbarien. Acta Arch. 26 (1974) p. 261–267.
- 50 éves a Magyar Nemzeti Bank. Budapest, 1974. 68 p.
- Makai Ágnes*: Numizmatikai ritkaságok: a 48-as szabadságharc kitüntetései. Műgyűjtő 6 (1974): 3 p. 16–18.
- Makai Ágnes*: A Kossuth-emigráció arany érdemkeresztjei. Hadtört. Közlemények 21 (1974) p. 494–510.
- Marzinek, Otto*: Zwei mythische Arbeiten von Professor József Reményi, Budapest. Num. Nachrichtenblatt 9 (1974) p. 387–388.
- Mikló József*: Emlékérem. Műgyűjtő 6 (1974): 3. 56. p.
- Mikló József*: Asztralis szimbólumok a keleti kelták érmein. Műgyűjtő 7 (1975): 3. p. 13–17.
- Mínavičová, Elena*: Nález rímskej mince z Novej Lipnice, okres Bratislava-Vidiek. Slovenská num. 2 (1972) 231. p.
- Mínavičová, Elena*: Rímske mince z hromadného nálezu v Prešove. Slovenská num. 2 (1972) p. 229–230.
- Nemeškalová-Jiroudková, Zdenka*: K uherským měděným mincím nalezným na Moravě a ve Slezsku. Num. Listy 27 (1972) p. 65–70.
- Pédery-Hunt, Dora and Elizabeth Frey*: Medals. Canadian Stage and Arts Publications Ltd. (1975) 55 p. és 55 t.
- Petách, Emil*: Košická mincovňa v druhej polovici 16 storočia. Slovenská num. 2 (1972) p. 132–154.
- Polakovič, Jaroslav*: Nález mincí v Dolných Orešanoch, okres Trnava. Slovenská num. 2 (1972) 243. p.
- Polakovič, Jaroslav*: Benátska zlatá minca z hromadného nálezu v Hrnčiarovciach, okres Trnava. Slovenská num. 2 (1972) p. 232–233.
- Redő Ferenc*: Numismatological sources of the Illyr soldier emperors' religious policy. Régészeti Dolgozatok az ELTE Régészeti Intézetéből. Ser. II. No. 2. Budapest, 1973. 160–22 p.
- Renner Kálmán* szobrászművész kiállítása. Művelődési és Sportház Szombathely. 1973. május 24–június 12. 6 (számozatlan) p.
- Soka, M.–Trenčan, L.*: Hromadný nález strieborných mincí v L'ubietovej, okres Banská Bystrica. Slovenská num. 2 (1972) 240. p.
- Stoviček, Jan*: Z nových nálezu mincí 16–18 století v Rumunsku. Num. Listy 28 (1973) p. 152–156.
- Szabó János József*: Középkori éremlelet Csorváson. Múzeumi Híradó (Gyula) 1974: 3 p. 1–2.
- Szigeti István*: A magyar plakettművészet mesterei a XX. század első feléből. Kiállítás a Városi Járási könyvtárban. Jászberény 1974. 16 p.
- Tálas Géza*: Magyarország rendjelei és kitüntetései. 1922–1944. Budapest, 1975. 25–8 p.
- Táplányi Endre*: Magyar gyógyszerészek érmei, plakettjei. Gyógyszerészeti Diarium 4 (1975) p. 50–53.

- A Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtárának éremművészeti és ex libris kiállítása
 Bottyán János és Nagy Dezső gyűjteményéből. Debrecen 1974. 17 p.
 Tóth András: Orvostörténelem az érmeek hátlapján. Orvosi Hetilap 115 (1974): 50. p. 2997—2999.
 Vadas József: Mivel fizetünk. Élet és Irodalom 1975. Febr. 8. 13. p.
 Váczy Péter: Helm und Diadem. (Numismatische Beiträge zur Entstehung der byzantinischen Kaiserkrone). Acta Antiqua 20 (1972) p. 169—208.
 Vajay Szabolcs: Les sources numismatiques de l'héraldique d'État hongroise. Recueil du Congrès Berne 1968. 19 p.
 Varannai Gyula: Asklepios in Hungarian medallion art. Orvostörténeti Közlemények 64—65/1972. p. 133—140.
 Winkler, Iudita: Consideratii despre moneda „Koson”. Studii si Cerc. de Istorie Veche 23 (1972) p. 173—199.

Hírlapokban és folyóiratokban megjelent numizmatikai vonatkozású közlemények

a) Pénzverés, pénztörténet

Antik pénz

- Barbár utánzat. Ókori pénzhamisítók Azerbajdzsánban. = Esti Hírlap 1975. jún. 13.
 Ezüstpénzekkel fizetnek a kelták. Kalapács alatt Traianus nagybronz. — Esti Hírlap 1973. okt. 9.
 Kiss Károly: Ebek harmincadján? Kelta ezüstök (pénzek) és egyebek. — Magyar Nemzet 1974. jan. 30. 7. p.

Magyar pénz

- Gedai István: Valóban István király pénze. — Petőfi Népe, 1973. aug. 3.
 A hídpénz története. = Esti Hírlap 1973. jún. 26.
 István király aranypénzei. = Esti Hírlap 1973. máj. 5.
 István király pénzverése. = Népszabadság 1973. máj. 6.
 I. István pénzérméi. = Magyar Hírlap 1973. máj. 6.
 Június 30-ig lehet beváltani az alpakka 5 forintost és a régi 50 fillérest. — Népszabadság 1973. ápr. 26., Népszava 1973. ápr. 26.
 Kétszázéves rendelkezés. Mária Terézia korabeli pénzügyi rendelkezések. = Petőfi Népe 1973. jan. 4.
 Krasznai Krisztina: Az első magyar pénz. = Forint 1974. jan.
 Nagy Lóránt: Valóban István király pénze volna? = Petőfi Népe 1973. aug. 1.
 Százforintos ezüstdől. = Hétfői Hírek 1974. jan. 28.

Egyéb pénz

- Az amerikai kincstári hivatal megtiltotta a réz egycentesek beolvasztását. = Hétfői Hírek 1974. ápr. 29.
 Berlitz az új 30 frankoson. = Petőfi Népe 1974. nov. 6.
 Drága pénz. Az osztrák ezüst tíz Schillingeseket olcsóbb fémből készítenek = Esti Hírlap 1974. febr. 14.
 Emlékérmé. Az NSZK-ban 20 márkás érmét bocsátottak ki. = Esti Hírlap 1973. nov. 14.
 Franciaországban új 10 frankos ezüstermet bocsátottak ki. = Esti Hírlap 1973. júl. 5.
 Frankárfolyam. = Esti Hírlap 1973. márc. 21.
 Hamis dollárt foglaltak le Ausztráliában. = Népszabadság 1974. febr. 19.
 Hamis peso. = Esti Hírlap 1974. ápr. 10.
 Kétmárkás az NSZK-ban. = Esti Hírlap 1973. márc. 21.
 Kivonják az NSZK-ban az ezüst 5 márkásokat. = Esti Hírlap 1973. aug. 25.
 A legdrágább érme. Az USA-ban 1907-ben vert sas és indián fejű ábrázoló húszdolláros. = Életud 29 (1974): 47. 2252. p.
 Martin József: Változó valuták. — Magyar Nemzet 1974. jan. 20.
 Mi lesz a Trevi-kút kincseivel? = Petőfi Népe 1974. júl. 10.
 Montreálban titkos pénzverdére bukkantak. = Magyar Nemzet 1974. szept. 6., Népszabadság 1974. szept. 6.
 Műanyagból készített pénzérméket bocsátottak ki az Indiai Óceánban levő Kókusz-szigeteken. = Hétfői Hírek 1973. okt. 15.
 Pénzhamisító bandát lepleztek le Kairóban. = Népszava 1974. nov. 24.
 Pénzhamisítókat lepleztek le Nyugat-Németországban. = Esti Hírlap 1973. febr. 28.
 Tíz márkás pénzérmét hoztak forgalomba az NSZK-ban a X. VIT alkalmából. = Magyar Ifjúság 1973. júl. 13.
 Új ötmárkás az NSZK-ban. = Esti Hírlap 1974. nov. 29.
 Új pénzérméket bocsátottak ki Görögországban. = Magyar Nemzet 1973. október 21.
 Vagyontörő ezüstpénz. Száztízezer dollárért kelt el egy árverésen az 1794-ben vert ezüst dolláros. = Esti Hírlap 1973. okt. 6.

b) Papírpénz

- Birk László—Kupa Mihály: A hat krajcáros. = Óbuda 1973. aug. 2.
 Élesztős László: Az első magyar bankjegyek kibocsátásának 125. évfordulója. = Forint 1973. 8—9. sz.
 Fertőz a papírpénz. = Magyar Nemzet 1973. márc. 4.
 Kaliforniában hamis bankjegyeket állítottak elő. = Magyar Nemzet 1974. máj. 5.
 Nem lesz több hamis papírpénz. = Népszabadság 1973. nov. 23.

- Az Óbudai Hajógyár papírszükségpénzei 1919-ben.* = Óbuda 1974. ápr.
Paládi József: Szenvedély bankókkal. Értékesebb a hamis. — Papírpénztörténet Csiliben. = Hétfői Hírek 1975. ápr. 21.
Pénzt hamisított a nyomdatulajdonos fia. Kétmillió dollárt foglaltak le Nyugat-Berlinben. = Esti Hírlap 1973. febr. 14.
Simon Gy. Ferenc: Múteremlátogatás, Nagy Zoltán. Hogyan készült a bankjegyen látható Ady-portré. = Képes Újság 1973. szept. 29.
Színes dollárok. = Esti Hírlap 1974. júl. 6.
Szücs Tibor: Egri krajaerosok Óbudán. = Bervai Figyelő 1973. jún.
Veszélyes bankjegyek. = Népszabadság 1974. jan. 12.

c) Éremleletek

- Arany a múltból.* Bulgáriában 1364 db aranypénzt találtak. = Esti Hírlap 1973. jún. 14.
Csehszlovákiában 174 régi aranypénzt találtak. = Hétfői Hírek 1973. január 22.
Ezüstpénzeket találtak Bogyiszló határában. = Magyar Nemzet 1974. febr. 19.
Gedai István: A nagyharsányi kőbánya kincse: Az első magyar pénz. = Magyar Hírlap 1975. ápr. 192. p. 2 ill.
Kecskeméten befejeződött a régészeti ásatás. Zsigmond király érméje is előkerült. = Magyar Nemzet 1974. szept. 15.
Kincs a kő alatt. Prágában 23 arany és 221 db ezüstpénzt találtak. = Esti Hírlap 1973. aug. 21.
Kincset talált a dözer. Esztergomban 15,6 kg ezüstpénzt találtak. = Esti Hírlap 1973. aug. 23.
Kiszántott denárok. Jugoszláviában négyezer db László és Lajos korabeli denárt találtak. — Esti Hírlap 1973. jún. 26.
Ladánybenei denárok. Friesachi denárokat találtak Ladánybenén. = Petőfi Népe 1973. máj. 31.
Mátyás király korabeli aranypénzt találtak Siójut határában. = Magyar Nemzet 1974. febr. 13.
Mátyás király korából való aranypénzt találtak az ukrainai Belgorod város közelében. = Népszabadság 1973. aug. 17.
Nyolcezer ezüstpénzt találtak Belorussziában. = Hétfői Hírek 1973. dec. 3.
Pénz a zsindegy alatt. Tiszaeszláron múlt század végi pénzeket találtak. = Hétfői Hírek 1973. okt. 23.
Svéd és norvég békaemberek 1725-ben elsüllyedt hajó roncsaiban 6 ezer arany és 34 ezer ezüstpénzt találtak. = Hétfői Hírek 1973. ápr. 24.
Svédországban 40 millió forint értékű régi arany és ezüst érméket hoztak felszínre egy 1725-ben elsüllyedt holland hajóról. = Hétfői Hírek 1973. júl. 30.
Tiszavasváriban ezüst pénzeket rejtett a föld. = Esti Hírlap 1974. dec. 20.

d) Emlékérmek

- Az Atlétikai EB emlékérmé.* = Petőfi Népe 1974. szept. 1.
Berkó Pál—Fehér Béla: Jelek a mellen. A fiatalok már nem kedvelik. A kitüntetés és rendjelgyűjtés az idősebbek kiváltsága. = Magyarország 20 (1975): 23. 1 ill.
Csikszentmihályi Róbert érmei és szobrai. = Magyar Nemzet 1974. febr. 21.
Gedai István: Fémbe metszett történelem. = Múzeumi Magazin 1973. 3. sz.
Hamar Imre: A soproni emlék (Renner Kálmán gyűjteménye). = Ifjúsági Magazin 1974. jan.
Kanada. Az 1976-os kanadai olimpia alkalmából 28-féle ezüst pénzérmét bocsátanak ki. = Esti Hírlap. 1974. máj. 9.
Kondor emléklakett. = Esti Hírlap 1973. szept. 27.
Montréal. Október 15-től megjelenik az 1976. évi olimpia második emlékérem sorozat. = Népszabadság 1974. okt. 13.
Montréal mintá. Az olimpiára kibocsátott emlékérem első sorozata. = Petőfi Népe 1974. márc. 14.
Szovjet kitüntetések. = Szovjetunió 1974. 9. sz.
Tasnádi Attila: Budapest és az éremművészet. = Népszava 1973. okt. 21.
Vig András: Érmek és ex librisek. = Reformátusok Lapja 1974. aug. 25.

e) Múzeumok, gyűjtemények, egyesületek

- Családi múzeum.* Fodor László éremgyűjteménye. — Esti Hírlap 1973. febr. 8.
Éremgyűjtők Kecskeméten. = Petőfi Népe 1973. ápr. 11.
Az Éremgyűjtő Klub kirándulása. = Forint 1974. november.
Gyűjtők klubja. Régi pénzek, könyvek gyűjtői klubot alakítottak a Békés megyei művelődési házban. = Esti Hírlap 1973. febr. 15.
Hobbyjuk a pénz. A kecskeméti éremgyűjtők életéből. = Petőfi Népe 1973. febr. 1.
Kincs. Éremgyűjteményre bukkantak Londonban. = Esti Hírlap 1974. aug. 7.
Krasznai Krisztina: Éremgyűjtemény. (A Magyar Nemzeti Bank éremgyűjteménye.) = Forint 1973. nov.
A Magyar Éremgyűjtők Egyesületének április havi éremcsereközvetítése. = Magyar Nemzet 1974. ápr. 20.
A Magyar Éremgyűjtők Egyesületének keszthelyi csoportja május 26-án rendezi a dunántúli éremgyűjtők találkozóját. = Esti Hírlap 1974. máj. 23.
A Magyar Éremgyűjtők Egyesületének vándorgyűlése. = Magyar Nemzet 1974. júl. 7.
Múzeum a Pipa utcában. Csengődi Lajos gyűjteménye. = Pestmegyei Hírlap, 1974. okt. 15.
Pannonhalma. Rendezik az éremtárat. = Esti Hírlap 1974. márc. 13.

- Rablók a múzeumban.* Az udinei múzeumból másfél milliárd értékű régipénzt vittek el. = *Esti Hírlap* 1974. márc. 21.
Takács Béla: A debreceni kollégiumi múzeum kincseiből. = *Reformátusok Lapja* 1974. febr. 10.
XI. századból származó, 700 db-ból álló éremgyűjteményt találtak az észti Repla városában. = *Népszabadság* 1974. márc. 1.

f) Kiállítások

- Érembemutató a Nemzeti Múzeumban.* = *Esti Hírlap* 1973. szept. 26.
Éremkiállítás a Herman Ottó Múzeumban. = *Déli Hírlap* 1974. júl. 6.
Krasznai Krisztina: Jubileumi kiállítás az MNB-ben = *Forint* 1974. márc.
Nemzetközi éremkiállítás Ausztriában. = *Esti Hírlap* 1973. dec. 7.
Nemzetközi éremkiállítás Bécsben. = *Képes Újság* 1973. szept. 29.
Pénzkiállítás Szegeden. = *Képes Újság* 1973. aug.
Plakett és éremkiállítás nyílik Szegeden. = *Esti Hírlap* 1973. aug. 15.
Tóth-Pál Zoltán: Az éremművészet remekei. Telcs Ede és tanítványai kiállítása Baján. = *Petőfi Népe* 1974. jún. 19.
Tőke Péter: István dénártól a mai ezüst forintig. Üveg alatt ezer év. — *Hétfői Hírek* 1974. nov. 4.

g) Vegyes

- A fabatkától az aranyforintig.* = *Hétfői Magyar Hírlap* 1973. szept. 17.
A genfi éremaukcio. = *Magyar Nemzet* 1974. nov. 9.
Halász Gyula: Pénzről van szó. = *Füles* 1974. okt. 3.
Kovács Dénes: Amióta a föníciaiak feltalálták. = *Népszabadság* 1974. október 13.
Krasznai Krisztina: Régi pénzek. = *Forint* 1973. december.
Leningrád. Pénzverde jubileum. = *Esti Hírlap* 1974. jún. 19.
Lipp Tamás: Pénz. = *Magyar Ifjúság* 1973. okt. 5.
Numizmatika. A BÁV numizmatikai árverése. = *Esti Hírlap* 1973. okt. 27.
A numizmatikai árverés. = *Hétfői Hírek* 1973. okt. 29.
Papp János: Őseink gépei — gépeink ősei. Pénzverés. = *Népszabadság* 1975. nov. 4.
A pénz története. = *Magyarország* 1974. okt. 20.
Pénzritkaságok. = *Magyar Ifjúság* 1974. febr. 8.
Pénzt vesznek. Numizmatikai aukciót indít a BÁV. = *Hétfői Hírek* 1973. aug. 27., *Népszabadság* 1973. aug. 24.
Szűcs Gábor: Bélyeg készült és pénzt vertek. = *Tükör*, 1974. márc. 19.
Új pénzmemek, új pénznevek. = *Esti Hírlap* 1974. dec. 21.

F. Fejér Mária

TÁRSULATI ÉLET

Általános események: Társulatunk életében az 1974–75-ös évek kimagasló eseményt nem hoztak, a csendes munka éveinek tekinthetők. Folytattuk ismeretterjesztő és közművelődési tevékenységünket, amelynek eredményeképpen 1974-ben 9, 1975-ben 8 előadás hangzott el.

1975. május 14-én Debrecenben emlékülésen emlékeztünk meg debreceni csoportunk 50 éves fennállásáról. Az emlékülést Kenderesi János, a Debrecen Megyei Városi Tanács VB Művelődésügyi Osztályának vezetője köszöntötte, majd Huszár Lajos és Kahler Frigyes tartott előadást.

A tárgyalt időszak egyik legkiemelkedőbb eredménye könyvtárunkat érinti, a Magyar Tudományos Akadémia biztosított részünkre egy főfoglalkozású könyvtárost; megkezdődhetett az igen komoly szak-könyvtárunk szakszerű feldolgozása, katalogizálása, kiadvány-cserekapcsolataink további fejlesztése.

Munkacsoportjaink közül a római és emlékérem csoport fejt ki komoly tevékenységet; s alakulóban van a középkori, újkori, papírpénz és kitüntetés munkacsoportunk.

Nemzetközi kapcsolataink: sajnálattal kell megemlítenünk, hogy 1974–75-ben nem volt lehetőségünk külföldi kutatót meghívni, a Magyarországon jártak azonban valamennyien felkeresték társulatunkat.

Társulatunk jelentős segítséget nyújt a Szovjet–Magyar Történész Vegyesbizottság Numizmatikai Munkacsoportjának, segítette a Nyíregyházán rendezett kiállítását, amelyet Bíró Tiborné és Gedai István a munkacsoport titkára rendezett.

1974–75-ben Társulatunkból Bíró Tiborné és Gedai István tartottak külföldön előadásokat. Bíró Tiborné Drezdában a Deutscher Kulturbund meghívására, illetve Pozsonyban a Slovenska Akademia Vied Archeologiczky Ustav meghívására, Gedai István Hamburgban és Münsterben a Numismatische Kommission der Länder in der Bundesrepublik, Bécsben az Österreichische Numismatische Gesellschaft és Prágában a Česká Numismatická Společnost meghívására.

Felolvasások: 1974–1975-ben a következő előadások hangzottak el: 1974. január 24.: Gedai István: Beszámoló az 1973. évi Nemzetközi Numizmatikai Kongresszusról. Február 14.: Buza János: A tallér és a magyar arany árfolyama a török uralom utolsó harmadában. Március 14.: Kahler Frigyes: Újabb adatok a XIX. századi papírpénz forgalom és hamisítás kérdéséhez. Április 18.: Kőszegi Tivadar: Nyugati és keleti kelták pénzei. Május 16.: Huszár Lajos: A magyar aranyforint szerepe Európa középkori pénzforgalmában. Szeptember 26.: Borsos Miklós: Az emlékéremről. Október 17.: Madarász Ferenc: Hadgyakorlati emlékérmek. November 21.: Jasinszky István: A lengyel papírpénz kibocsátás története. December 12.: Pohl Artur: A friesachi denárok magyarországi forgalmához. 1975. január 23.: Kahler Frigyes: Megemlékezés a Társulat debreceni csoportjának 50. évfordulójáról. Március 20.: Varannai Gyula: Szerzői jog a magyar éremművészetben. Április 17.: Thuróczy Rezső: Római verőtövek technikája. Május 15.: Ferenczy Mária: A pénzforgalom állami szabályozása a középkori Kínában. Szeptember 18.: Bíró Tiborné: Brigetio pénzforgalma. Október 13.: Auer Miklós: Magyarországi szabadtömörműves jelvények. November 20.: Redő Ferenc: Gyakoriságvizsgálat a numizmatikában. December 11.: Pohl Artur: XII. századi magyar rézpénzverés.

Serlegvacsora: 1974. december 5-én Kőmives István emlékezett meg Sillye Kálmánról, 1975. december 18-án pedig Kahler Frigyes H. Fekete Péterről.

Kiadványunk: A Magyar Numizmatikai Társulat állandó kiadványa, a Numizmatikai Közlöny. *Halálesetek:* Az elmúlt időben a következő tagtársaink halálával érte veszteség Társulatunkat: Hapák József, Györffy Sándor, Juhász Gyula, Kovásznai Gyula, Öry József, Schlattner Jenő, Schlattner Jenőné, Smidt Lajos, Sillye Kálmán, Tatár István, Vladár Tibor.

Könyvtár: Összejövetei időnkön kívül, Társulatunk könyvtára minden szerdán 10–16 óráig olvasószolgálatot tart.

Összejöveteleinket minden héten csütörtökön tartjuk 5–1/2 8 között. Ez idő alatt tagtársaink elintézhetik adminisztrációs ügyeiket a társulat gazdasági ügyintézőjénél vagy a vezetőség tagjainál.

Összejöveteleink helye: A Magyar Numizmatikai Társulat hivatalos helyisége; 1085 Budapest VIII. Csepregy utca 4. II. emelet 15. Telefon: 131–058.

A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó igazgatója. Műszaki szerkesztő: Agócs András
A kézirat nyomdába érkezett: 1976. IV. 1. — Terjedelem: 115 (A/5) fv
76.2023 Akadémiai Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Bernát György

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

32

33

34

35

36

37

38

39

40

41

76

77

153

155

161

246

248

251

252

254

284

286

287

290

292

293

319

332

348

349

351

360

364

375

377

378

382

390

391

397

398

409

436

437

453

456

461

462

512

513

517

518

525

526

531

550

559

567

572

573

587

648

664

698

715

734

749

889

965

993

1043

1051

1091

1116

1132

1136

1181

1208

1218

1274

1358

1372

1433

1434

25 (53)

26 (54)

27 (55)

28 (56)

29 (57)

30 (58)

31 (59)

32 (60)

33 (61)

34 (62)

35 (63)

36 (64)

37 (65)

38 (66)

39 (67)

40 (68)

41 (69)

42 (70)

43 (71)

44 (72)

45 (73)

46 (74)

47 (75)

48 (76)

49 (79)

50 (82)

51 (83)

52 (83)

53 (83)

54 (84)

55 (85)

56 (86)

57 (87)

58 (88)

59 (89)

60 (90)

61 (91)

62 (92)

63 (92)

64 (93)

65 (94)

66 (95)

67 (96)

68 (97)

69 (98)

70 (99)

71 (100)

72 (100)

97 (122)

98 (123)

99 (124)

100 (125)

101 (127)

102 (130)

103 (130)

104 (131)

105 (131)

106 (132)

107 (132)

108 (133)

109 (134)

110 (135)

111 (136)

112 (137)

113 (142)

114 (143)

115 (144)

116 (145)

117 (146)

118 (147)

119 (148)

120 (149)

121 (150)

122 (151)

123 (152)

124 (153)

125 (154)

126 (155)

127 (156)

128 (157)

129 (158)

130 (159)

131 (160)

132 (161)

(133 162)

134 (163)

135 (164)

136 (165)

137 (166)

138 (167)

139 (168)

140 (169)

141 (170)

142 (171)

143 (172)

144 (173)

145 (174)

146 (175)

147 (176)

148 (182)

149 (183)

150 (184)

151 (185)

152 (186)

153 (187)

154 (188)

155 (189)

156 (190)

157 (191)

158 (192)

159 (193)

160 (194)

161 (195)

162 (195)

163 (196)

164 (197)

165 (198)

166 (199)

167 (200)

168 (201)

169 (201)

170 (202)

171 (203)

172 (204)

173 (205)

174 (206)

175 (207)

176 (208)

177 (209)

178 (210)

179 (211)

180 (212)

181 (213)

182 (214)

183 (215)

184 (216)

185 (217)

186 (218)

187 (219)

188 (224)

189 (235)

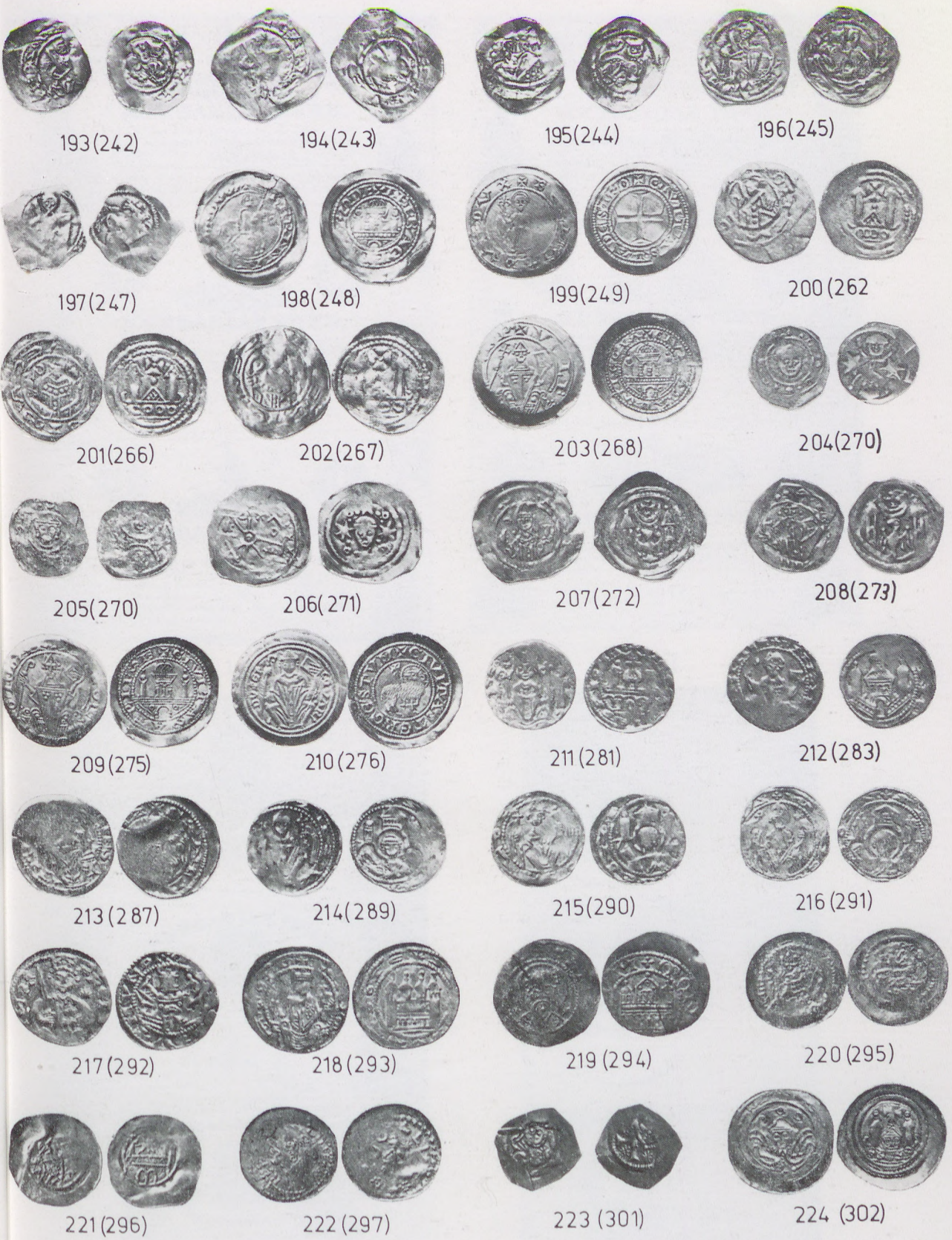
190 (238)

191 (239)

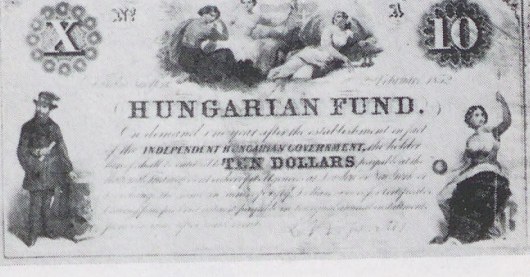

192 (240)

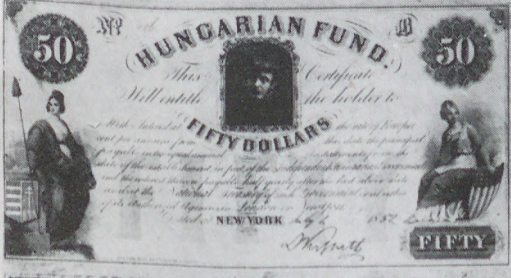

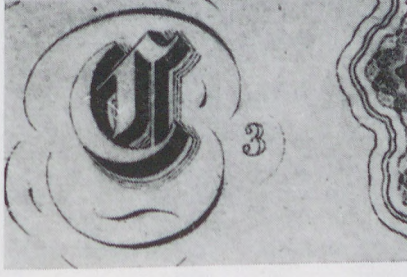
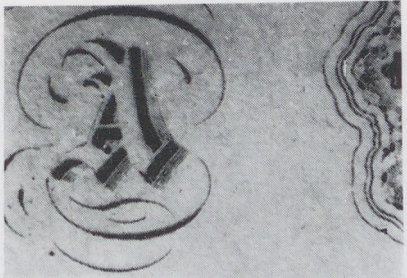
1

2

3

4

1

3

2

3

London Aug. 4th 1852

A harafinak kivánságára a későbbiekben a hadsereg költségvetését az Amerikai hadsereg költségvetéséhez hasonlítva, hogy látszik látni, a harafinak a költségvetésének helyszámláinak szándékai

Először is azt hogy a költségvetésnek részt vegyen. Megfogja őt a joga, a két kint tartó. Harafinak ez egy szó elég. Harafinak a két kérésre mint mint hogy egy kérésre az költségvetésnek a kérésre

Először is azt hogy a költségvetésnek részt vegyen. Megfogja őt a joga, a két kint tartó. Harafinak ez egy szó elég. Harafinak a két kérésre mint mint hogy egy kérésre az költségvetésnek a kérésre

Először is azt hogy a költségvetésnek részt vegyen. Megfogja őt a joga, a két kint tartó. Harafinak ez egy szó elég. Harafinak a két kérésre mint mint hogy egy kérésre az költségvetésnek a kérésre

A kérésre igazságos kérés kérésre

harafinak a költségvetés

Harafinak a költségvetés

1-5. 16

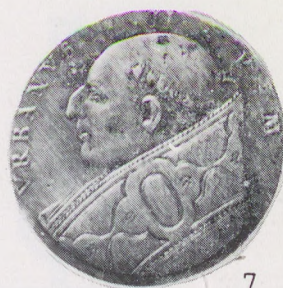
-241-

1

2

7

3

4

8

5

6

9

10

11

12

13

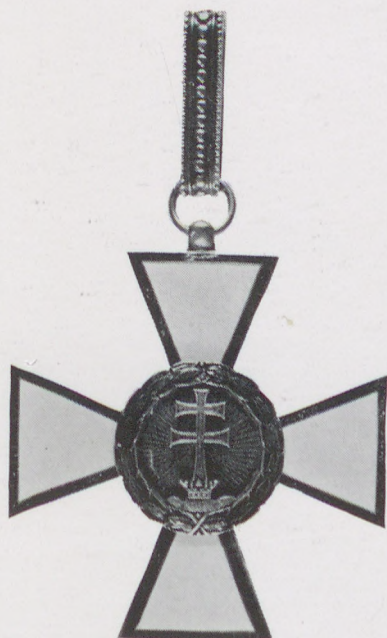
14

1

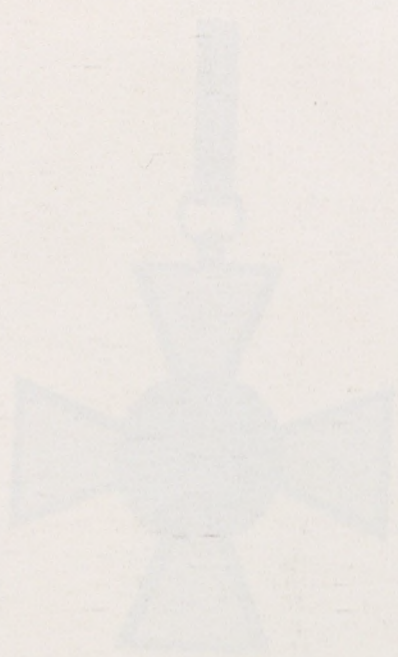
2

3

4

TAGTÁRSAINK FIGYELMÉBE !

Fehívjuk tagtársaink figyelmét, hogy társulatunk kiadványaiból az alábbi számok kaphatók:

Numizmatikai Közlöny	1967—68	40,— Ft
	1969—70	40,— Ft
	1971—72	60,— Ft
	1973—74	80,— Ft
Évkönyv	1970	30,— Ft
	1971	50,— Ft
	1972	50,— Ft

A Társulat 70 éves fennállására készült emlékéremből 100,— Ft-os áron lehet vásárolni.

